

ព្រះរាជវង្សានុវង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ប្លង់ប្រះសើម្ព
ភាសាថៃ-ខ្មែរ

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ
ภาษาไทย-เขมร

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ

ภาษาไทย-เขมร

พระยาศรีสุริยราชเจ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ชำระแก้ไข

อัญญา จิตสุทธิญาณ

ดร.ศานติ ภัคดีคำ

บรรณาธิการ

คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา
กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ภาษาไทย-เขมร

ภาพปก

วัดใหญ่ชัยมงคล วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา
กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ จัดพิมพ์
เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๕๒ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
หมายเลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ISBN : 978-974-7709-58-2
ลิขสิทธิ์ : กระทรวงการต่างประเทศ

ที่ปรึกษา	ประธานคณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา อธิบดีกรมสารนิเทศ รองอธิบดีกรมสารนิเทศ ผู้อำนวยการกองวัฒนธรรมสัมพันธ์ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ นายเทิม มีเต็ม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา รองศาสตราจารย์ กรรณิการ์ วิมลเกษม นางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์ นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ
บรรณาธิการ	นางอัญชนา จิตสุทธิญาณ ดร.ศานติ ภักดีคำ
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นายพอพล สุกใส
ผู้จัดทำคำอธิบาย	ดร.ศานติ ภักดีคำ นายพอพล สุกใส
ผู้แปลภาษาเขมร	นางอัญชนา จิตสุทธิญาณ รองศาสตราจารย์ ประยูร ทรงศิลป์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กั้วล คัชขิมา ดร.ศานติ ภักดีคำ นายณัฐพล จันทรงาม
ออกแบบและจัดพิมพ์	บริษัท ศรีเอท มายด์ จำกัด โทร. ๐-๒๙๓๕-๔๔๐๐

สารบัญ

คำนำ	๖
คำชี้แจงการแปล	๙
บทนำ ว่าด้วยการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา	๑๒
บรรณานุกรม	๔๒
พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ภาษาไทย-เขมร	๔๘
ภาพสมุดไทยพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ	๑๖๒
ตรวจนี้ค้นคำ	๑๙๐

មាតិកា

សេចក្តីផ្តើម កំណត់ហេតុការផ្ទៀងផ្ទាត់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា	១៣
ឯកសារពិគ្រោះ	៤៣
ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ហ្លួងប្រះសើដួ ភាសាថៃ-ខ្មែរ	៤៩
រូបថតព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ហ្លួងប្រះសើដួ	១៦២

คำนำ

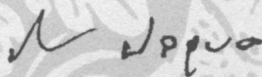
ประธานคณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา

พระราชพงศาวดาร เป็นชนบหรือจารีตของการบันทึกประวัติศาสตร์ของไทยประเภทหนึ่งที่สืบเนื่องมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ว่าชนบการบันทึกประวัติศาสตร์แบบพระราชพงศาวดารจะมีข้อจำกัดในการนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์หลายประการ แต่ด้วยเหตุที่หลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทอื่นของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นสูญหายไปเป็นจำนวนมาก พระราชพงศาวดารจึงเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญประเภทหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในบรรดาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่พบบันทึกฉบับในปัจจุบัน พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับที่ได้รับการยอมรับจากนักประวัติศาสตร์ว่ามีความแม่นยำทั้งในด้านข้อมูลเนื้อหาและศักราชยิ่งกว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นๆ

คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา เป็นคณะกรรมการซึ่งตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๔๖ เพื่อพัฒนาและส่งเสริมความร่วมมือด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างไทยกับกัมพูชาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้เล็งเห็นความสำคัญของหนังสือดังกล่าวจึงได้ดำเนินการแปลพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ เป็นภาษาเขมรพร้อมทั้งได้จัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมและตรวจ訂คำทั้งภาษาไทยและภาษาเขมรเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์มากขึ้น

ทั้งนี้คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์
ดร. ประเสริฐ ณ นคร นายเทิม มีเต็ม นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา รองศาสตราจารย์ กรรณิการ์
วิมลเกษม นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ และนางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์
ซึ่งได้เป็นที่ปรึกษาและตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา หวังว่าหนังสือพระราช
พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ฉบับภาษาไทย-เขมร
จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจ ทั้งชาวไทยและ
ชาวกัมพูชาตามสมควร เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ไทย-กัมพูชา
อันจะนำมาสู่ความเข้าใจอันดีทางประวัติศาสตร์ระหว่างประชาชนชาวไทย-
กัมพูชาในระดับประชาชนต่อไป คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา
ขอขอบคุณผู้จัดทำและผู้เกี่ยวข้องมา ณ ที่นี้

(นายปกศักดิ์ นิลอุบล)

ประธานคณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา

คำชี้แจงการแปล พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ

การแปลพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ เป็นภาษาเขมร คณะผู้จัดทำได้ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของฉบับภาษาไทยจากหนังสือสมุดไทยเรื่องพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร และได้จัดทำคำอธิบาย พร้อมทั้งดำเนินการแปลเป็นภาษาเขมร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยได้รับความอนุเคราะห์คำปรึกษาด้านภาษาโบราณ ฯลฯ จากผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยศิลปากร

ในการแปลพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ เป็นภาษาเขมร ครั้งนี้ คณะผู้จัดทำได้พยายามยึดถือความถูกต้องสมบูรณ์ของเนื้อหาเป็นสำคัญ สำหรับการนับปีพุทธศักราช และข้อความที่ปรากฏในฉบับพิมพ์อื่น แต่ไม่พบในสมุดไทย คณะทำงานได้ใส่ไว้ในวงเล็บพิมพ์ด้วยอักษรเอน

เนื้อหาในส่วนเชิงอรรถของหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ภาษาไทย-เขมร อาจมีความแตกต่างกันบ้าง เนื่องจากเชิงอรรถในฉบับภาษาไทยบางส่วนเป็นการอธิบายความหมายของคำ หรืออธิบายเนื้อหาเพิ่มเติม แต่ในฉบับแปลภาษาเขมรได้แปลไว้ในเนื้อหาโดยรวมแล้ว

นอกจากนี้ เพื่อความสะดวกต่อการศึกษา คณะผู้จัดทำหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ ภาษาไทย-เขมร ได้จัดทำดรรชนีค้นคำไว้ท้ายเล่ม เพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าอีกด้วย

บทนำ

ว่าด้วยการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ดร. ศานติ ภักดีคำ *

“**พระราชพงศาวดาร**” เป็นคำสมาสในภาษาบาลีซึ่งเกิดจากคำว่า “**พระ** (วร)” หมายถึง “ประเสริฐ, ความดีงาม” คำว่า “**ราช**” ในภาษาบาลีหมายถึง “กษัตริย์” คำว่า “**พงศ** (วงศ์)” หมายถึง “วงศ์ตระกูล, พี่, เหล่า” และ “**อวตาร**” หมายถึง “ดำเนินขาลง, การลงในวงศ์ตระกูล” ซึ่งในที่นี้หมายถึง “การอวตารหรือการแบ่งภาคลงมาเกิดในโลกมนุษย์ของเทพเจ้า” ดังนั้นคำว่า “**พระราชพงศาวดาร**” จึงหมายถึง “เรื่องราวตามลำดับวงศ์ตระกูลกษัตริย์”

“**พระราชพงศาวดาร**” เป็นชนบหรือจาริตของการบันทึกประวัติศาสตร์ของไทยประเภทหนึ่งที่มีสืบเนื่องมายาวนานตั้งแต่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ชนบและจาริตการบันทึกประวัติศาสตร์รูปแบบนี้สืบทอดต่อมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เมื่อเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) เรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ – ๔ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕

อย่างไรก็ตามการเรียกชื่อลักษณะงานเขียนประวัติศาสตร์นี้ว่า “**พระราชพงศาวดาร**” ยังคงมีการใช้สืบเนื่องมาจนถึงการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ พระนิพนธ์สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ โดยทรงใช้ชื่อเรื่องว่า “**พระราชพงศาวดาร**” แต่ลักษณะของชนบจาริตการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารได้ถูกละทิ้งไปแล้ว

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาเขมร ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

សេចក្តីផ្តើម

កំណត់ហេតុការផ្ទៀងផ្ទាត់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា

បណ្ឌិត សាន្តិ ភក្តីតាំ*

ព្រះរាជពង្សាវតារ ជាពាក្យសមាសក្នុងភាសាបាលី ដែលបង្កើតចេញពីពាក្យថា **ព្រះ** (វិរ) មានន័យថា "ប្រសើរ, ល្អឆ្នើម" ពាក្យថា **រាជ** ក្នុងភាសាបាលីប្រែថា "ក្សត្រិយ៍" ពាក្យ **ពង្ស** (វិស) មានន័យថា "វង្សត្រកូល, ពូជ, អម្បូរ" ហើយនិងពាក្យ **វតារ** មានន័យថា "ដំណើរឆ្លងចុះ, ការឃ្លាតនៃវង្សត្រកូល" ដែលក្នុងទីនេះមានន័យថា "ការអវតារឬការបែងភាគនៃព្រះអាទិទេពចូតិមកកើតក្នុងឋានមនុស្ស" ។ ដូច្នោះ ព្រះរាជពង្សាវតារ ទើបបានន័យថា "រឿងរ៉ាវតាមលំដាប់ នៃវង្សត្រកូលក្សត្រិយ៍" ។

ព្រះរាជពង្សាវតារ គឺជាទំនៀមទម្លាប់មួយក្នុងការកត់ត្រាប្រវត្តិសាស្ត្រថៃ ដែលមានយូរអង្វែងមកជាបន្តបន្ទាប់អស់រយៈពេលជាយូរមកហើយចាប់តាំងពីមុនរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាងនៃក្រុងស្រីអយុធ្យា គឺប្រមាណពុទ្ធសតវត្សរ៍ទី ២០ ។ បែបបទនិងទម្លាប់នៃការកត់ត្រាប្រវត្តិសាស្ត្ររបៀបនេះ ត្រូវបានបន្តរៀងរហូតមកដល់ចុងសតវត្សរ៍ទី ២៥ ពេលដែលលោកចៅពញាទិពាករវង្សមហាកោសាធិបតី (ខាំ ប៊ុនណាក) បានតាក់តែងព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងវត្តនកោសិន្ទ្រ ពីរជ្ជកាលព្រះបាទរាមាទី ១ - ៤ ថ្វាយជូនព្រះបាទចូឡាលង្ករណ៍ (ចុល្លចមក្តៅជាម្ចាស់លើត្បូង) ព្រះបាទរាមាទី ៥ ។

ទោះបីយ៉ាងណាក៏ដោយ ការហៅលក្ខណៈបទនិពន្ធដែលរៀបរាប់ពីប្រវត្តិសាស្ត្រប្រភេទនេះថា **ព្រះរាជពង្សាវតារ** នៅតែមានជាបន្តបន្ទាប់រហូតមកដល់ការរៀបរៀងព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងវត្តនកោសិន្ទ្រក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទរាមាទី ៥ ។ ព្រះនិពន្ធនៃសម្តេចព្រះអង្គម្ចាស់ក្រុមព្រះយ៉ាដាំរុងរាជានុភាព ទ្រង់ក៏បានដាក់ចំណងជើងថា **ព្រះរាជពង្សាវតារ** ដែរ ប៉ុន្តែលក្ខណៈទម្លាប់នៃការរៀបរៀងព្រះរាជពង្សាវតារនោះបានត្រូវបោះបង់ចោលទៅហើយ ។

* សាស្ត្រាចារ្យវិជ្ជាភាសាខ្មែរ មហាវិទ្យាល័យមនុស្សសាស្ត្រ សាកលវិទ្យាល័យស្រីនគរិន្ទ្រវិហារ ទីក្រុងបាងកក ។

ด้วยเหตุนี้การศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา จึงต้องอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งหลงเหลือมาจนถึงยุคปัจจุบันได้แก่งานเขียนประวัติศาสตร์ประเภท “พระราชพงศาวดาร” ซึ่งมีทั้งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ชำระเรียบเรียงตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วตกทอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งชำระเรียบเรียงขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

๑. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งชำระในสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งชำระเรียบเรียงขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันมี ๒ ประเภท คือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดาร และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อ

๑.๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔ ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดารฉบับแรก ดร.ไมเคิล วิกเกอรี (Michael Theodore Vickery) ค้นพบต้นฉบับเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔^๑ ในหอสมุดแห่งชาติ เป็นหนังสือสมุดไทยหมายเลข ๒/ก ๑๒๕ ต่อมานางสาว อุลลศรี อรรถพันธุ์ ได้พบหนังสือสมุดไทยหมายเลข ๒/ก ๑๐๔ ในหอสมุดแห่งชาติ เช่นเดียวกัน เมื่อมีการนำพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกทั้งสองส่วน มาต่อกันจึงพบว่า มีเนื้อความต่อเนื่องกัน ดังนั้นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกทั้งสองเล่มนี้จึงน่าจะมีที่มาจากต้นฉบับเดียวกัน เนื้อความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกหมายเลข ๒/ก ๑๐๔ และ

^๑ นาฏวิภา ชลิตานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๒๐.

ការសិក្សាប្រវត្តិសាស្ត្រក្រុងស្រីអយុធ្យាត្រូវតែផ្អែកទៅលើភស្តុតាងខាងប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលមានសេសសល់មកដល់សម័យបច្ចុប្បន្ន ។ នោះគឺជាអត្ថបទខាងប្រវត្តិសាស្ត្រប្រភេទ **ព្រះរាជពង្សាវតារ** ដែលមានរួមទាំងព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ដែលចងក្រងផ្ទៀងផ្ទាត់តាំងពីសម័យក្រុងស្រីអយុធ្យា ហើយបន្តវត្តមានរហូត មកដល់សម័យក្រុងវត្តកោសិន្ទ្រ ហើយនិងព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដែលផ្ទៀងផ្ទាត់រៀបរៀងឡើងក្នុង សម័យក្រុង ធនបុរិនិងក្រុងវត្តកោសិន្ទ្រ ដូចតទៅនេះ :-

១. ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដែលផ្ទៀងផ្ទាត់នាសម័យក្រុងស្រីអយុធ្យា

ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដែលត្រូវបានចងក្រងផ្ទៀងផ្ទាត់ឡើងតាំងពីសម័យក្រុងស្រីអយុធ្យា ហើយបន្តវត្តមានរហូតមកក្នុងសម័យបច្ចុប្បន្នមាន ២ ប្រភេទ គឺព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់សេចក្តី ពិស្តារ និងព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់សេចក្តីសង្ខេប ដែលមានទាំងអស់ ៦ ច្បាប់ ។

១.១ ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់រាយរង ចុះអង្គ ២/ក១០៤ សំណៅដើមរមស់ព្រះរាជបណ្ណាល័យវចនវិញ្ញានន (កំណត់ពង្សាវតារ) ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះ ជាព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់សេចក្តីពិស្តារមុនដំបូង ។ បណ្ឌិតសាស្ត្រចារ្យ ម៉ៃខីល វិគីរី (Michael Theodore Vickery) បានរកឃើញជាលើកដំបូងនូវសំណៅដើមមួយជំពូកជាឯកសារក្រាំង ចុះអង្គ ២/ក ១២៥ កាលពីឆ្នាំ ព.ស. ២៥១៤^១ ក្នុងបណ្ណាល័យជាតិ ។ បន្ទាប់មក កញ្ញា អ៊ុបុនស្រី អត្តជាន់ ក៏បានរកឃើញមួយជំពូកទៀតជាឯកសារក្រាំង ចុះអង្គ ២/ក ១០៤ ក្នុង បណ្ណាល័យជាតិផងដែរ ។ ពេលដែលគេនាំយកព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់រាយរងទាំង ២ ជំពូកមកប្រៀបធៀបគ្នា ទើបបានឃើញថាមានសេចក្តីអត្ថបទតរៀងគ្នា ។ ដូច្នេះឯកសារព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់រាយរង ទាំង ២ ជំពូកនេះប្រហែលជាមានប្រភពពីសំណៅដើមតែមួយ ។ សេចក្តីអត្ថបទរបស់ព្រះរាជពង្សាវតារ

^១ ណាតវិជា ឆៈលីតាណុន, **ប្រវត្តិសាស្ត្រនិពន្ធនៃ** (បាងកក : មូលនិធិគម្រោងការស្រាវជ្រាវសិក្សាសង្គមសាស្ត្រ និងមនុស្សសាស្ត្រ, ២៥២៤), ទ. ២២១ ។

หมายเลข ๒/ก ๑๒๕ มีเนื้อหาเพียงปี พ.ศ. ๑๙๔๑ – ๑๙๔๗ ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) เท่านั้น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ จึงน่าจะเรียบเรียงขึ้นก่อนรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ – ๒๐๓๑) ^๖

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณจึงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยามีฉบับความพิสดารก่อนหน้าที่จะมีการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ซึ่งเป็นฉบับความย่อ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๑.๒ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๔๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้เรียบเรียงขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๔๒ โดยชาวฮอลันดาชื่อ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias Van Vliet) แต่เป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วไปในนาม “วันวลิต” ^๗ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิตเป็นพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อซึ่งมีความเก่าแก่กว่าพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ซึ่งเป็นพระราชพงศาวดารฉบับความย่อประมาณ ๔๐ ปี เนื้อความในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต เริ่มต้นตั้งแต่ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลของพระองค์ศรีธรรมราชาธิราช (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) และเขียนจบเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๔๒ ตรงกับปีที่ ๑๐ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

^๖ David K. Wyatt, “Introduction,” **Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum** Version Preserved in The British Library (Tokyo: The Centre for East Asian Cultural studies for Unesco, The Toyo Bunko, 1999), p. xii.

^๗ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “คำนำเสนอ,” **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต** พ.ศ. ๒๑๔๒ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖), หน้า (๗).

ក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់រាយរង ចុះអង្គ ២/ក ១០៤ និង ២/ក ១២៥ មានសារៈសំខាន់រវាងឆ្នាំ ព.ស. ១៩៨១ - ១៩៨៧ ក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ២ (ចៅសាម ព្រះយ៉ា) ប៉ុណ្ណោះ ។ ចំនែកព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់រាយរងសំណៅដើមរបស់ បណ្ណាល័យវិជ្ជាញាណ ប្រហែលជាបានចងក្រងឡើងមុនរជ្ជកាល ព្រះបាទសម្តេចព្រះបរមត្រៃ លោកនាថ (ព.ស. ១៩៩១ - ២០៣១) ។^២

ម្ល៉ោះហើយ ទើបព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់រាយរង ដែលជាសំណៅដើម របស់បណ្ណាល័យវិជ្ជាញាណ គឺជាភស្តុតាងដែលបង្ហាញឱ្យឃើញថា ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុង ស្រីអយុធ្យាមានច្បាប់សេចក្តីពិស្តារ មុននឹងមានការតាក់តែងច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុង ចាស់របស់ប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ ដែលជាច្បាប់សេចក្តីសង្ខេប ក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះ នារាយណ៍មហាវរាជ ។

១.២ ច្បាប់ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា របស់វ៉ាន់វ្លីត ព.ស. ២១៨២ ច្បាប់ព្រះ រាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះចងក្រងឡើងកាលពីឆ្នាំ ព.ស. ២១៨២ ដោយជនជាតិ ហូឡង់ឈ្មោះ ហេរេរមៀស ហ្វាន ហ្គីត (Jeremias Van Vliet) ប៉ុន្តែជនជាតិថៃជាទូទៅ ទទួលស្គាល់គាត់ក្នុង នាម “វ៉ាន់វ្លីត” ។^៣ ច្បាប់ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យារបស់វ៉ាន់វ្លីតជាព្រះ រាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ សេចក្តីសង្ខេបដែលមានចំណាស់ចាស់ជាងច្បាប់ព្រះរាជ ពង្សាវតារទីក្រុងចាស់របស់ប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ ដែលជាព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់សេចក្តីសង្ខេប ប្រហែល ៤០ ឆ្នាំ ។ សេចក្តីអត្ថបទក្នុងច្បាប់ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា របស់វ៉ាន់វ្លីត ចាប់ផ្តើម រៀបរាប់តាំងពីមុនការស្ថាបនារាជធានីអយុធ្យា រហូតដល់រជ្ជកាលព្រះបាទស្រីធម្មរាជាធិរាជ (សម្តេចព្រះចៅប្រាសាទថង) និងថេរចប់កាលពីថ្ងៃទី ៨ ខែកុម្ភៈ ព.ស. ២១៨២ ត្រូវនឹងឆ្នាំទី ១០ នៃរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះចៅប្រាសាទថង ។

^២ David K. Wyatt, “Introduction,” **Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum Version Preserved in The British Library** (Tokyo: The Centre for East Asian Cultural studies for Unesco, The Toyo Bunko, 1999), p. xii.

^៣ ភិសេត ជាច័ន្ទពង្ស, “និវេទនកថា,” **ច្បាប់ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យារបស់វ៉ាន់វ្លីត ព.ស. ២១៨២** (បាងកក : គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពមុតិជន, ២៥៤៦), ទ. (៧) ។

๑.๓ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์

(พ.ศ. ๒๒๒๓) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้ หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ตาละลักษมณ์) ซึ่งในภายหลังมีตำแหน่งเป็นพระยาปริยัติธรรมธาดา ได้พบต้นฉบับจากราษฎรคนหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี ต้นฉบับเป็นสมุดไทยดำเขียนด้วยเส้นธง “หลวงประเสริฐอักษรนิติ์จึงได้ขอมาให้หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๐ กรรมการหอพระสมุดเห็นเป็นหนังสือพระราชพงศาวดารแปลกจากฉบับอื่นๆ ที่มีแล้ว จึงให้เรียกชื่อว่า “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” ให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้พบและนำมาให้หอพระสมุด”

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ หอพระสมุดวชิรญาณได้หนังสือพระราชพงศาวดารความเดียวกับพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐมาอีกสองเล่ม สมุดไทยเป็นฉบับหลวงของพระเจ้ากรุงธนบุรีคัดลอกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗” ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ คุณหญิงปทุมราชพินิจจ่ายได้มอบเอกสารต่างๆ ให้หอสมุดแห่งชาติและพบว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความเดียวกับพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์รวมอยู่ในนั้นด้วย พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ฉบับนี้จึงเป็นฉบับที่คัดลอกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ ตรงกับรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

อย่างไรก็ตามในการตรวจสอบชำระพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ สำหรับจัดพิมพ์ครั้งที่ ๑๔ โดยกรมศิลปากร (ในหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก) ไม่พบฉบับหลวงของพระเจ้ากรุงธนบุรี

“นาฏวิภา ชลิดานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, หน้า ๒๒๒ – ๒๒๓.

“กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙), หน้า (๙).

“นาฏวิภา ชลิดานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, หน้า ๒๒๓.

១.៣ ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់របស់ហ្លួងប្រសើរអក្សរនីតិ (ព.ស. ២២២៣)

ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះ ហ្លួងប្រសើរអក្សរនីតិ (ផែ តាលៈលក្សណ៍) ដែលបន្ទាប់មកបានទទួលតំណែងជា ព្រះយ៉ាបរិយ័ត្តិធម្មធាតា លោកបានរកឃើញសំណៅដើមនៃច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះពីប្រជារាស្ត្រម្នាក់នៅខេត្តពេជ្របុរី ។ សំណៅដើមជាឯកសារក្រាំងពណ៌ខ្មៅថាវអក្សរទឹកមាស “ ។ ទើបហ្លួង ប្រសើរអក្សរនីតិបានស្វែងរកមកប្រគល់ជូនបណ្ឌាល័យវិជ្ជាញាណ កាលពីថ្ងៃទី ១៩ ខែមិថុនា ព.ស. ២៤៥០ ។ គណៈកម្មការនៃបណ្ឌាល័យវិជ្ជាញាណបានយល់ស្របគ្នាថា ឯកសារនេះជាច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារដែលខុសប្លែកពី ឯកសារច្បាប់ដទៃដែលមានពីមុនមក ទើបឱ្យហៅចំណងជើងឯកសារនេះថា “**ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ហ្លួងប្រសើរ**” ដើម្បីផ្តល់កិត្តិយសដល់អ្នកដែលរកឃើញហើយនាំយកមកជូនបណ្ឌាល័យ ។ ”

ក្នុងឆ្នាំ ព.ស. ២៤៥៦ បណ្ឌាល័យវិជ្ជាញាណ បានទទួលឯកសារព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ក្រាំង ២ ក្បាលទៀត ដែលមានសេចក្តីដូចគ្នានឹងច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់របស់ហ្លួងប្រសើរអក្សរនីតិ ។ ឯកសារទាំង ២ នោះជាឯកសារច្បាប់ហ្លួងរបស់ស្តេចទីក្រុងធនបុរី ដែលសរសេរចម្លងកាលពី ព.ស. ២៣១៧ ។ ក្រោយមក នៅថ្ងៃទី ២៣ ខែមេសា ព.ស. ២៥១១ លោកជំទាវបទុមរាជពិនិត្យបានប្រគល់ឯកសារផ្សេងៗ ជូនបណ្ឌាល័យជាតិ ហើយបានឃើញថាមានច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដែលមានសេចក្តីដូចគ្នានឹង ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់របស់ហ្លួងប្រសើរអក្សរនីតិរួមនៅក្នុងចំណោមឯកសារទាំងនោះផង ។ ទើបព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរអក្សរនីតិនេះជាច្បាប់ដែលសរសេរចម្លងកាលពី ព.ស. ២៣៣០ ត្រូវនឹងរជ្ជកាលព្រះបាទរមាទី ១ នៃក្រុងវត្តនកោសិន្ទ្រ ។

យ៉ាងណាក៏ដោយ ក្នុងការត្រួតពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរអក្សរនីតិ ដើម្បីរៀបចំបោះពុម្ពផ្សាយលើកទី ១៨ ដោយនាយកដ្ឋានសិល្បាករ (ក្នុងសៀវភៅប្រជុំពង្សាវតារច្បាប់កាព្វនា ភិសេក) នោះមិនបានប្រទះឃើញមានច្បាប់ហ្លួងរបស់ស្តេចក្រុងធនបុរីទេ

“ ណាតវិថា វេលិតាណុន, **ប្រវត្តិសាស្ត្រនិពន្ធន័វៃ**, ទ. ២២២ - ២២៣ ។

“ នាយកដ្ឋានសិល្បាករ, **ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរ** (នន្ទបុរី : គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពនៃសាកលវិទ្យាល័យសុខោមយ័យធម្មាធិរាជ, ២៥៤៩), ទ. (៩) ។

“ ណាតវិថា វេលិតាណុន, **ប្រវត្តិសាស្ត្រនិពន្ធន័វៃ**, ទ. ២២៣ ។

พบแต่ฉบับอยุธยา (คือที่หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ไปพบ) และฉบับที่คัดลอกในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ เท่านั้น”

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อ เรียบเรียงขึ้นตามพระราชโองการในสมเด็จพระนารายณ์ ดังปรากฏในบานแพนกในฉบับพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ว่า

“ศุภมัสดุ ๑๐๔๒ ศกออกนัก (ชัตร ณ วัน ๔) ๖^{๑๒} ๕ คำ ทรงพระ
(กรุณาโปรด) เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุ
ของพระโหรา (เขียน) ไว้แต่ก่อน แลกฎหมายเหตุ ซึ่งหาได้แต่หอ
หนังสือ แลเหตุซึ่งมีในพระราชพงษาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกัน
เปนแห่งเดียวให้รดับศักราชกันมาคงเท่าบัดนี้”^๑

พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ระบุเหตุการณ์ที่เกิดก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาถึง ๒๖ ปี คือการสถาปนาพระพุทธเจ้าเจ้าพเนงเชิง เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๖๗ ศักราชสุดท้ายที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ คือ ศักราช ๙๖๖ (พ.ศ. ๒๑๔๗) ซึ่งเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า ความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์น่าจะมีมาจบเพียงรัชกาลพระเจ้าปราสาททองเป็นอย่างมาก” แต่ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์สันนิษฐานว่า น่าจะมีความต่อมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ เพราะปรากฏใน

^๑ นาฏวิภา ชลิตานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, หน้า (๖).

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, ๑๒๖), หน้า ๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า (๙).

ឃើញតែច្បាប់អយុធារ (គឺអត្ថបទដែលហ្លួងប្រសើរដ្ឋបានរកឃើញ) ហើយនឹងច្បាប់ដែលសរសេរចម្លង កាលពី ព.ស. ២៣៣០ នាសម័យរជ្ជកាលព្រះបាទរាមាទី ១ តែប៉ុណ្ណោះ ។^៧

ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ ជាព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធារ ច្បាប់សេចក្តីសង្ខេប ត្រូវបាននិពន្ធឡើងតាមព្រះរាជឱង្ការនៃព្រះបាទសម្តេចព្រះនារាយណ៍ ដូចដែលឃើញ ក្នុងអត្ថបទ បុព្វយោគនៃការបោះពុម្ពផ្សាយលើកទី ១ កាលពី ព.ស. ២៤៥១ ថា ៖-

“សុភមស្ថ សករាជ ១០៤២ វកនក (រូត្រ នាថ្ងៃព្រហស្បតិ៍) ១២ កើត ខែចេត្រ ទ្រង់ព្រះ (ករុណាប្រោស) សើត្រូវ មានព្រះបន្ទូលថា ឱ្យយកកំណត់ហេតុដែលព្រះ (ហោរាសរសេរ) ទុកពីមុន និងកំណត់ហេតុដែលរកបានពីបណ្តាលយ ហើយ នឹងហេតុដែលមានក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារនោះ ឱ្យចម្លងបញ្ចូលគ្នាជាច្បាប់តែមួយ ឱ្យតាមលំដាប់ដោយកាលបរិច្ឆេទរៀងគ្នាជាដរាបមកដល់ឥឡូវនេះ”។^៨

ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ រៀបរាប់អំពីព្រឹត្តិការណ៍ដែលបង្កើតឡើងមុន ដល់ការស្ថាបនាក្រុងស្រីអយុធារ ២៦ ឆ្នាំ ។ នោះគឺការស្ថាបនានូវព្រះពុទ្ធបដិមាគង់ព្រះភ្នែន កាលពី ព.ស. ១៨៦៧ ។ កាលបរិច្ឆេទចុងក្រោយបង្អស់ដែលបញ្ជាក់ក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរដ្ឋ អក្សរនីតិ នោះ គឺ សករាជ ៩៦៦ (ព.ស. ២១៤៧) ជាឆ្នាំចុងក្រោយក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះ នរេស្វរមហារាជ ។

សម្តេចព្រះអង្គម្ចាស់ក្រុមព្រះយ៉ាដាំរ៉ុងរាជានុភាព ទ្រង់បានសន្និដ្ឋានថា យ៉ាងច្រើនបំផុតសេចក្តីក្នុង ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ ប្រហែលជាមានទីបញ្ចប់ត្រឹមតែក្នុងរជ្ជកាល ព្រះបាទប្រាសាទថង ។^៩ ក៏ប៉ុន្តែ បណ្ឌិត សាស្ត្រចារ្យ និធិ អៀវស្រីវង្ស បានសន្និដ្ឋានថា ប្រហែលជា មានសេចក្តីបន្តរៀងមកដល់រជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះនារាយណ៍ ព្រោះក្នុងបុព្វយោគបានបញ្ជាក់ថា

^៧ ណាតវិជ្ជា ឆៈលិតាណុន, ប្រមត្តិសាស្ត្រនិពន្ធនៃ, ទ. (៦) ។

^៨ ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ហ្លួងប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ (ព្រះនគរ : រោងពុម្ពថៃ, ១២៦), ទ. ១ ។

^៩ ដំណើរ, ទ. (៩) ។

บานแพนกว่า “ให้ลำดับศักราชกันมาคู่งเท่าบัดนี้” ซึ่งน่าจะหมายถึงปีที่เรียบเรียงพระราชพงศาวดารฉบับนี้ คือ จ.ศ. ๑๐๔๒ (พ.ศ. ๒๒๒๓) ^{๙๙}

แม้ว่าความในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์จะไม่จบสมบูรณ์ แต่ต้นฉบับหนังสือสมุดไทยเท่าที่พบ ก็มีประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับการยอมรับว่ามีศักราชค่อนข้างแม่นยำกว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นๆ ดังพระนิพนธ์สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติว่า

“หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐนี้ ทั้งเนื้อเรื่องแลศักราชผิดกับพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม แลฉบับพระราชหัตถเลขาอยู่หลายแห่ง ข้าพเจ้าได้สอบสวนกับหนังสือพงษาวดารประเทศอื่น เห็นเนื้อความแลศักราชที่ลงไว้ในฉบับหลวงประเสริฐแม่นยำมาก ข้าพเจ้าเชื่อว่าศักราชที่ลงไว้ในฉบับหลวงประเสริฐเป็นถูกต้องตามจริง” ^{๑๐๐}

ด้วยเหตุที่พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความย่อที่ได้รับความนิยมเชื่อถือว่ายืนยันในเชิงเนื้อหาและศักราช ทั้งยังเป็นความเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่มากที่สุด ตั้งแต่การพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ร.ศ. ๑๒๖ (๒๔๕๑) จนถึงปัจจุบันซึ่งมีการพิมพ์ครั้งสุดท้ายหลังสุดเป็นฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๔๙ มีรายละเอียดว่าเป็นการพิมพ์เผยแพร่ครั้งที่ ๒๐

^{๙๙} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์ดินโคลนถล่มในพระราชพงศาวดารอยุธยา, หน้า ๖.

^{๑๐๐} กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า (๕).

“ឱ្យរំដាប់ដោយកាលបរិច្ឆេទរៀងគ្នា ជាដរាបមកដល់ឥឡូវនេះ” ប្រហែលជាមានន័យថា ជាឆ្នាំដែលចង
ក្រងច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះ គឺ ចុះឆ្នាំសករាជ ១០៤២ (ព.ស. ២២២៣) ។^{៩០}

ទោះបីសេចក្តីក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ច្បាប់ហ្នឹងប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ ពុំមានដល់ចប់បរិបូណ៌ក
ដោយ ប៉ុន្តែសំណេរដៃជាគ្រាំងដែលបានរកឃើញ ក៏បានផ្តល់សារៈប្រយោជន៍ជាអនេកចំពោះការសិក្សា
ប្រវត្តិសាស្ត្រក្រុងស្រីអយុធ្យា ដោយសារឯកសារនោះជាច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដែលគេ
បានទទួលស្គាល់ថា មានចុះកាលបរិច្ឆេទទៀងទាត់គួរសមជាងច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដទៃ
ទៀត ។ ដូចសេចក្តីពិព្រះនិពន្ធនៃសម្តេចព្រះអង្គម្ចាស់ក្រុមព្រះយ៉ាដំរុងរាជានុភាព តទៅនេះ ៖-

“ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតាររបស់ហ្នឹងប្រសើរដ្ឋនេះ ទាំងសាច់រឿងនិង
កាលបរិច្ឆេទខុសពីច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារដែលបោះពុម្ពជា ២ ភាគនិង
ច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខជាច្រើនកន្លែង ។ ខ្ញុំបានបានពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់តាម
រយៈសៀវភៅច្បាប់ពង្សាវតារបរទេស ឃើញថាសាច់រឿងនិងការចុះកាល
បរិច្ឆេទក្នុងច្បាប់របស់ហ្នឹងប្រសើរដ្ឋនេះទៀងទាត់ណាស់ ។ ខ្ញុំបានជឿថា
ការចុះកាលបរិច្ឆេទក្នុងច្បាប់របស់ហ្នឹងប្រសើរដ្ឋពិតជាត្រឹមត្រូវហើយ ។”^{៩១}

ដោយហេតុថា ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ច្បាប់ហ្នឹងប្រសើរដ្ឋអក្សរនីតិ ជាច្បាប់សង្ខេបនៃព្រះរាជ
ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដែលអាចជឿបានថា មានភាពទៀងទាត់ទាំងផ្នែកខ្លឹមសារនិងកាលបរិច្ឆេទ
ព្រមទាំងមានចំណាស់ដល់សម័យក្រុងស្រីអយុធ្យាទៀតផង ទើបច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះ ត្រូវបានបោះ
ពុម្ពផ្សាយជាញឹកញាប់បំផុត ចាប់តាំងពីការបោះពុម្ពផ្សាយលើកដំបូងឆ្នាំទី ១២៦ នៃវត្តមានកោសិទ្ធសករាជ
(ព.ស. ២៤៥១) រហូតមកដល់បច្ចុប្បន្ន ។ ការបោះពុម្ពផ្សាយលើកចុងក្រោយបង្អស់ឆ្នាំ ព.ស. ២៥៤៩
បានបញ្ជាក់ថា ជាការបោះពុម្ពផ្សាយលើកទី ២០ ។

^{៩០} និទិ អៀវស្រីវង្ស, **ប្រវត្តិសាស្ត្ររតនកោសល្យត្រកូលព្រះរាជពង្សាវតារអយុធ្យា** (បាងកក : គ្រឹះស្ថានបោះ
ពុម្ពបណ្តុំកិច្ច, ២៥២៣), ទ. ៦ ។

^{៩១} នាយកដ្ឋានសិល្បៈ, **ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ហ្នឹងប្រសើរដ្ឋ**, ទ. (៥) ។

๑.๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)^{๑๒}

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ต้นฉบับเป็นคัมภีร์ใบลานจำนวน ๑๗ ผูก นายจิตร บุตรของพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) มอบให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐^{๑๓} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) มีเนื้อความตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ ในปี จ.ศ. ๑๐๔๙ (พ.ศ. ๒๒๗๐) เนื้อหาส่วนใหญ่ของพระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) คล้ายคลึงกับพระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นซึ่งชำระขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่มีความ แตกต่างจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นๆ ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์จนถึงรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ สันนิษฐานว่าเนื้อความส่วนนี้ น่าจะเขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง^{๑๔}

๑.๕ พระราชพงศาวดารความเก่า ตามต้นฉบับหลวงเขียนครั้งกรุงธนบุรี (ฉบับ จ.ศ. ๑๑๓๖ พ.ศ. ๒๓๑๗) เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความปลีก พบต้นฉบับเพียงเล่ม ๓ เล่มเดียว มีประวัติว่า นายเสถียรรักษา (กองแก้ว มานิตยกุล) มอบให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ พระราชพงศาวดารความเก่าฉบับนี้ กล่าวถึงรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

^{๑๒} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) นี้ เดวิด ้วยอาจได้จัดไว้ใน กลุ่มพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดารที่ชำระในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และระบุว่าชำระในปี พ.ศ. ๒๓๕๐. โปรดดู David K. Wyatt, "Introduction," *Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum Version Preserved in The British Library*, p. xiv. แต่ในที่นี้จัดไว้ในกลุ่มพระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยาที่ชำระในสมัย กรุงศรีอยุธยา โปรดดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*, หน้า ๙.

^{๑๓} นาฏวิภา ชลิตานนท์, *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*, หน้า ๒๓๐.

^{๑๔} นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*, หน้า ๙.

១.៤ ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត)^{១២}

ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះ មានសំណៅដើមជាសាស្ត្រស្តីកំរិត ចំនួន ១៧ ខ្សែ ។ លោក ចិត្តកូនប្រស របស់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត) បានប្រគល់ជូនបណ្ឌិតយវិជ័យព្យាណ កាលពី ព.ស. ២៤៥១ ។^{១៣} ខ្លឹមសាររបស់ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យារបស់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត) ចាប់ផ្តើមពីការស្ថាបនាក្រុងស្រីអយុធ្យា រហូតដល់រជ្ជកាលព្រះបាទថាយស្រៈនាចុល្លសករាជ ១០៨៩ (ព.ស. ២២៧០) ។ ខ្លឹមសារនៃច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា របស់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត) នេះ ប្រហាក់ប្រហែលគ្នាច្រើនទៅនឹងច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដទៃទៀត ដែលត្រូវបានផ្ទៀងផ្ទាត់ឡើងនាដើមសម័យក្រុងវត្តនកោសិទ្ធិ ក៏ប៉ុន្តែមានភាពខុសប្លែកពីច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដទៃតាំងពីសេចក្តីដែលរៀបរាប់ពីរជ្ជកាល ព្រះបាទសម្តេចព្រះនារាយណ៍ រហូតដល់រជ្ជកាលព្រះបាទថាយស្រៈយើងអាចសន្និដ្ឋានបានថា សាច់រឿងផ្នែកនេះប្រហែលជាសរសេរឡើងនាសម័យរាជវង្សបានក្នុងរូប ។^{១៤}

១.៥ ព្រះរាជពង្សាវតារសេចក្តីចាស់ សំណៅដើមជាច្បាប់ឆ្នូតធានតារកំតែចនាសម័យឆនបុរី (បុណ្ណសករាជ ១១៣៦ / ព.ស. ២៣១៧) ឯកសារនេះជាកំណត់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ដែលត្រូវបានរកឃើញត្រឹមតែសំណៅដើម ភាគទី ៣ ប៉ុណ្ណោះ ។ ប្រភពរបស់ឯកសារនេះមកពីនាយស្មៅវរក្សា (កងកែវ ម៉ានិត្យកុល) បានប្រគល់ជូន បណ្ឌិតយវិជ័យព្យាណ កាលពី ព.ស. ២៤៥៣ ។ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារសេចក្តីចាស់នេះបានពណ៌នាពីព្រឹត្តិការណ៍នារជ្ជកាលព្រះ

^{១២} ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត) នេះ ដើរឱ វិ្យាត បានចាត់ទុកក្នុងចំណោមច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាសេចក្តីពិស្តារ ដែលបានផ្ទៀងផ្ទាត់ នាដើមសម័យក្រុងវត្តនកោសិទ្ធិ ហើយបានបញ្ជាក់ថាផ្ទៀងផ្ទាត់ នា ព.ស. ២៣៥១ ។ សូមមើល David K. Wyatt, "Introduction," **Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum Version Preserved in The British Library**, p. xiv. ប៉ុន្តែក្នុង កំណត់ហេតុនេះបានចាត់ទុកក្នុងចំណោមច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ដែលត្រូវបានផ្ទៀងផ្ទាត់ក្នុងសម័យ ក្រុង ស្រីអយុធ្យា ។ សូមមើល និច្ច អៀវស្រីវង្ស, **ប្រវត្តិសាស្ត្ររតនកោសិទ្ធិក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារអយុធ្យា**, ទ. ៦ ។

^{១៣} ណាតវិថា ឆៈលីតាណុន, **ប្រវត្តិសាស្ត្រនិពន្ធនៃ**, ទ. ២៣០ ។

^{១៤} និច្ច អៀវស្រីវង្ស, **ប្រវត្តិសាស្ត្ររតនកោសិទ្ធិក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារអយុធ្យា**, ទ. ៩ ។

ระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๑๐๗ – ๒๑๑๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงสันนิษฐานว่า พระราชพงศาวดารความเก่าสำนวนนี้น่าจะเรียบเรียงขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ^{๙๔}

๑.๖ พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ (พ.ศ. ๒๓๒๖) เป็นฉบับปลีก ๒ เล่มสมุดไทย เขียนครั้งรัชกาลที่ ๑ พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ มีเนื้อความคล้ายคลึงกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)^{๙๕} แต่น่าจะเป็นฉบับที่คัดลอกมาจากฉบับเดิมในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ มีเนื้อความกล่าวถึงรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเล่ม ๑ และอีกเล่มหนึ่งกล่าวถึงรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา ปัจจุบันพระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ ยังไม่เคยพิมพ์เผยแพร่^{๙๖}

๒. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งชำระในสมัยกรุงธนบุรี – รัตนโกสินทร์

ในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๒๕) คงได้มีการสืบค้นหาต้นฉบับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และได้คัดลอกเป็นฉบับหลวงเพื่อเตรียมไว้สำหรับการชำระ ซึ่งอาจมีการเริ่มตรวจสอบชำระและเรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะเหตุการณ์สมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวงขึ้นเพิ่มเติมบ้างในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้มีการอ้างถึงการเรียบเรียง

^{๙๔} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, หน้า ๙.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๙๖} กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) เล่ม ๑ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ค.

បានសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិក្នុងអំឡុងឆ្នាំ ព.ស. ២១០៧ - ២១១២ ។ សម្តេចព្រះអង្គម្ចាស់ ក្រុមព្រះយា
ដាំរុងរាជានុភាព ទ្រង់បានសន្និដ្ឋានថា លំនាំច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារសេចក្តីចាស់នេះ ទំនងជាតាក់តែង
ឡើងក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទបរមរោស ។^{១៥}

១.៦ ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ចម្លង ចុល្លសករាជ ១១៤៥ (ព.ស. ២៣១៧) ឯកសារនេះ
គឺជាកំណត់ព្រះរាជពង្សាវតារដែលចារលើក្រាំង ២ ក្បាល ដែលត្រូវបានសរសេរនាវជ្ជកាលព្រះបាទរាមាទី១
មានសេចក្តីប្រហាក់ប្រហែលទៅនឹងព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ផ្ទាំងចំនួនម៉ាស (ចើម)^{១៦}
ប៉ុន្តែប្រហែលជាច្បាប់ដែលដកស្រង់មកពីសំណៅដើមនាសម័យក្រុងស្រីអយុធ្យា ។ ព្រះរាជពង្សាវតារ
ច្បាប់ចម្លង ចុល្លសករាជ ១១៤៥ នេះ ភាគទីមួយបានរៀបរាប់ពីព្រឹត្តិការណ៍នាវជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេច
ព្រះមហាចក្រពត្តិ ហើយនឹងមួយភាគទៀតស្តីពីរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះមហាធម្មរាជា ។ បច្ចុប្បន្ន
ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ចម្លង ចុល្លសករាជ ១១៤៥ មិនទាន់បានបោះពុម្ពផ្សាយនៅឡើយទេ ។^{១៧}

**២. ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាដែលផ្ទៀងផ្ទាត់នាសម័យក្រុងធនបុរី
និងវត្តកោសិទ្ធិ**

នាវជ្ជកាលស្តេចក្រុងធនបុរី (ព.ស. ២៣១០ - ២៣២៥) មុខជាមានការស៊ើបរកនូវសំណៅ
ដើមនៃច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ដែលបានចារចម្លងជាច្បាប់ហ្នឹងដើម្បីបម្រុងទុក
សម្រាប់ការផ្ទៀងផ្ទាត់ ។ ប្រហែលជាអាចមានការចាប់ផ្តើមត្រួតពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់និងរៀបរៀងព្រះរាជ
ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាជាពិសេស នាវជ្ជកាលស្តេចក្រុងធនបុរី មានការបន្ថែមព្រឹត្តិការណ៍ខ្លះក្នុងសម័យរាជ
វង្សបានក្លាយទៀតផង ។ ជាក់ស្តែងក៏ស្តុតាងតាមរយៈព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ផ្ទាំងចំនួន

^{១៥} និច្ចិ អៀវស្រីវង្ស, **ប្រវត្តិសាស្ត្រវត្តកោសិទ្ធិក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារអយុធ្យា**, ទ. ៩ ។
^{១៦} **ជំនើប**, ទ. ១៤ ។
^{១៧} នាយកដ្ឋានសិក្សា, **ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ព្រះបាទព្រហ្មវរ្ម័នទី១ (ចាត) ភាគទី ១**
(ព្រះនគរ : សភាពាណិជ្ជកម្មនៃកុរុសា, ២៥០៤), ទ. ៣ ។

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวงเพิ่มเติมแทรก
ในบานแพนกของรัชกาลพระเจ้าเสือ^{๑๘} ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงเริ่มมีการตรวจสอบ
ชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่ และมีการชำระพระราช
พงศาวดารฉบับอื่นๆ ในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ดังนี้

๒.๑ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคร เป็นพระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยาความย่อภาษาบาลีซึ่งได้ฉบับมาแต่กรุงกัมพูชา ต้นฉบับมีอยู่ใน
วัดพระแก้วกรุงพนมเปญ^{๑๙} พระพิมลธรรม (แก้ว) ซึ่งภายหลังเป็นที่สมเด็จพระ
พระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ และเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นผู้แต่ง พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้สันนิษฐาน
ว่าน่าจะเป็นต้นร่างของปริจเฉทที่ ๗ ของลัทธิคัตติยวงศ์ ดังนั้นพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยาฉบับนี้จึงน่าจะแต่งในปี พ.ศ. ๒๓๓๒ ซึ่งเป็นปีที่เรียบเรียง
ลัทธิคัตติยวงศ์^{๒๐} เนื้อหาของพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคร เริ่มตั้งแต่
การสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงธนบุรีปราบ
พระนายกองที่ค่ายโพธิ์สามต้นได้

^{๑๘} ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๓ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑๙.

^{๑๙} สมเด็จพระพนรัตน์ (แก้ว), พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล กับจุลยุทธการ
วงศ์ ผูก ๒ เรื่องพงศาวดารไทย (กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑ – ๒.

ម៉ាស់ (ចើម) គឺមានការអះអាងពីការ រៀបរៀងបន្ថែមនូវព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាសម័យរាជវង្ស បានក្នុងក្នុង ក្នុងបុព្វយោគនៃរជ្ជកាលព្រះបាទព្រះចៅសៀ ។^{១៨} បន្ទាប់មក ក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះពុទ្ធ យ័តហ្វាច្ចឡាណោកមហារាជ (រាមាទី ១) នៃក្រុងរតនកោសិន្ទ្រ ចាប់ផ្តើមមានការត្រួតពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់នូវ ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាសាជាថ្មីឡើងវិញ និងមានការផ្ទៀងផ្ទាត់ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារដទៃ ទៀត ក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទរាមាទី ៣ និងទី ៤ ផងដែរ ។ ចំណងជើងឯកសារទាំងនោះ មានដូចតទៅនេះ ៖ -

២.១ ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់មគ្គរាសា ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រី អយុធ្យានេះជាច្បាប់សេចក្តីសង្ខេប ដែលតែងជាភាសាបាលីមានប្រភពមកពីក្រុងកម្ពុជា ។ សំណៅដើម នៃច្បាប់នេះមានតម្កល់ទុកនៅវត្តព្រះកែវទីក្រុងភ្នំពេញ ។^{១៩} ឯកសារនេះជាស្នាព្រះហស្តនិពន្ធនៃព្រះ ពិមលធម្ម (កែវ) ដែលក្រោយមកព្រះអង្គបានឡើងសមណស័ក្តិជាសម្តេចព្រះពន្លឺវត្ត វត្តព្រះជេតុពន្លឺ និងជាព្រះគ្រូបាឡាយនៃសម្តេចព្រះមហាសមណៈជាម្ចាស់ក្រុមព្រះបរមាទិជិតិនារស ។ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សា វតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះ អាចសន្និដ្ឋានថា ប្រហែលជាច្បាប់ព្រាងរបស់បរិច្ឆេទទី ៧ នៃគម្ពីរសង្ឃិតិយវង្ស ។ ដូចនោះច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះប្រហែលជានិពន្ធឡើង នា ព.ស. ២៣៣២ ដែលជាឆ្នាំដែលគម្ពីរសង្ឃិតិយវង្សត្រូវបានចងក្រងឡើង ។^{២០} ខ្លឹមសាររបស់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រី អយុធ្យាច្បាប់មគ្គរាសានេះ ចាប់ផ្តើមពីការស្ថាបនាក្រុងស្រីអយុធ្យារហូតដល់បង់ក្រុងស្រីអយុធ្យា ហើយស្តេចក្រុងធនបុរីទ្រង់បានបង្ក្រាបព្រះនាយកងទ័ពភូមាបានជ័យជំនះនៅតំបន់បន្ទាយពោធិ៍សាមគុស (ដើមពោធិបី) ។

^{១៨} ប្រជុំពង្សាវតារច្បាប់កាលនាគិសេក ភាគទី ៣ (បោះកក : ផ្នែកអក្សរសាស្ត្រនិងប្រវត្តិសាស្ត្រ, ២៥៤២), ទ. ៤១៩ ។

^{១៩} សម្តេចព្រះពន្លឺវត្ត (កែវ), ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាមគ្គរាសា និងពាក្យប្រែ ព្រមទាំង បុព្វបុរស ការចងប្រែ ២ រឿងពង្សាវតារ (បោះកក : គុណៈបាប , ២៥៥០), ទ. ៣ ។

^{២០} ជំរឿន, ទ. ១ - ២ ។

๒.๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้ต้นฉบับสมุดไทยเดิมมีทั้งหมด ๒๒ เล่ม แต่มีขาดไปบ้างระหว่างเล่ม เริ่มเนื้อความตั้งแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยา ต่อมาจนถึงรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี พอเริ่มความตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็หมดฉบับ^{๒๐} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีบานแพนกระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้ชำระขึ้นในปี จ.ศ. ๑๑๕๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์^{๒๑}

อย่างไรก็ตามการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) คงมิได้มีการแก้ไขของเดิมในสมัยกรุงธนบุรีมากนัก ยกเว้นแต่มีการแต่งเพิ่มเหตุการณ์ในรัชกาล “พระนารายณ์เป็นเจ้า กับพระเพทราชา พระเจ้าเสือ พระบรมโกศ พระเจ้าพระที่นั่งสุริยาศรีนารี” เพื่อเชื่อมความกับพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี และน่าจะมีการขยายความเพิ่มเติมข้อความที่เกี่ยวกับสงครามกับพม่าตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรเท่านั้น^{๒๒}

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นพระราชพงศาวดารที่มีความสำคัญเนื่องจากพงศาวดารฉบับนี้น่าจะเป็นต้นแบบของการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาด้วยความพิสดารสำนวนอื่นๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับแรกซึ่งชำระได้นี้อาครบถ้วนสมบูรณ์^{๒๓}

^{๒๐} ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๓, หน้า (๑๒).

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^{๒๒} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, หน้า ๑๔.

^{๒๓} นาฏวิภา ชลิตานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, หน้า ๒๒๗.

២.២ ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម័ស (ចើម) ច្បាប់ព្រះ

រាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះមានសំណៅដើមជាក្រាំង ចំនួនទាំងអស់ ២២ ភាគ ប៉ុន្តែមានកង្វះខាត បាត់ទៅមួយចំនួនដែរ ។ ឯកសារនេះចាប់ផ្តើមសេចក្តីពីការស្ថាបនាក្រុងស្រីអយុធ្យាដល់រជ្ជកាល ស្តេច ក្រុងធនបុរី ហើយចប់អត្ថបទនៅពេលដែលរៀបរាប់ពីការចាប់ផ្តើមនៃក្រុងរតនកោសិន្ទ្រ ។^{២១} ព្រះរាជ ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម័ស (ចើម) មានការបញ្ជាក់យ៉ាងច្បាស់ក្នុងបុព្វលោកថា ច្បាប់ ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះត្រូវបានតាក់តែងឡើងក្នុងឆ្នាំ ១១៥៧ នៃចូលសករាជ ត្រូវនឹង ព.ស. ២៣៣៨ នារជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះពុទ្ធយ័តហ្វាចូឡាលោកមហារាជនៃទីក្រុងរតនកោសិន្ទ្រ ។^{២២}

យ៉ាងណាក៏ដោយ ការផ្ទៀងផ្ទាត់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម័ស (ចើម) ប្រហែលជាមិនសូវមានការកែខែអត្ថបទពីដើមនាសម័យធនបុរីប៉ុន្មានឡើយ លើកលែងតែមានការតាក់ តែងបន្ថែម នូវហេតុការណ៍ក្នុងរជ្ជកាល “ព្រះបាទនារាយណ៍ជាម្ចាស់ និងព្រះពេនរាជា ព្រះបាទព្រះចៅសៀ ព្រះបាទបរមកោស ព្រះបាទព្រះទីនាំងសុរិយាមរិន្ទ្រ” ដើម្បីតភ្ជាប់សេចក្តីទៅនឹងព្រះរាជពង្សាវតារក្រុង ធនបុរី ហើយនឹងទំនងជាមានការបកស្រាយសេចក្តីដោយបន្ថែមអត្ថបទដែលស្តីពីសង្គ្រាមជាមួយភូមា ចាប់តាំងពីរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ រហូតដល់រជ្ជកាលព្រះបាទនរេស្វរតប៉ុណ្ណោះ ។^{២៣}

ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម័ស (ចើម) ជាឯកសារដ៏សំខាន់មួយ ដោយសារ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះអាចជាគំរូនៃការពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ សេចក្តីពិស្តារដទៃទៀត នាសម័យក្រុងរតនកោសិន្ទ្រ ពីព្រោះថាច្បាប់ដើមដំបូងនៃព្រះរាជពង្សាវតារក្រុង ស្រីអយុធ្យាដែលត្រូវបានត្រួតពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់រួចហើយមានសេចក្តីរឿងរ៉ាវដ៏សព្វគ្រប់បរិបូណ៌ ។^{២៤}

^{២១} ប្រជុំពង្សាវតារច្បាប់កាលានុកិលសក ភាគទី ៣, ទ. (១២) ។

^{២២} ជីវជន, ទ. ២១៣ ។

^{២៣} និចិ អៀវស្រីវិហ្ស, ប្រវត្តិសាស្ត្ររតនកោសិន្ទ្រក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារអយុធ្យា, ទ. ១៨ ។

^{២៤} ណាតវិជា ន:វិចិត្រាណុន, ប្រវត្តិសាស្ត្រនិពន្ធនៃ, ទ. ២២៧ ។

๒.๓ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้ สมเด็จพระพนรัตน์ (แก้ว) วัดพระเชตุพนฯ พระอาจารย์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ชำระขึ้นในปีเดียวกับการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ในปี จ.ศ. ๑๑๕๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๔^{๒๕} สันนิษฐานว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้น่าจะชำระขึ้นโดยอาศัยพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นหลักแต่ได้แก้ไขศักราชจำนวนโหวด และเรียบเรียงเนื้อความเพิ่มเติมมาจนสิ้นสุดลงในปี จ.ศ. ๑๑๕๘ (พ.ศ. ๒๓๓๕) ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ปัจจุบันฉบับตัวเขียนยังไม่เคยมีการตรวจสอบชำระเพื่อพิมพ์เผยแพร่

๒.๔ จุลยุทธการวงศ์ ผูก ๒ จุลยุทธการวงศ์เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับภาษาบาลี ซึ่งสมเด็จพระพนรัตน์ (แก้ว) วัดพระเชตุพนเรียบเรียงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จุลยุทธการวงศ์ ฉบับภาษาบาลี น่าจะเป็นต้นแบบให้แก่จุลยุทธการวงศ์ ความเรียงและเทศนาจุลยุทธการวงศ์^{๒๖} ต้นฉบับจุลยุทธการวงศ์ที่พบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ มีเฉพาะผูก ๒ เพียงผูกเดียว เนื้อความเริ่มต้นตั้งแต่สกุลวงศ์ของพระเจ้าอยู่ทอง^{๒๗} จนถึงรัชกาลสมเด็จพระอินทราชา (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓) ในปี จ.ศ. ๔๑๔^{๒๘} เป็นอันหมดฉบับ ไม่อาจทราบได้ว่าต้นฉบับเดิมมีจำนวนกี่ผูก

^{๒๕} กรมศิลปากร, **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน** (พระนคร: บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๕.

^{๒๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ประวัติศาสตร์ดินโคลนทรายในพระราชพงศาวดารอยุธยา**, หน้า ๑๙.

^{๒๗} สมเด็จพระพนรัตน์ (แก้ว), **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษาบาลี และ คำแปล กับจุลยุทธการวงศ์ ผูก ๒ เรื่องพงศาวดารไทย**, หน้า ๙๐.

^{๒๘} นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, หน้า ๒๓๕.

២.៣ ព្រះរាជពន្ធនាគារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់សម្តេចព្រះពន្ធរតន៍ វត្តព្រះជេតុពន្ធ ច្បាប់ព្រះរាជពន្ធនាគារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះសម្តេចព្រះពន្ធរតន៍ (កែវ) វត្តព្រះជេតុពន្ធដែលជា ព្រះត្រាហ្មាយនៃសម្តេចព្រះមហាសមណៈជាម្ចាស់ ក្រុមព្រះបរមាទុជិតជិនោរស បានផ្ទៀងផ្ទាត់ក្នុងឆ្នាំ ដែលមានការផ្ទៀងផ្ទាត់ព្រះរាជពន្ធនាគារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម៉ាស (ចើម) គឺឆ្នាំ ១១៥៧ នៃចុល្លសករាជ ត្រូវនឹង ព.ស. ២៣៣៨ ។^{២៥} យើងអាចសន្និស្តានបានថា ច្បាប់ព្រះរាជពន្ធនាគារក្រុង ស្រីអយុធ្យានេះ ប្រហែលជាត្រូវបានផ្ទៀងផ្ទាត់ឡើងដោយផ្អែកទៅលើព្រះរាជពន្ធនាគារក្រុងស្រី អយុធ្យា ច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម៉ាស (ចើម) ជាមូលដ្ឋាន ប៉ុន្តែត្រូវបានកែខែកាលបរិច្ឆេទ សំនួនវេហារ និងរៀប រៀងសេចក្តីបន្ថែម រហូតមកដល់ទីបញ្ចប់ក្នុងកាលបរិច្ឆេទឆ្នាំ ១១៥៤ នៃចុល្លសករាជ (ព.ស. ២៣៣៥) ត្រូវនឹងរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះពុទ្ធយ័តហ្វាច្ចឡាលោកមហារាជ ។ បច្ចុប្បន្ន សំណៅដៃនៃច្បាប់ព្រះ រាជពន្ធនាគារ របស់សម្តេចព្រះពន្ធរតន៍នៃវត្តព្រះជេតុពន្ធនេះ មិនទាន់បានត្រួត ពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់ដើម្បីបោះ ពុម្ពផ្សាយនៅឡើយទេ ។

២.៤ ចុល្លយុទ្ធការវង្សខ្មែរទី ២ ចុល្លយុទ្ធការវង្សគឺជាច្បាប់មួយនៃព្រះរាជពន្ធនាគារ ក្រុងស្រីអយុធ្យាភាសាបាលី ដែលសម្តេចព្រះពន្ធរតន៍ (កែវ) នៃវត្តព្រះជេតុពន្ធ បាននិពន្ធឡើង ក្នុងរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះពុទ្ធយ័តហ្វាច្ចឡាលោកមហារាជ ។ ចុល្លយុទ្ធការវង្សច្បាប់ភាសាបាលី ប្រហែលជាគំរូដើមសម្រាប់ចុល្លយុទ្ធការវង្សច្បាប់ពាក្យរាយ និងទេសនាចុល្លយុទ្ធ ការវង្ស ។^{២៦} សំណៅ ដើមនៃចុល្លយុទ្ធការវង្សដែលត្រូវបានប្រទះឃើញកាលពី ព.ស. ២៤៦០ មានត្រឹមតែខ្សែទី ២ តែមួយ ប៉ុណ្ណោះ ។ អត្ថបទចាប់ផ្តើមរៀបរាប់ពីខ្សែស្រឡាយនៃរាជវង្សព្រះបាទអ៊ូថោង រហូតដល់ទីបញ្ចប់ក្នុង^{២៧} រជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះឥន្ទរាជា (សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ៣) នាឆ្នាំ ៨១៨ នៃចុល្លសករាជ ។^{២៨} យើងពុំអាចជ្រាបបានឡើយថា សំណៅដើមទាំងអស់មានចំនួនប៉ុន្មានខ្សែ ។

^{២៥} នាយកដ្ឋានសិល្បាភិរក្ស, **ព្រះរាជពន្ធនាគារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់សម្តេចព្រះពន្ធរតន៍ វត្តព្រះជេតុពន្ធ** (ព្រះនគរ : បណ្ណាគារ, ២៥១៥), ទ. ៥ ។

^{២៦} និទិ អៀវស្រីវង្ស, **ប្រវត្តិសាស្ត្ររតនកោសលវត្តក្នុងព្រះរាជពន្ធនាគារអយុធ្យា**, ទ. ១៩ ។

^{២៧} សម្តេចព្រះពន្ធរតន៍ (កែវ), **ពន្ធនាគារក្រុងស្រីអយុធ្យាបក្សសាសនា និងពាក្យស្រែ ព្រះនរោ** **ចុល្លយុទ្ធការវង្សខ្មែរទី ២ ព្រះរាជពន្ធនាគារ**, ទ. ៩១ ។

^{២៨} ណាតវិថា នៈលីតាណុន, **ប្រវត្តិសាស្ត្រនិពន្ធនៃ**, ទ. ២៣៥ ។

๒.๕ พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม พระราชพงศาวดารฉบับนี้ต้นฉบับเป็นสมุดฝรั่งเขียนด้วยเส้นหมึกดำเก็บรักษาไว้ที่บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ต่อมานายจร สุขพานิช ได้พบหนังสือเรื่องนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ กรมศิลปากรจึงขอถ่ายไมโครฟิล์มทั้งหมด ๓๐ เล่ม^{๒๙} แล้วนำมาตรวจสอบชำระจัดพิมพ์ พระราชพงศาวดารฉบับนี้มีบานแพนกบอกไว้ว่า กรมพระราชวังบวรฯ (ต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒) ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๕๐^{๓๐} เนื้อความในพระราชพงศาวดารฉบับนี้มีความแตกต่างจากพระราชพงศาวดารฉบับอื่นเนื่องจากเนื้อความส่วนต้นของพระราชพงศาวดารกล่าวถึงเรื่องบาตรมราชสร้างเมืองนครสวรรค์ เรื่องพระร่วง และเหตุการณ์ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา มีความคล้ายคลึงกับพระราชพงศาวดารเหนือ แล้วจึงกล่าวถึงการสถาปนากรุงศรีอยุธยาและเหตุการณ์ต่อมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๓๒๗ ซึ่งเป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช^{๓๑}

^{๒๙} ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๓ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า (๑๑).

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๑).

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

២.៥ ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្វាយ ច្បាប់ប្រើវិធីស្តី មហូហ្សៀម សំណៅដើមនៃច្បាប់ ព្រះរាជពង្សាវតារនេះជាសៀវភៅសរសេរអក្សរទឹកខ្មៅ ដែលតម្កល់ទុកនៅសារមន្ទីរ ប្រឹក្សាសម្បទាន ជាតិក្រុងឡុងដ៍ ប្រទេសអង់គ្លេស ។ បន្ទាប់មក លោកខៈចន ស៊ុចជានីត បានរកឃើញ សៀវភៅនេះកាលពី ព.ស. ២៥០១ ទើបនាយកដ្ឋានសិល្បាករបានសុំថតមីក្រូហ្វីល្យ៉ាច៍នូវទាំងអស់ ៣០ ភាគ^{២៩} ហើយយកមក ត្រួតពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់ដើម្បីរៀបចំបោះពុម្ពផ្សាយ ។ បុព្វយោគនៃច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារ នេះបានឱ្យដឹងថា ព្រះមហាឧបរាជ (ដែលក្រោយមកទ្រង់បានឡើងសោយរាជ្យជាព្រះបាទរាមាទី ២ ព្រះនាមសម្តេច ព្រះពុទ្ធលើតហ្មានកាល័យ) បានក្រាបបង្គំទូលថ្វាយជូនព្រះបាទសម្តេចព្រះពុទ្ធយ័តហ្វាច្ចឡាណោក មហារាជកាលពីថ្ងៃទី ១១ ខែមករា ព.ស. ២៣៥០ ។^{៣០} អត្ថបទក្នុងច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះ មានភាពខុសប្លែកពីច្បាប់ដទៃទៀតដោយសារអត្ថបទផ្នែកខាងដើមរបស់ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះ បានពណ៌នាពីរឿងបាធម្មរាជសាងក្រុងនគរសួគ៌ (អានថា ណៈខន សៈវ៉ាន់) រឿងព្រះរូងហើយនិងហេតុ ការណ៍មុនការស្ថាបនា ក្រុងស្រីអយុធ្យា ដែលរឿងទាំងនោះមានភាពប្រហាក់ប្រហែលទៅនឹងព្រះ រាជពង្សាវតារខាងជើង ក្រោយពីនោះទើបរៀបរាប់ពីការស្ថាបនាក្រុង ស្រីអយុធ្យានិងព្រឹត្តិការណ៍ផ្សេងៗ ជាបន្តបន្ទាប់រហូតមកដល់ ព.ស. ២៣២៧ ដែលជាឆ្នាំទី ៣ នៃរជ្ជកាលព្រះបាទ សម្តេចព្រះពុទ្ធយ័តហ្វា ច្ចឡាណោកមហារាជ ។^{៣១}

^{២៩} **ប្រជុំពង្សាវតារច្បាប់ភាពុទ្ធាតិសេក ភាគទី ៣** (បោះកក : ផ្នែកអក្សរសាស្ត្រនិងប្រវត្តិសាស្ត្រ, ២៥៤២), ទ. (១១) ។
^{៣០} **ជំងឺល**, ទ. ១ ។
^{៣១} **ជំងឺល** ។

๒.๖ เทศนาจุลยุทธการวงศ์ ไม่ปรากฏนามผู้เรียบเรียง สันนิษฐานว่าเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส^{๓๒} โดยน่าจะทรงเรียบเรียงจากจุลยุทธการวงศ์ฉบับภาษาบาลี^{๓๓} ของสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ในตอนต้นกล่าวว่าเรียบเรียงขึ้นตามพระบรมราชโองการ^{๓๔} เนื้อความตอนต้นของเทศนาจุลยุทธการวงศ์ เป็นเรื่องการสมภพของพระเจ้าอยู่หัวและการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเรียงลำดับรัชกาลมาจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เหตุการณ์ในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ข้อมูลจากสังคีตยวงศ์ เนื้อความดำเนินมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๒.๗ พระราชพงศาวดารสังเขป พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ในปี พ.ศ. ๒๓๙๓ ตามพระราชโองการในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรรณพ มาเฟดียงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งในเวลานั้นยังทรงเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนให้เรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงเก่าโดยสังเขปถวาย^{๓๕}

^{๓๒} David K. Wyatt, "Introduction," *Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum Version Preserved in The British Library*, p. xiv.

^{๓๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*, หน้า ๑๙.

^{๓๔} *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑*, หน้า ๑๔๙.

^{๓๕} กรมศิลปากร, *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑* (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๘.

២.៦ នេសាទល្អយុទ្ធការវង្ស យើងពុំអាចជ្រាបឈ្មោះអ្នកនិពន្ធទេ ប៉ុន្តែអាចសន្និដ្ឋានបានថា ឯកសារនេះជាព្រះនិពន្ធនៃសម្តេចព្រះមហាសមណៈជាម្ចាស់ ក្រុមព្រះបរមាធុតិជនោរស^{៣២} ទំនងជា ទ្រង់បានចងក្រងឡើងចាប់ពីចុល្លយុទ្ធការវង្សច្បាប់ភាសាបាលី^{៣៣} របស់សម្តេចព្រះពន្លឺវត្តន៍ នៃវត្ត ព្រះជេតុពន្លឺ ។ ផ្នែកខាងដើមរបស់ឯកសារនេះបានឱ្យដឹងថាបានរៀបរៀងឡើងតាមព្រះបរមរាជ ឱង្ការ ។^{៣៤} អត្ថបទខាងដើមនៃនេសាទល្អយុទ្ធការវង្សស្តីពីព្រះរាជសម្តេចនៃព្រះបាទអ៊ូថង និងការ ស្ថាបនាក្រុងស្រីអយុធ្យា រៀងជាលំដាប់ដំបូងដោយតាមការសោយរាជ្យរបស់ព្រះមហាក្សត្រ រហូតដល់ ការបាត់បង់រាជធានីក្រុងស្រីអយុធ្យាលើកទី ២ ។ ចំណែកប្រវត្តិការណ៍នារជ្ជកាលសម្តេចក្រុងធនបុរីវិញ ត្រូវបានផ្អែកទៅលើព័ត៌មានពីគម្ពីរសម្តីតិយវង្ស ។ ឯកសារនេះមានដំណើរសេចក្តីជាបន្តបន្ទាប់រហូតដល់ រជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះពុទ្ធលើតហ្គានកាល័យ ។

២.៧ ព្រះរាជពង្សាវតារសង្ខេប ព្រះរាជពង្សាវតារសង្ខេបជាព្រះនិពន្ធនៃសម្តេចព្រះមហា សមណៈជាម្ចាស់ក្រុមព្រះបរមាធុតិជនោរស ។ ទ្រង់បាននិពន្ធកាលពី ៧. ស. ២៣៩៣ តាមព្រះរាជឱង្ការ នៃព្រះបាទសម្តេចព្រះណាំងក្លាជាម្ចាស់លើត្បូង (ព្រះបាទ រាមាទី ៣) ដែលទ្រង់ប្រោសឱ្យព្រះអង្គម្ចាស់ អណ្តាមកក្រាបទូលសម្តេចព្រះមហាសមណៈជាម្ចាស់ ក្រុមព្រះបរមាធុតិជនោរស ដែលនៅពេលនោះទ្រង់គឺ ជាក្រុមហ្មឺននុជិតិជនោរស នៅវត្តព្រះជេតុពន្លឺបានចាត់ឱ្យទ្រង់និពន្ធ ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ច្បាប់ សង្ខេប ។^{៣៥}

^{៣២} David K. Wyatt, "Introduction," *Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum Version Preserved in The British Library*, p. xiv.

^{៣៣} និចិ អៀវស្រីវង្ស, *ប្រវត្តិសាស្ត្ររតនកោសល្យក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារអយុធ្យា*, ទ. ១៩ ។

^{៣៤} *ប្រវត្តិពង្សាវតារច្បាប់ភាសាបាលីសេក ភាគទី ១*, ទ. ១៨៩ ។

^{៣៥} នាយកដ្ឋានសិល្បាភិរក្ស, *ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខ ភាគទី ១* (បាងកក : ផ្នែកអក្សរសាស្ត្រ និងប្រវត្តិសាស្ត្រ, ២៥៣៤), ទ. ៨ ។

๒.๔ พระธรรมเทศนาพระราชพงษาวดารสังเขป พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเรียบเรียงเพื่อเทศนาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวโรกาสเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔^{๓๖} พระธรรมเทศนาพระราชพงษาวดารสังเขป เริ่มพระธรรมเทศนาด้วยเรื่องทศพิธราชธรรม จากนั้นจึงกล่าวถึงการสถาปนากรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒.๕ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหมอบลัดเลย์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้หมอบลัดเลย์ (Dan Beach Bradley) พิมพ์ขึ้นจำหน่ายเป็นครั้งแรก นับเป็นการนำพระราชพงศาวดารซึ่งเป็นเอกสารราชการมาจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๗ แบ่งเป็นสองเล่มจบ จึงนิยมเรียกว่า “พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์สองเล่ม” หรือ “พระราชพงศาวดารฉบับหมอบลัดเลย์” บางครั้งมีผู้เรียกว่า “พระราชพงศาวดารฉบับกรมพระปรมานุชิต”^{๓๗} ต่อมากกรมศิลปากรกำหนดให้เรียกว่า “พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน”^{๓๘} เดิมเชื่อกันว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้เป็นผลงานของสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส แต่ปัจจุบันพบหลักฐานว่าพระราชพงศาวดารฉบับหมอบลัดเลย์มีความแตกต่างจากพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ฉบับตัวเขียนซึ่งปัจจุบันยังไม่เคยมีการตรวจสอบชำระพิมพ์เผยแพร่

^{๓๖} กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, พระธรรมเทศนาพระราชพงษาวดารสังเขป (กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๔๔๕), หน้า ๕.

^{๓๗} นาฏวิภา ชลิดานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, หน้า ๒๒๔.

^{๓๘} กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน, หน้า ๖.

២.៨ ព្រះធម្មទេសនាព្រះរាជពង្សាវតារសង្ខេប ឯកសារនេះជាព្រះនិពន្ធនៃសម្តេចព្រះមហាសមណៈជាម្ចាស់ ក្រុមព្រះបរមាទុជិតជិនោរស ទ្រង់បាននិពន្ធ ដើម្បីទេសនាថ្វាយជូនព្រះបាទមង្គុល (សម្តេចព្រះចមក្តៅជាម្ចាស់លើត្បូង / ព្រះបាទរាមាទី ៤) ក្នុងវេរោកាសដែលព្រះអង្គទ្រង់ឡើងសោយរាជ្យសម្បត្តិ នា ព.ស. ២៤៩៤ ។^{៣៦} ព្រះធម្មទេសនាព្រះរាជពង្សាវតារសង្ខេបបានចាប់ផ្តើមរឿងពីទសពិធរាជធមិ ក្រោយពីនោះទើបរៀបរាប់ពីការស្ថាបនាក្រុងស្រីអយុធ្យាជារៀងរហូតមកដល់រជ្ជកាល សម្តេចព្រះចមក្តៅជាម្ចាស់លើត្បូង ។

២.៩ ព្រះរាជពង្សាវតារត្រួតស្រីអយុធ្យា ច្បាប់គ្រូពេទ្យប្រាជ្ញដ៏យ៉ាង ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះ លោកគ្រូពេទ្យប្រាជ្ញដ៏យ៉ាង (Dan Beach Bradley) បានបោះពុម្ពផ្សាយដើម្បីលក់ជាលើកដំបូង ។ នេះគឺជាការនាំយកព្រះរាជពង្សាវតារដែលជាឯកសាររាជការមករៀបចំបោះពុម្ពជាសៀវភៅលើកដំបូង កាលពី ព. ស. ២៤០៧ ក្នុងរជ្ជកាលសម្តេចព្រះចមក្តៅជាម្ចាស់លើត្បូង ។ សៀវភៅនេះចែកចេញជា ២ ភាគ ទើបគេនិយមហៅថា “**ព្រះរាជពង្សាវតារ ច្បាប់ដែលឆោតពុទ្ធជា ២ ភាគ**” ឬ “**ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់គ្រូពេទ្យប្រាជ្ញដ៏យ៉ាង**” ជួនកាលមានគេហៅថា “**ព្រះរាជពង្សាវតារ ច្បាប់ក្រុមព្រះបរមាទុជិត**” ។^{៣៧} បន្ទាប់មកនាយដ្ឋានសិល្បាករបានកំណត់ហៅថា “**ព្រះរាជពង្សាវតារ ច្បាប់សម្តេចព្រះពន្លឺតន៍ ចត្តាព្រះជេតុពន**” ។^{៣៨} កាលពីដើមមកគេជឿថា ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យានេះ ជាស្នាព្រះហស្តរបស់សម្តេចព្រះពន្លឺតន៍ នៃវត្តព្រះជេតុពន និងសម្តេចព្រះមហាសមណៈជាម្ចាស់ ក្រុមព្រះបរមាទុជិតជិនោរស ប៉ុន្តែបច្ចុប្បន្នយើងប្រទះឃើញនូវភស្តុតាងបញ្ជាក់ថា ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់គ្រូពេទ្យប្រាជ្ញដ៏យ៉ាងនេះមានសេចក្តីខុសពីព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់សម្តេចព្រះពន្លឺតន៍វត្តព្រះជេតុពន ដែលជាឯកសារសំណេរដៃបច្ចុប្បន្ននេះពុំទាន់មានការត្រួតពិនិត្យផ្សេងផ្ទាល់ដើម្បីបោះពុម្ពផ្សាយទេ ។

^{៣៦} ក្រុមសម្តេចព្រះបរមាទុជិតជិនោរស, **ព្រះធម្មទេសនាព្រះរាជពង្សាវតារសង្ខេប** (បាងកក : ក្រុមហ៊ុនសហជម្ពិកចំកាត់, ២៥៤៥), ទ. ៥ ។

^{៣៧} ណាពិវ៉ា ឆៈលីតាណុន, **ប្រវត្តិសាស្ត្រនិពន្ធនៃ**, ទ. ២២៨ ។

^{៣៨} នាយកដ្ឋានសិល្បាករ, **ព្រះរាជពង្សាវតារត្រួតស្រីអយុធ្យា ច្បាប់សម្តេចព្រះពន្លឺតន៍ ចត្តាព្រះជេតុពន**, ទ. ៦ ។

๒.๑๐ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสุดท้ายที่เขียนด้วยขนบจารีตของการชำระเรียบเรียงพระราชพงศาวดารแบบเดิม พระราชพงศาวดารฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงชำระใหม่เมื่อกรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงชำระเสร็จแล้วนำต้นฉบับขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจแก้ไขจึงปรากฏลายพระราชหัตถเลขาอยู่ในต้นฉบับหลวง เนื้อความ กล่าวถึงตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยามาจบลงเพียงรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี จ.ศ. ๑๑๕๒^{๓๙}

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยแบ่งออกเป็น ๓ เล่ม สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ตำนานพระราชพงศาวดาร และทรงทำสารบัญขึ้นด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตรวจสอบแก้ไขตำนานพระราชพงศาวดารให้สมบูรณ์ขึ้น และได้ทรงพระนิพนธ์อธิบายเรื่องพงศาวดารในรัชกาลต่างๆ ครั้นกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ต้นจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ และหอพระสมุดวชิรญาณได้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่ม ๑ ส่วนรัชกาลหลังจากนั้นจนจบยังไม่ได้ทรงพระนิพนธ์คำอธิบาย^{๔๐}

^{๓๙} กรมศิลปากร, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑**, หน้า ๘.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑ – ๒.

២.១០ ព្រះរាជពន្ធនាគារ ច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រី

អយុធ្យានេះ ជាឯកសារចុងក្រោយបង្អស់ដែលត្រូវបានចងក្រងឡើងតាមទំនៀមទម្លាប់ពីបុរាណនៃការរៀប
រៀងផ្សេងផ្ទាល់ព្រះរាជពង្សាវតារ ។ ព្រះបាទសម្តេចព្រះចមក្សោជាម្ចាស់លើត្បូង ទ្រង់មានព្រះរាជបន្ទូលឱ្យ
ក្រុមហ្លួងវង្សាធិរាជស្និទ្ធត្រួតពិនិត្យផ្ទៀងផ្ទាត់ឡើងវិញនូវច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះ ។ ពេលដែលក្រុមហ្លួង
វង្សាធិរាជស្និទ្ធទ្រង់បានផ្ទៀងផ្ទាត់រួចស្រេចហើយ ក៏ជូនសំណៅដើមនៃច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនេះ ក្រាប
បង្គំទូលថ្វាយដល់ព្រះបាទសម្តេចព្រះចមក្សោជាម្ចាស់លើត្បូង ដើម្បីទ្រង់មានព្រះរាជវិនិច្ឆ័យនិងទ្រង់ត្រួត
ពិនិត្យកែលម្អ ទើបឃើញមានអក្សរសំណេរព្រះរាជហស្តលេខនៅក្នុងសំណៅដើមច្បាប់ហ្លួង ។ អត្ថបទរបស់
ឯកសារនេះរៀបរាប់តាំងពីការស្ថាបនាក្រុងស្រីអយុធ្យាររហូតដល់ទីបញ្ចប់នាសម័យរជ្ជកាលព្រះបាទរាមាទី
១ នៃ ក្រុងវតីនកោសិន្ទ្រ ក្នុងឆ្នាំ ១១៥២ នៃចេត្តសករាជ ។^{៣៨}

ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខត្រូវបានបោះពុម្ពផ្សាយជាលើកដំបូងក្នុងឆ្នាំ ព. ស. ២៤៥៥
ដែលបានចែកចេញជា ៣ ភាគ ។ សម្តេចព្រះអង្គម្ចាស់ក្រុមព្រះយ៉ាដារង់រាជានុភាព ទ្រង់និពន្ធរឿង
និទានព្រះរាជពង្សាវតារហើយទ្រង់បានរៀបចំធ្វើមាតិការឿងផងដែរ ។ បន្ទាប់មកនាឆ្នាំ ព. ស. ២៤៥៧
សម្តេចព្រះអង្គម្ចាស់ ក្រុមព្រះយ៉ាដារង់រាជានុភាពទ្រង់បានត្រួតពិនិត្យកែតម្រូវនូវរឿងនិទានព្រះរាជ
ពង្សាវតារឱ្យកាន់តែបរិបូណ៌ ហើយទ្រង់បាននិពន្ធសេចក្តីអត្ថាធិប្បាយរឿងពង្សាវតារក្នុងរជ្ជកាលស្តេចសោយ
រាជ្យនីមួយៗ កាលពីសម័យក្រុងស្រីអយុធ្យាចាប់តាំងពីដើមដំបូងរហូតមកដល់រជ្ជកាលព្រះបាទកាមសរថ
ហើយត្រូវបានបោះពុម្ពផ្សាយជា សៀវភៅភាគទីមួយដោយបណ្ណាល័យវិជ្ជាញាណ ចំនែករជ្ជកាលស្តេច
សោយរាជ្យក្រោយពីនោះដល់ចប់វិញ ព្រះអង្គពុំទាន់បាននិពន្ធសេចក្តីអត្ថាធិប្បាយនៅឡើយទេ ។^{៤០}

^{៣៨} នាយកដ្ឋានសិល្បាករ, **ព្រះរាជពន្ធនាគារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខ ភាគទី ១. ទ. ៨** ។
^{៤០} **ជំងឺល. ទ. ១ - ២** ។

บรรณานุกรม

นาฏวิภา ชลิตานนท์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. กรุงเทพฯ: มุลินีโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๔.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.

ปรมาณูชิตชีโนรส, กรมสมเด็จพระ. **พระบรมมเทศนาพระราชพงษาวดารสังเขป**. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๑. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม ๓. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒.

พนรัตน์ (แก้ว), สมเด็จพระ. **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปลกับจุลยุทธการวงศ์ ผูก ๒ เรื่องพงศาวดารไทย**. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, ๒๕๕๐.
พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, ๑๒๖.

เยเรเมียส ฟาน ฟลิต. **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๔๒**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.

ศิลปากร, กรม. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๓ อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

ศิลปากร, กรม. **พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาภิราช, ๒๕๔๙.

ឯកសារពិគ្រោះ

ណាតវិថា ឆៈលីតាណុន. **ប្រវត្តិសាស្ត្រទីពង្សថៃ**. បាងកក : មូលនិធិគម្រោងការសៀវភៅសិក្សា
សង្គមសាស្ត្រ និងមនុស្សសាស្ត្រ, ២៥២៤ ។

និធិ អៀវស្រីវង្ស. **ប្រវត្តិសាស្ត្ររតនកោសិន្ទ្រក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារអយុធិរាជ**. បាងកក :
គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពបណ្ណកិច្ច, ២៥២៣ ។

បរមាណុជីតជិនោរស, ក្រុមសម្តេចព្រះ. **ព្រះធម្មទេសនាព្រះរាជពង្សាវតារសង្ខេប**. បាងកក :
ក្រុមហ៊ុន សហជម្ពិក ចំកាត់, ២៥៤៥ ។

ប្រជុំពង្សាវតារច្បាប់ភាពលាភសេក ភាគទី ១. បាងកក : ផ្នែកអក្សរសាស្ត្រនិងប្រវត្តិសាស្ត្រ,
២៥៤២ ។

ប្រជុំពង្សាវតារច្បាប់ភាពលាភសេក ភាគទី ៣. បាងកក : ផ្នែកអក្សរសាស្ត្រនិងប្រវត្តិសាស្ត្រ,
២៥៤២ ។

ពន្លឺតនី (កែវ), សម្តេចព្រះ. **ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធិរាជធរាជានា និងបំណកប្រែ**
ព្រមទាំង បុណ្យយុទ្ធការវង្ស ខ្មែរទី ២ រឿងពង្សាវតារថៃ. បាងកក : តុនឆៈបាប់,
២៥៥០ ។

ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ឃ្លានប្រសើរដ្ឋអគ្សនីតិ. ព្រះនគរ : រោងពុម្ពថៃ, ១២៦ ។
សិល្បាករ, នាយកដ្ឋាន. **សិលាចារឹកក្នុងប្រទេសថៃ ភាគទី ៣ អក្សរខេម ពុទ្ធសត្វតម្រី**
១៥-១៦. បាងកក : បណ្ណាល័យជាតិ នាយកដ្ឋានសិល្បាករ, ២៥៤៩ ។

សិល្បាករ, នាយកដ្ឋាន. **ព្រះរាជពង្សាវតារទីក្រុងចាស់ ច្បាប់ឃ្លានប្រសើរដ្ឋ**. នន្ទបុរី :
គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពនៃ សាកលវិទ្យាល័យសុខោម័យធម្មាធិរាជ, ២៥៤៩ ។

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์
(จาต) เล่ม ๑ – ๒. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์
วัดพระเชตุพน. พระนคร: บรรณาการ, ๒๕๐๕.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ - ๒.

กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.

Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum

Version Preserved in The British Library. Tokyo: The Centre for
East Asian Cultural studies for Unesco, The Toyo Bunko, 1999.

សិល្បាករ, នាយកដ្ឋាន. ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់ព្រះបរមត្ថិពង្ស (ចាត)

ភាគទី ១.២. ព្រះនគរ : សភាពាណិជ្ជកម្មនៃគុរុសភា, ២៥០៤ ។

សិល្បាករ, នាយកដ្ឋាន. ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យា ច្បាប់សម្តេចព្រះពន្លឺតន៍

វត្តព្រះជេតុពន. ព្រះនគរ : បណ្ណាគារ, ២៥១៥ ។

សិល្បាករ, នាយកដ្ឋាន. ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខា ភាគទី ១.២. បាងកក :

ផ្នែកអក្សរសាស្ត្រនិងប្រវត្តិសាស្ត្រ, ២៥៣៤ ។

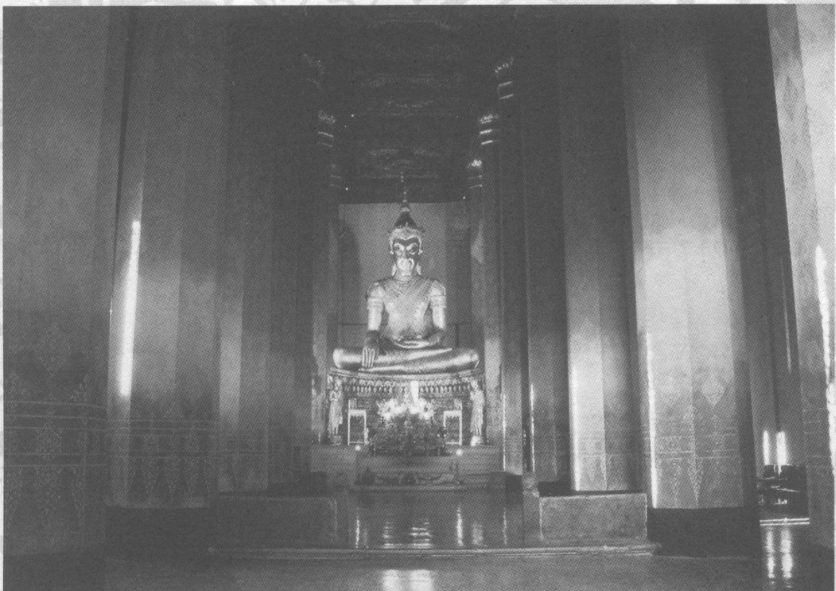
ហេរ្យរមៀស ហ្វានវីត. ច្បាប់ពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យារបស់ទីវង្គត ព.ស. ២១៨២.

បាងកក : គ្រឹះស្ថានបោះពុម្ពមតិជន, ២៥៤៦ ។

Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya The British Museum

Version Preserved in The British Library. Tokyo: The Centre for

East Asian Cultural studies for Unesco, The Toyo Bunko, 1999.

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ

ศุภมัสดุ ๑๐๔๒ ศกวอกนักษัตร (พ.ศ. ๒๒๒๓) ณ วัน ๔^{๑๒} ๕ คำ ๑
ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า^๑ ให้เอากฎหมายเหตุของ
พระโหราเขียนไว้แต่ก่อน แลกกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ^๒ แลเหตุซึ่งมีใน
พระราชพงศาวดารนั้นให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมา
คู่เท่าบัดนี้ ฯ๑๐๐

จุลศักราช ๖๘๖ ชวดศก (พ.ศ. ๑๘๖๗) แรกสถาปนาพระพุทธเจ้า
เจ้าฟ้าแสงเชิง^๓ ฯ๑๐๐

ศักราช ๗๑๒ ขาลศก (พ.ศ. ๑๘๙๓) วัน ๖^{๑๔} ๕ คำ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา
๙ บาท^๔ แรกสถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา^๕ ฯ๑๐๐

^๑ ตรงกับวันพุธที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๒๒๓

^๒ เป็นพระราชโองการในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

^๓ หอหนังสือในที่นี้หมายถึงหอหนังสือหลวงซึ่งเก็บเอกสารราชการในพระราชวังหลวง (พระบรมมหาราชวัง)

^๔ พระพุทธเจ้าพะแสงเชิง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๔ เมตร สูง ๑๙ เมตร ปัจจุบันยังคงประดิษฐาน ณ วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายนามว่า พระพุทธไตรรัตนนายก

^๕ ตรงกับวันศุกร์ที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๑๘๙๓ เวลา ๙ นาฬิกา ๕๔ นาที (มาตรฐานเวลาไทยโบราณ ๑ บาท เท่ากับ ๖ นาที)

^๖ กรุงพระนครศรีอยุธยา มีนามเต็มซึ่งปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย (พ.ศ. ๒๑๐๓) ว่า “กรุงพระนครศรีอยุธยา มหาดีลกษณพรัตน์” ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่า ชื่อ “กรุงศรีอยุธยา” ใช้เรียกมาจนถึงการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนชื่อเป็น “กรุงศรีอยุธยา”

ព្រះរាជព្រះបាទស្រីរាជ្យ

ច្បាប់ប្រកាសស្តីពី

សុភមង្គល ១០៤២ ស័កវិក័នក្សត្រ (គ.ស. ១៦៨០) នាថ្ងៃពុធ ៤ កើត ខែចេត្រ^១ (ព្រះករុណាជាអម្ចាស់ជីវិតលើត្បូង) ទ្រង់ត្រាស់បង្គាប់^២ ឱ្យយកចុកហ្វាយកំណត់ហេតុរបស់ ព្រះហោរចារទុកពីកាលមុននិងចុកហ្វាយកំណត់ហេតុដែលរកឃើញនៅ^៣ ហោសៀវភៅ និងហេតុការណ៍ដែលមាននៅក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារនោះឱ្យកត់ចម្លងបញ្ចូលគ្នាជាមួយកន្លែង តាមលំដាប់សករាជដរាបមកដល់ពេលឥឡូវនេះ ។

ចុល្លសករាជ ៦៨៦ ឆ្នាំជូត (គ.ស. ១៣២៤) ចាប់ផ្តើមស្ថាបនាព្រះពុទ្ធរូបព្រះចៅ ក្មេងជើង^៤ ។

សករាជ ៧១២ ឆ្នាំខាល (គ.ស. ១៣៥០) ថ្ងៃសុក្រ ៤ កើត ខែចេត្រ ពេលព្រលឹមបាន ម៉ោង ៣ និង ៩ បាទ^៥ ចាប់ផ្តើមស្ថាបនាទីក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យា^៦ ។

^១ ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ១០ ខែមេសា គ.ស. ១៦៨០ ។

^២ គឺជាព្រះរាជឱង្ការនៃសម្តេចព្រះនារាយណ៍មហារាជ (គ.ស. ១៦៥៦-១៦៨៨) ។

^៣ ហោសៀវភៅនៅឃ្លានេះ សំដៅទៅព្រះរាជបណ្ណាល័យនៅក្នុងព្រះបរមរាជវាំង ដែលជាកន្លែងប្រមូលទុកនៅឯកសារ រាជការ គ្រប់ប្រភេទ ។

^៤ ព្រះពុទ្ធរូបក្នុងឥរិយាបថមានវិជ័យគង់ព្រះក្មេង ធ្វើអំពីកំបោរបិទមាស ទំហំពីព្រះជង្គង់ស្តាំទៅព្រះជង្គង់ឆ្វេង ១៤ ម៉ែត្រប្រាកដម្តង ១៩ ម៉ែត្រ ប្រតិស្ឋាននៅវត្តផ្កាព្រះរាជវាំងមហាវិហារ នៅខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យាសព្វថ្ងៃនេះ ។ នៅ គ.ស. ១៨៩៥ ព្រះបាទសម្តេចព្រះចមក្រៅចៅយូបូបានថ្វាយនាមថា "ព្រះពុទ្ធត្រៃវត្តនាយក" ។

^៥ ត្រូវនឹងថ្ងៃសុក្រទី ៤ ខែមីនា គ.ស. ១៣៥០ វេលាម៉ោង៩ ៥៤នាទី (កំណត់ពេលរបស់ថៃបុរាណ ១ បាទ ស្មើនឹង ៦ នាទី) ។

^៦ ក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យាមាននាមជាផ្លូវការ ដែលមានសេចក្តីបញ្ជាក់នៅលើសិលាចារឹកព្រះធាតុស្រីសង្វាក់ (គ.ស. ១៥៦០) ខេត្តលើយថា "ក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យា មហាគិលកភពនពរត្ត" ។ សាស្ត្រាចារ្យបណ្ឌិតប្រះសើដ្ឋ ណៈនគរ ប្រវត្តិសាស្ត្រវិទូថៃ សន្និដ្ឋានថានាម "ក្រុងស្រីអយុធ្យា" ត្រូវគេប្រើមកដល់ពេលបាត់បង់ទីក្រុងស្រីអយុធ្យាទៅពួកភូមាទៅ ឆ្នាំ ១៥៦៩ ក្រោយពីនោះគេប្តូរមកប្រើនាម "ក្រុងស្រីអយុធ្យា" ។

ศักราช ๗๓๑ รกาศก (พ.ศ. ๑๙๑๒) แรกสร้างวัดพระราม^๗ ครั้งนั้น สมเด็จพระรามธิบดีเจ้า^๘ เสด็จฉลุงาน^๙ จึงพระราชกุมารท่านสมเด็จพระรามศวรเจ้า^{๑๐} เสวยราชสมบัติ

ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ จอศก (พ.ศ. ๑๙๑๓) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า^{๑๑} เสด็จมาแต่เมืองสุพรรณบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา แลท่านจึงให้สมเด็จพระรามศวรเจ้า เสด็จไปเสวยราชสมบัติเมืองลพบุรี ฯ๑๐

ศักราช ๗๓๓ กุนศก (พ.ศ. ๑๙๑๔) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองเหนือ^{๑๒} แลได้เมืองเหนือทั้งปวง ฯ๑๑

๗ วัดพระราม บางครั้งเรียกว่า วัดรามาวาส เดิมเป็นพระอารามหลวง ปัจจุบันเป็นวัดร้างใน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าสมเด็จพระรามศวรทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ในบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พระราชบิดา แต่การก่อสร้างอาจจะยังไม่สำเร็จในครั้งที่ทรงขึ้นครองราชย์ครั้งแรก ด้วยในปีต่อมาสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) เสด็จมาจากสุพรรณบุรีมาครองราชย์สมบัติแทน

อนึ่ง ปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “ที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระรามธิบดีองค์สร้างกรุงนั้นให้สถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นพระอาราม ให้นามชื่อวัดพระราม” จึงน่าจะเป็นไปได้ว่าวัดนี้สร้างเสร็จสมบูรณ์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๘ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้ สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ โดยทั่วไปนิยมใช้คู่กับพระนามเดิมว่า สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)

๙ นฤพาน มาจากภาษาสันสกฤตว่า “นิรวาณ” ภาษาบาลีว่า “นิพพาน” ในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้เป็นราชาศัพท์สำหรับพระเจ้าแผ่นดินหมายถึง สวรรคต

๑๐ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้สมเด็จพระรามศวร ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น “สมเด็จพระรามศวร” เป็นพระอิสริยยศของพระราชโอรสอันประสูติแต่พระอัครมเหสี เป็นผู้มิลิทธิในการขึ้นครองราชสมบัติ ดังเช่นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อครั้งยังเป็นพระราชโอรสก็ได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระรามศวร

๑๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ในที่นี้หมายถึงขุนหลวงพะงั่ว

๑๒ เมืองเหนือในที่นี้หมายถึง เมืองซึ่งเคยเป็นอาณาเขตเดิมของอาณาจักรสุโขทัย ประกอบด้วยหัวเมืองสำคัญ คือ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย สองแคว (พิษณุโลก) ปากยม (พิจิตร) ชากังราว กำแพงเพชร และพระบาง (นครสวรรค์) เป็นต้น

សករាជ ៧៣១ ឆ្នាំរកា (គ.ស. ១៣៦៩) ចាប់ផ្តើមកសាងវត្តព្រះរាម^៧ កាលនោះសម្តេច ព្រះរាមាធិបតីជាម្ចាស់^៨ ទ្រង់សោយព្រះទិវង្គត់^៩ ទើបព្រះរាជបុត្រនៃព្រះអង្គសម្តេចព្រះរាមេស្វរ ជាម្ចាស់^{១០} សោយរាជសម្បត្តិ ។

លុះដល់សករាជ ៧៣២ ឆ្នាំច (គ.ស. ១៣៧០) សម្តេចព្រះ បរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់យាង មកពីស្រុកសុពណ៌បុរី ឡើងសោយរាជសម្បត្តិព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ហើយព្រះអង្គឱ្យសម្តេច ព្រះរាមេស្វរជាម្ចាស់ ទៅសោយរាជសម្បត្តិនៅស្រុកលពបុរី ។

សករាជ ៧៣៣ ឆ្នាំកុរ (គ.ស. ១៣៧១) សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់យាងទៅយក ស្រុកនៅតំបន់ខាងជើង^{១១} ហើយបានស្រុកនៅតំបន់ខាងជើងទាំងមូល ។

^៧ វត្តព្រះរាម ជួនកាលហៅថា វត្តរាមាវាស ជាព្រះអារាមហ្លួងនៅជំនាន់ក្រុងស្រីអយុធ្យាជារាជធានី សព្វថ្ងៃនេះជាវត្តបុរេ នៅក្នុងខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ។ សម្តេចព្រះរាមេស្វរ ទ្រង់ព្រះរាជបញ្ជាឱ្យកសាងនៅបរិវេណដែលថ្វាយព្រះភ្លើងព្រះបរម សពសម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ១ (ព្រះបាទអ៊ូថង) ត្រូវជាព្រះរាជបិតា ប៉ុន្តែការកសាងអាចពុំទាន់រួចអំឡុងពេលដែលសោយ រាជ្យលើកទី ១ ពីព្រោះ នៅឆ្នាំបន្ទាប់សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ១ ស្តេចមកពីស្រុកសុពណ៌បុរី មកសោយរាជ្យជំនួស ។

នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហត្ថលេខា មានសេចក្តីបញ្ជាក់នៅរជ្ជកាលនៃសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោក នាថា “នៅកន្លែងថ្វាយព្រះភ្លើងសម្តេចព្រះរាមាធិបតីព្រះអង្គដែលស្ថាបនាទីក្រុងនោះឱ្យស្ថាបនាព្រះមហាធាតុនិងព្រះវិហារ ជាព្រះអារាមឱ្យឈ្មោះថា “វត្តព្រះរាម” ។ ដោយសារសេចក្តីនេះអាចកំណត់បានថាវត្តព្រះរាមបានកសាងសម្រេចនៅរជ្ជកាល នៃសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថា ។

^៨ នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហត្ថលេខាសន្មតថា សម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី១ ។ ភាគច្រើនប្រើជាមួយ ព្រះនាមដើមថា សម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី១ (ព្រះបាទអ៊ូថង) ។

^៩ ឯកសារដើមភាសាថៃសរសេរថា “នបូពាន” មកពីភាសាសំស្ក្រឹតថា “និវាណ” ឬភាសាបាលីថា “និព្វាន” នៅដើមស ម័យក្រុងស្រីអយុធ្យាជារាជធានីគេប្រើជារាជសព្ទចំពោះព្រះមហាក្សត្រិយ៍សោយរាជ្យនាមន័យថា “សោយព្រះទិវង្គត់” ។

^{១០} សៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហត្ថលេខាប្រើពាក្យ សម្តេចព្រះរាមេស្វរ ។ នៅក្នុងដើមសម័យក្រុងស្រី អយុធ្យា ជារាជធានី ព្រះតស្សិរិយយស”សម្តេចព្រះរាមេស្វរ” ជាឋាន្តរស័ក្តិរបស់ព្រះរាជឱរសដែលប្រសូតពីព្រះអគ្គមហេសី ជាអ្នកមានសិទ្ធិឡើងសោយរាជសម្បត្តិស្នងព្រះរាជបិតា ដូចគ្នានឹងសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថា កាលនៅជាព្រះ រាជឱរសទ្រង់បានទទួលស្ថាបនាជាសម្តេច ព្រះរាមេស្វរនៅក្នុងរាជ្យសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ២ (ព្រះបាទសាមពេញ) ។

^{១១} “ស្រុកនៅតំបន់ខាងជើង” នៅឃ្លានេះសំដៅទៅដល់ជើងនៅផ្នែកខាងជើងនៃប្រទេសថៃ ដែលធ្លាប់ជាផ្នែកមួយរបស់ អាណាចក្រ សុខោម័យ ប្រកបដោយស្រុកសំខាន់ដូចជា សុខោម័យ ស្រីសង្ឃនាម័យ សង្ឃៃ(ពិស្តលោក) បាកយ៉ុម (ពិចិត្រ) ឆាកាំងរ៉ាវ កាំផែងពេជ្រ ហើយនិងព្រះបាង (នគរស្វិត) ជាដើម ។

ศักราช ๗๓๔ ขวดศก (พ.ศ. ๑๙๑๕) เสด็จไปเอาเมืองนครรพงค์ค่าแล เมืองแสงเชรา^{๑๓} ได้เมือง ๗๐๐

ศักราช ๗๓๕ ฉลุศก (พ.ศ. ๑๙๑๖) เสด็จไปเมืองซากังราว^{๑๔} แลพญาใสแก้ว แลพรณาคำแหง เจ้าเมืองซากังราวออกต้อนรับท่านๆ ได้ฆ่าพญาใสแก้วตาย แล พรณาคำแหงแลพลทั้งปวงหนีเข้าเมืองได้ แลทัพหลวงเสด็จกลับคืนมา ๗๐๐

ศักราช ๗๓๖ ขาลศก (พ.ศ. ๑๙๑๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า^{๑๕} แล พรมหาเถรธรรมากัลยาน แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ^{๑๖} ฝ่ายบูรพทิศ หน้าพระบันชัณสิงห์^{๑๗} สูงเส้น ๓ วา^{๑๘} ๗๐๐

^{๑๓} ยังไม่สามารถระบุได้ว่า นครพงค์ค่าและเมืองแสงเชรา คือเมืองใดในปัจจุบัน แต่นักวิชาการบาง ท่านสันนิษฐานว่า พงค์ค่า และแสงเชรา ปัจจุบันคือจังหวัดฉะเชิงเทรา

^{๑๔} เชื่อกันว่าเป็นเมืองโบราณในลุ่มแม่น้ำปิง ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร

^{๑๕} หมายถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ หรือที่รู้จักกันในพระนามเดิมว่าขุนหลวงพัว

คำว่า “ขุนหลวง” ในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ใช้เรียกพระเจ้าแผ่นดิน หรือ พระมหากษัตริย์

คำว่า “พัว” อ่านตามอักขรวิธีในสมัยโบราณซึ่งไม่นิยมเขียนรูป “อ” สำหรับคำที่ประกอบ สระ “อ” ดังนั้นจึงอ่านว่า “พัววัว” สำหรับคำว่า “จัว” เป็นการนับลำดับลูกชายตามธรรมเนียม แบบไทย ที่ใช้ตั้งเป็นชื่อเรียก หรือใช้เป็นคำบอกลำดับลูกชายคนที่ ๕ ตามพระไอยการบานแผนก กล่าวถึงลำดับการเรียกลูกชาย ตั้งแต่คนที่ ๑ ถึงคนที่ ๑๐ ตามลำดับดังนี้ ย้าย ยี่ สาม ไส จัว ลก เจ็ด แปด เจา จง

^{๑๖} วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นวัดที่เป็นศูนย์กลางของเมือง ตามธรรมเนียมไทยโบราณเมื่อมี การสร้างเมืองก็จะสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุไว้เป็นวัดศูนย์กลางของเมืองนั้นๆ เสมอ สำหรับ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุในที่นี้ เป็นวัดศูนย์กลางพระนครของกรุงศรีอยุธยา เป็นที่รู้จักในชื่อ วัดมหาธาตุ ปัจจุบันเป็นวัดร้าง

^{๑๗} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้ว่า หน้าพระบัญชาสิงห์ หมายถึงพระบัญชาที่มี กรอบด้านล่างทำเป็นรูปขาลสิงห์ ปัจจุบันนี้ไม่สามารถทราบได้ว่ามีลักษณะอย่างไร เนื่องจาก พระปรารภคส่วนที่มีพระบัญชาสิงห์ได้พังทะลายลงมาหมดแล้วตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ถึงแม้จะมีการหักพังและซ่อมแซมมาหลายครั้ง จนครั้งสุดท้ายในสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อหักพังลงมาก็ดังกล่าวก็ไม่สามารถซ่อมแซมได้อีก

^{๑๘} ๑ เส้น ๓ วา เท่ากับ ๔๖ เมตร (๑ เส้น เท่ากับ ๔๐ เมตร, ๑ วา เท่ากับ ๒ เมตร)

សករាជ ៧៣៤ ឆ្នាំជូត (គ.ស.១៣៧២) (ព្រះករុណា) ទ្រង់យាងទៅយកស្រុកផាំងខានីង ស្រុកសែងជ្រៅ^{១២} បានស្រុក ។

សករាជ ៧៣៥ ឆ្នាំឆ្លូវ (គ.ស.១៣៧៣) (ព្រះករុណា) ទ្រង់យាងទៅស្រុកឆាកាំងវ៉ាវ^{១៣} ។ ហើយពញាសែកែវនិង ពញាខាំហែង ចៅហ្វាយស្រុកឆាកាំងវ៉ាវចេញមកធ្វើចម្បាំងជាមួយ ស្តេច ។ ស្តេចបានសម្លាប់ពញាសែកែវ ។ ហើយពញាខាំហែង នឹងពលទាំងមូលរត់ចូលក្នុង ស្រុកបាន ។ រួចហើយទ័ពហ្លួងស្តេចត្រឡប់មកវិញ ។

សករាជ ៧៣៦ ឆ្នាំខាល (គ.ស.១៣៧៤) សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់^{១៤} នឹងព្រះមហាថេរធម្មក័លញាណ ចាប់ផ្តើមស្ថាបនាព្រះស្រីវត្តមហាធាតុ^{១៥} ខាងទិសបូព៌ា មុខព្រះបញ្ញថ្នាក់សិង្គ^{១៦} ខ្ពស់ ១ សិន ៣ ព្យាម^{១៧} ។

^{១២} សព្វថ្ងៃនេះគេនៅមិនទាន់បញ្ជាក់បានថាស្រុកផាំងខានីង ស្រុកសែងជ្រៅ នៅកន្លែងណានៅឡើយ ប៉ុន្តែអ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រ ខ្លះសន្និដ្ឋានថាគឺជាខេត្តឆ្លុះឈើងសៅសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{១៣} ស្រុកឆាកាំងវ៉ាវគឺជាឆតរបុរាណនៅបរិវេណវាលទំនាបទន្លេពិរ នៅខេត្តកំពង់ពេជ្រ ។

^{១៤} សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់នៅឃ្លានេះគឺ សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី១ (ឃ្លានហ្លួងផង្គ) ។

ពាក្យ“ឃ្លានហ្លួង”ជាពាក្យហៅព្រះមហាក្សត្រនៅសម័យសុខោទ័យនិងដើមសម័យអយុធ្យា ។

ពាក្យ“ផ”អាចថា “ផ្ទ” នៅសម័យសុខោទ័យនិងដើមសម័យអយុធ្យារូបព្យញ្ជនណាក៏ដោយបើមិនប្រកបប្រសិនដ៏ទៃ គឺ ព្យញ្ជននោះប្រកបស្រះ“អ”ដូចគ្នានឹងភាសាខ្មែរ ។ “ផ្ទ”មានន័យថា ឪពុក ឬជាពាក្យហៅមនុស្សភេទបុរសជាទូទៅ ។

ពាក្យ“ង្គ”ជាពាក្យហៅកូនប្រុសទី ៥ ។ នៅក្នុងច្បាប់ព្រះអយ្យការបានចាត់លំដាប់ហៅកូនប្រុសទី ១ ទៅទី ១០ ដូច តទៅនេះ អាយ យី សាម សៃ ង្គ ល្អិត ចិត ប៉ែត ចៅ ចុង ។

^{១៥} វត្តព្រះស្រីវត្តមហាធាតុ ជាវត្តមជ្ឈមណ្ឌលប្រចាំស្រុក តាមទម្លាប់របស់ជនជាតិថៃពីបុរាណកាលមក ពេលសាងសង់ ស្រុកថ្មី គេច្រើនតែសាងវត្តព្រះស្រីវត្តមហាធាតុជាវត្តមជ្ឈមណ្ឌលប្រចាំស្រុកជានិច្ច ។ នៅឃ្លានេះសំដៅទៅវត្តព្រះស្រីវត្ត មហាធាតុនៅកណ្តាល កោះទីតាំងរាជធានីស្រីអយុធ្យា សព្វថ្ងៃនេះជាវត្តបុរះ ។

^{១៦} ស្បូវរៅព្រះរាជង្គុរវត្តារច្បាប់ព្រះរាជហត្ថលេខាប្រើពាក្យ “មុខព្រះបញ្ញសិង្គ” មានន័យថាព្រះបញ្ញដែលមានរង្វង់ ខាងក្រោមស្រដៀងនឹងដំបូលនៃសត្វសិង្គ ។ សព្វថ្ងៃនេះគេមិនអាចឃើញចំណែកនេះរបស់ព្រះប្រាង្គអង្គនេះបានទេ ពីព្រោះបាន បាក់បែក ជ្រុះមកតាំងពីរជ្ជសម័យព្រះបាទប្រាសាទថោង (គ.ស.១៦២៩-១៦៥៦) ទោះបីមានការជួសជុលថ្មីក៏ដោយ ក៏ត្រូវបាក់បែកជាច្រើនលើកច្រើនសា ។ នៅរជ្ជកាលព្រះបាទសម្តេចព្រះចុលចមក្មៅចៅហ្វាយបានបែកជ្រុះមកម្តងទៀតដែល មិនអាចជួសជុលបាន ។

^{១៧} ១ សិន ៣ ព្យាមត្រូវនឹង ៤៦ ម៉ែត្រ ។ (សិន គឺជាមាត្រដ្ឋានស្មើមួយប្រវែង ២០ ព្យាមត្រូវនឹង ៤០ ម៉ែត្រ, ព្យាម គឺ ប្រវែងមួយកាងដៃឬបួនហត្ថត្រូវនឹង ២ ម៉ែត្រ ។)

ศักราช ๗๓๗ เกาะศก (พ.ศ. ๑๙๑๘) เสด็จไปเอาเมืองพิษณุโลก^{๙๙} แลได้ตัว
ขุนสามแก้ว^{๑๐๐} เจ้าเมือง แลครว้อพยพมาครั้งนั้นมาก ๗๑๘

ศักราช ๗๓๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๑๙) เสด็จไปเอาเมืองซากังราวเล่า ครั้งนั้น
พรญาคำแหง แลท้าวผาคอง^{๑๐๑} คิดด้วยกันว่าจะยอทัพหลวงแลจะทำมิได้
แลท้าวผาคองเลิกทัพหนี แลจึงเสด็จยกทัพหลวงตาม แลท้าวผาคองนั้นแตก แล
จับได้ตัวท้าวพรญา แลเสนาขุนหมื่นครั้งนั้นมาก แลทัพหลวงเสด็จกลับคืน ๗๑๘

ศักราช ๗๔๐ มะเมียศก (พ.ศ. ๑๙๒๑) เสด็จไปเอาเมืองซากังราวเล่า ครั้งนั้น
มหารธรรมราชา^{๑๐๒} ออกรบทัพหลวงเป็นสามารบ แลเห็นว่าจะต่อด้วยทัพหลวง
มิได้ จึงมหารธรรมราชาออกถวายบังคม^{๑๐๓} ๗๑๘

^{๙๙} เมืองพิษณุโลก ชื่อนี้เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อเสด็จขึ้นไปเสวย
ราชสมบัติที่เมืองนั้น ในปี พ.ศ. ๒๐๐๖ เดิมมีชื่อปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยว่า เมืองสรลงสองแคว
เคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรสุโขทัยในรัชกาลพระมหารธรรมราชาที่ ๑ (พระยาสิทธิไทย)
จนถึงรัชกาลพระมหารธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) และปรากฏชื่อในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นว่า
เมืองชัยนาท เป็นเมืองที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ได้เคยเสด็จขึ้นไปครอง

^{๑๐๐} สันนิษฐานว่า น่าจะหมายถึง ขุนสองแคว ซึ่งเป็นตำแหน่งเจ้าเมืองพิษณุโลก (สองแคว)
ในเวลานั้น

^{๑๐๑} ท้าวผาคอง เป็นพระนามของกษัตริย์เมืองน่าน ซึ่งเป็นพันธมิตรและเครือญาติของสุโขทัย
ดังนั้นเมืองน่านจึงส่งกองทัพมาช่วยสุโขทัยรบกับกรุงศรีอยุธยา

^{๑๐๒} พระมหารธรรมราชาที่ ๒ กษัตริย์แห่งสุโขทัย พระองค์เสวยราชย์จนถึงปี พ.ศ. ๑๙๔๒
และสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๙๕๐ ตามหลักฐานในศิลาจารึกวัดบูรพาราม จังหวัดสุโขทัย

^{๑๐๓} ออกถวายบังคมที่ใช้ในหนังสือพระราชพงศาวดารหมายถึงการยอมแพ้ ขอยอมเป็นเมืองขึ้น
ข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรสุโขทัยยอมเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรอยุธยาเป็นครั้งแรก

សករាជ ៧៣៧ ឆ្នាំថោះ (គ.ស.១៣៧៥) (ព្រះករុណា) យាងទៅយកស្រុកពិស្ណុលោក^{១៨} ហើយបានខ្លួនយុទ្ធសាមកែវ^{១៩} ដែលជាចៅហ្វាយស្រុកហើយនឹងគ្រួសារអព្យពមកគ្រានោះ ច្រើននាក់។

សករាជ ៧៣៨ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៣៧៦) (ព្រះករុណា) យាងទៅយកស្រុកឆាកាំងរ៉ាវ ម្តងទៀត គ្រានោះពញាខាំហែងនឹងថាវជាខង^{២០} រួមគំនិតគ្នាទប់ទល់នឹងទ័ពហ្លួងប៉ុន្តែធ្វើមិនបាន ហើយថាវជាខងលើកទ័ពរត់គេចទៅ។ បន្ទាប់មក (ព្រះករុណា) ទ្រង់យាងលើកទ័ពហ្លួងដេញតាម ហើយទ័ពថាវជាខងនោះបែក ហើយចាប់បានខ្លួនថាវពញានឹងសេនា យុទ្ធិហ្នឹងនៅគ្រានោះបានច្រើន ហើយទ័ពហ្លួងក៏យាងត្រឡប់មកវិញ។

សករាជ ៧៤០ ឆ្នាំមឺ (គ.ស.១៣៧៨) (ព្រះករុណា) យាងទៅយកស្រុកឆាកាំងរ៉ាវ ម្តងទៀត^{២១} គ្រានោះមហាធម្មរាជា^{២២} ចេញមកច្បាំងជាមួយទ័ពហ្លួងពេញកម្លាំង កាលឃើញ ថាទប់ទល់នឹងទ័ពហ្លួងមិនបាន ទើបមហាធម្មរាជាចេញមកថ្វាយបង្គំ^{២៣}។

^{១៨} ពិស្ណុលោកគឺជាឆ្នាំដែលកើតឡើងនៅរជ្ជកាលសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាង កាលដែលស្តេចទៅសោយរាជសម្បត្តិនៅ ស្រុក នេះនៅគ.ស.១៤៦៣។ ពីមុនស្រុកនេះមាននាមបញ្ជាក់នៅក្នុងសិលាចារឹកសុខោម័យថាស្រុកស្រែហ្លួងសង់ឃ្មែរ។ នៅ រជ្ជកាលសម្តេចព្រះមហាធម្មរាជាទី ១ (លិច្ច) ដកបដល់សម្តេចព្រះមហាធម្មរាជាទី ៤ (បរមបាល) បានដូររាជធានីពីទីក្រុង សុខោម័យមកនៅស្រុកនេះ។ នៅដើមសម័យទីក្រុងស្រីអយុធ្យាស្រុកនេះមាននាមថា ឆ័យណាង គឺជាស្រុកដែលសម្តេចព្រះ បរមរាជាធិរាជ ទី ២ (ចៅសាមពញា) ធ្លាប់ទៅគ្រប់គ្រងកាលនៅជាព្រះរាជឱវិស។

^{១៩} សន្និដ្ឋានថាក្លាយមកពីពាក្យ “យុទ្ធសង់ឃ្មែរ” ដែលជាឥណ្ឌូចៅហ្វាយស្រុកពិស្ណុលោក (សង់ឃ្មែរ) នៅពេលនោះ។

^{២០} ថាវជាខង ជាព្រះនាមរបស់ក្សត្រស្រុកណាន ដែលជាសម្ព័ន្ធមិត្តនិងជាពូជពង្សវង្សព្យាបាលជាមួយស្តេចសុខោម័យ ហេតុ ដូច្នេះ ហើយបានជាស្រុកណានបញ្ជូនកងទ័ពមកជួយសុខោម័យធ្វើចម្បាំងជាមួយអយុធ្យា។

^{២១} សេចក្តីនេះបញ្ជាក់ថាអាណាចក្រសុខោម័យដែលចុះចាញ់ជាចំណុះអាណាចក្រអយុធ្យានៅ គ.ស. ១៤៨៨ បានត្រឡប់តាំង ជាឯករាជ្យឡើងវិញ បានជាសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជត្រូវលើកពេលស្តេចយាងទៅបម្រាប ប៉ុន្តែព្រះអង្គទ្រង់ ព្រះប្រល័យសោយព្រះទីវង្គត កងទ័ពទាំងអស់ត្រូវត្រឡប់មកទីក្រុងស្រីអយុធ្យា ទើបអាណាចក្រសុខោម័យនៅជា ឯករាជ្យ រាជស្ថាន ១៤៩៩។

^{២២} គឺសម្តេចព្រះមហាធម្មរាជាទី ២ ក្សត្រសុខោម័យ ព្រះអង្គសោយរាជ្យមកដល់គ.ស.១៣៩៩ ហើយទ្រង់សោយព្រះ ទីវង្គត នៅ គ.ស.១៤០៨ ដូចដែលមានបញ្ជាក់នៅក្នុងសិលាចារឹកវត្តបូព៌ាវាយ (គ.ស.១៤១៣) ខេត្តសុខោម័យ។

^{២៣} ចេញមកថ្វាយបង្គំមានន័យនៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារថា “ចុះចាញ់” ឬ “ញ៉ាំងជាចំណុះ”។

ศักราช ๗๔๔ ขาลศก (พ.ศ. ๑๙๒๙) เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่^{๒๔} แลให้เข้า
ปล้นเมืองนครลำปาง^{๒๕} มิได้ จึงแต่งหนังสือให้เข้าไปแก้หมิ่นนคร^{๒๖} เจ้าเมือง
นครลำปางๆ นั้นจึงออกมาถวายบังคม แลทูลพลวงเสด็จกลับคืน ฯ๑๐๐

ศักราชได้ ๗๕๐ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๓๑) เสด็จไปเอาเมืองซำกักราวเล่า^{๒๗}
ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าทรงพระประชวรหนัก แลเสด็จกลับคืน ครั้น
ถึงกลางทางสมเด็จพระบรมราชาเจ้านฤพาน แลจึงเจ้าทองลัน^{๒๘} พระราชกุมาร
ท่านได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยาได้ ๗ วัน จึงสมเด็จพระรามศวร^{๒๙}
ยกพลมาแต่เมืองลพบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา แลท่านจึงให้
พิฆาตเจ้าทองลันเสีย ฯ๑๐๐

^{๒๔} เมืองเชียงใหม่ ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ปัจจุบันคือ จังหวัดเชียงใหม่

^{๒๕} เมืองนครลำปาง เป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรล้านนา ปัจจุบันคือ จังหวัดลำปาง

^{๒๖} หมิ่นนคร คือ หมิ่นนคร เป็นตำแหน่งเจ้าเมืองลำปาง

^{๒๗} ข้อความตอนนี้แสดงว่าอาณาจักรสุโขทัยที่ยอมอ่อนน้อมเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๑ ได้กลับตั้งตัว
เป็นอิสระขึ้นมาอีก สมเด็จพระบรมราชาธิราชจึงต้องเสด็จยกทัพขึ้นไปเพื่อปราบปราม แต่เนื่องจาก
ทรงพระประชวรต้องเสด็จกลับก่อน อาณาจักรสุโขทัยจึงยังเป็นเอกราชอยู่ต่อไปอีกช่วงระยะ
เวลาหนึ่ง

^{๒๘} เจ้าทองลัน หรือในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้ว่า เจ้าทองจันทร์ พระราชโอรส
ในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพงั่ว)

^{๒๙} หมายถึงสมเด็จพระรามศวร พระราชโอรสในสมเด็จพระรามาริบัติที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)
ซึ่งครองเมืองลพบุรี

សករាជ ៧៤៨ ឆ្នាំខាល (គ.ស.១៣៨៦) (ព្រះករុណា) យាងទៅយកស្រុកឈៀងម៉ែ^{២៤} ហើយឱ្យចូលប្លង់ ស្រុកនគរឡាវាង^{២៥} តែធ្វើមិនកើត ទើបឱ្យតែងចុកហាយធ្វើទៅហ្នឹងនគរ^{២៦} ចៅហាយស្រុកនគរឡាវាង ហើយពេល នោះចេញមកថ្វាយបង្គំ ទើបទ័ពហ្នឹងក៏យាងត្រឡប់ មកវិញ ។

សករាជ ៧៥០ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៣៨៨) (ព្រះករុណា) យាងទៅយកស្រុកឆាកាំងរ៉ាវម្តងទៀត គ្រានោះសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់ទ្រង់ព្រះប្រល័ងច្បង ហើយទ័ពហ្នឹងក៏យាងត្រឡប់ មកវិញ ។ លុះមកដល់ពាក់កណ្តាលផ្លូវ សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់ទ្រង់សោយព្រះទិវង្គត ទើបចៅចងឡាន^{២៧} ជាព្រះរាជបុត្របានសោយរាជសម្បត្តិព្រះនគរស្រីអយុធ្យាបាន ៧ ថ្ងៃ ទើបសម្តេចព្រះរាមេសូរជាម្ចាស់^{២៨} លើកពលមកពីស្រុកលពបុរីឡើងសោយរាជសម្បត្តិព្រះនគរ ស្រីអយុធ្យា ហើយព្រះអង្គឱ្យពិយាដ ចៅចងឡានចោល ។

^{២៤} ស្រុកឈៀងម៉ែជាមជ្ឈមណ្ឌលរបស់អាណាចក្រឡានណា សព្វថ្ងៃនេះគឺជាខេត្តឈៀងម៉ែ ។
^{២៥} ស្រុកនគរឡាវាងជាទីក្រុងមួយរបស់អាណាចក្រឡានណា សព្វថ្ងៃនេះគឺជាខេត្តឡាវាង ។
^{២៦} ហ្នឹងនគរ ជាតំណែងចៅហាយស្រុកនគរឡាវាង ។
^{២៧} ចៅចងឡាន សៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហត្ថលេខាប្រើពាក្យ ចៅចងចន្ទ ជាព្រះរាជបុត្រនៃសម្តេច ព្រះបរមរាជាធិរាជទី១១ (យន្តហ្លួងផង) ។
^{២៨} គឺសម្តេចព្រះរាមេសូរព្រះរាជឱសនៃសម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ១ (ព្រះបាទអ៊ូថោង) ដែលត្រូវបញ្ជូនទៅគ្រង ស្រុកលពបុរី ។

ศักราช ๗๕๗ ฤนศก (พ.ศ. ๑๙๓๔) สมเด็จพระรามศวรเจ้านฤพาน จึงพระราชกุมารท่านเจ้าพรณาราม^{๙๐} เสวยราชสมบัติ ๗๐๐

ศักราช ๗๗๑ ฤนศก (พ.ศ. ๑๙๕๒) สมเด็จพระรามเจ้ามีความพิโรธแก่เจ้าเสนาบดี^{๙๑} แลท่านให้กุมเจ้าเสนาบดีฯ หนีรอด แลข้ามไปอยู่ปากปท่าคูจาม^{๙๒} นั้น แลเจ้าเสนาบดีจึงให้ไปเชิญสมเด็จพระอินทราชาเจ้า^{๙๓} มาแต่เมืองสุพรรณบุรีว่าจะยกเข้ามาเอาพระณะครศรีอยุธยาถวาย ครั้นแลสมเด็จพระอินทราชาเจ้าเสด็จมาถึงไซร์ จึงเจ้าเสนาบดียกพลเข้าไปปล้นเอาพระณะครศรีอยุธยาได้ จึงเชิญสมเด็จพระอินทราชาเจ้าขึ้นเสวยราชสมบัติ แลท่านจึงให้สมเด็จพระณารามเจ้าไปกินเมืองปท่าคูจาม ๗๐๐

^{๙๐} เจ้าพรณาราม พระราชโอรสในสมเด็จพระรามศวรขึ้นครองราชย์แล้วทรงพระนามว่า สมเด็จพระราม หรือในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า สมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช

^{๙๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในคำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ในเวลานั้นยังไม่มีตำแหน่งเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีที่สมุหพระกลาโหม จึงเข้าใจเอาได้ว่าเจ้าเสนาบดีเป็นหัวหน้าของทหาร

^{๙๒} ปท่าคูจาม เป็นเมืองซึ่งอยู่ทางด้านตะวันตกของเกาะเมืองอยุธยาแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันยังมีคลองเรียกว่าคลองคูจาม (คลองตะเคียน)

^{๙๓} สมเด็จพระอินทราชาเจ้า หมายถึงสมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ หรือ สมเด็จพระนครินทราชาธิราช พระราชนัดดาในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ซึ่งเวลานั้นทรงครองเมืองสุพรรณบุรี

សករាជ ៧៥៧ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៣៩៥) សម្តេចព្រះរាមេស្វរជាម្ចាស់ទ្រង់សោយព្រះមិវង្គត ទើបព្រះរាជបុត្រ របស់ព្រះអង្គគឺចៅពញារាម^{២៩} ឡើងសោយរាជសម្បត្តិ។

សករាជ ៧៧១ ឆ្នាំឆ្លូវ (គ.ស.១៤០៩) សម្តេចពញារាមជាម្ចាស់ទ្រង់ព្រះពិរោធចៅ សេនាបតី^{៣០} ហើយឱ្យឃុំចៅ សេនាបតីក្រោយមកក៏រត់ផុតទៅ ហើយឆ្លងទៅនៅត្រើយម្ខាង នៅប៉ះថាឃ្លោចា^{៣១} ហើយចៅសេនាបតីឱ្យគេទៅអញ្ជើញសម្តេច ព្រះឥន្ទ្ររាជាម្ចាស់^{៣២} មកពីសុពណ៌បុរី ប្រាប់ថា (ខ្លួននឹង)រៀបទ័ពចូលមកវាយយកព្រះនគរស្រីអយុធ្យាថ្វាយ ខណៈ ដែលសម្តេចព្រះ ឥន្ទ្ររាជាម្ចាស់យាងមកដល់ ទើបចៅសេនាបតីលើកពលចូលទៅប្លន់បាន ព្រះនគរស្រីអយុធ្យា រួចឱ្យទៅ អញ្ជើញសម្តេចព្រះឥន្ទ្ររាជាម្ចាស់ឡើងសោយរាជសម្បត្តិ ហើយឱ្យសម្តេចពញា រាមជាម្ចាស់ទៅគ្រងស្រុកប៉ះថាឃ្លោចា។

^{២៩} ចៅពញារាមជាព្រះរាជឱវាសនៃសម្តេចព្រះរាមេស្វរឡើងសោយរាជសម្បត្តិស្តងព្រះរាជបិតា ទ្រង់ព្រះនាមសម្តេច ព្រះរាម ឬនៅក្នុងសៀវភៅ ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហត្ថលេខា ហៅថាសម្តេចព្រះចៅរាមរាជរាជ។

^{៣០} ព្រះអធិប្បាយនៃសម្តេចព្រះបរមវង្សវេទិក្រមព្រះយាងវង្សរាជានុភាព នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជហត្ថលេខាមាន សេចក្តីថា “នៅពេលនោះមិនទាន់មានដំណែងចៅពញាអគ្គមហាសេនាបតីទីសមុបាព្រះក្រឡាហោម” ដូច្នេះចៅ សេនាបតីនៅវត្តនេះគ្រាន់តែជា មេទាហាន ប៉ុណ្ណោះ។

^{៣១} ប៉ះថាឃ្លោចា គឺជាឈ្មោះស្រុកបុរាណមួយ ដែលស្ថិតនៅបរិវេណខាងលិចកោះនៃរាជធានីស្រីអយុធ្យាដែលស្ថិតនៅ ត្រើយម្ខាងនៃទន្លេចៅព្រះយ៉ា។ សព្វថ្ងៃនេះនៅមានព្រែកមួយឈ្មោះព្រែកឃ្លោចា ដែលអ្នកខ្លះហៅថា ព្រែកតះឃៀន (ព្រែកគគីរ) ។

^{៣២} សម្តេចព្រះឥន្ទ្ររាជាម្ចាស់ សំដៅទៅ សម្តេចព្រះឥន្ទ្ររាជាទី ១ ឬ សម្តេចព្រះនគរិន្ទ្រាធិរាជ ព្រះរាជនគ្នានៃសម្តេច ព្រះបរម រាជាធិរាជទី ១ (ឃុនហ្លួងផង) ដែលទ្រង់គ្រប់គ្រងស្រុកសុពណ៌បុរី នៅពេលនោះ។

ศักราช ๗๘๑ กุนศก (พ.ศ. ๑๙๖๒) มีข่าวมาว่าพระมหากษัตริย์
อิราชเจ้า^{๓๔} นฤพาน แลเมืองเหนือ^{๓๕} ทั้งปวงเป็นจลาจล แลจึงเสด็จขึ้นไป
ถึงเมืองพระบาง^{๓๖} ครั้งนั้นพรญาบาลเมือง^{๓๗} แลพรญาราม^{๓๘} ออกถวาย
บังคม^{๓๙} ๑๑๐๖

^{๓๔} พระมหากษัตริย์ที่ ๓ (พระยาไสยลือไทย) พระราชนัดดาของพระมหากษัตริย์ที่ ๑
(พระยาสุโขทัย) พระองค์ครองราชสมบัติในอาณาจักรสุโขทัยระหว่าง พ.ศ. ๑๙๔๓ – ๑๙๖๒

^{๓๕} เมืองเหนือในที่นี้หมายถึงเมืองที่เคยรวมอยู่ในอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย (ดูเชิงอรรถ
ที่ ๑๒)

^{๓๖} พระบาง ชื่อเดิมของเมืองนครสวรรค์ ปัจจุบันคือจังหวัดนครสวรรค์

^{๓๗} พระยาบาลเมือง หรือ บรมपाल เป็นพระโอรสในพระมหากษัตริย์ที่ ๓ (พระยาไสยลือไทย)
เมื่อออกถวายบังคมครั้งนี้ได้รับการสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ที่ ๔ ครองเมืองพิษณุโลกตั้งแต่
พ.ศ. ๑๙๖๒ – ๑๙๘๑

^{๓๘} พระยาราม เป็นพระโอรสในพระมหากษัตริย์ที่ ๒ เมื่อออกถวายบังคมครั้งนี้ได้รับการ
สถาปนาเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย

^{๓๙} เป็นหลักฐานแสดงว่านับแต่นี้อาณาจักรสุโขทัยถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา
แต่ยังมีกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์สุโขทัยปกครอง เพราะเมื่อสมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ (สมเด็จพระ
พระนเรศวรมหาราช) เสด็จขึ้นไปพระบางครั้งนี้ได้ทรงแบ่งอาณาจักรสุโขทัยเดิมออกเป็น ๔ แคว้น
ให้ พระยาบาลเมืองครองเมืองพิษณุโลก พระยารามครองเมืองสุโขทัย พระยาเชลียงครอง
เมืองเชลียง พระยาแสนสอยดาวครองเมืองกำแพงเพชร

សករាជ ៧៨១ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៤១៩) មានដំណឹងមកថាព្រះមហាធម្មិរាជាធិរាជជាម្ចាស់^{៣៣} ទ្រង់សោយព្រះទិវង្គត ។ ហើយស្រុកទាំងពួងនៅតំបន់ខាងជើង^{៣៤} កើតចលាចល ទើប (ព្រះករុណា) យាងឡើងទៅដល់ស្រុកព្រះបាង^{៣៥} ត្រានោះពញាបាលឃើង^{៣៦} និងពញារាម^{៣៧} ចេញមកថ្វាយបង្គំ^{៣៨} ។

^{៣៣} ព្រះមហាធម្មិរាជាធិរាជជាម្ចាស់ សំដៅទៅព្រះមហាធម្មរាជាទី ៣ (ពញាសែលីថៃ) ព្រះរាជនគ្នានៃព្រះមហាធម្មរាជាទី ១ (ពញាសិវីថៃ) ព្រះអង្គគ្រងរាជសម្បត្តិនៅអាណាចក្រសុខោទ័យរវាង គ.ស. ១៤០០-១៤១៩ ។

^{៣៤} ស្រុកទាំងពួងនៅផ្នែកខាងជើងសំដៅទៅស្រុកទាំងពួងដែលធ្លាប់ជាស្រុករបស់អាណាចក្រសុខោទ័យ (សូមមើលកំណត់ពន្យល់ ទី១១) ។

^{៣៥} ព្រះបាង ជាឈ្មោះចាស់របស់ខេត្តនគរសុតិសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{៣៦} ពញាបាលឃើង ឬ បរមបាល ជាព្រះឱរសនៃព្រះមហាធម្មរាជាទី ៣ (ពញាសែលីថៃ) បានគ្រប់គ្រងស្រុកសង់ប្បៃ (ពិស្ណុលោក) ពេលចេញមកថ្វាយបង្គំសម្តេចព្រះឥន្ទរាជាទី១ (សម្តេចព្រះនគរិន្ទ្រាធិរាជ) បានទទួលស្ថាបនាជាព្រះមហាធម្មរាជាទី ៤ គ្រប់គ្រងស្រុកពិស្ណុលោក រវាង គ.ស. ១៤១៩-១៤៣៨

^{៣៧} ពញារាម ជាព្រះឱរសនៃព្រះមហាធម្មរាជាទី ៣ (ពញាសែលីថៃ) ពេលចេញមកថ្វាយបង្គំសម្តេចព្រះឥន្ទរាជាទី ១ (សម្តេចព្រះនគរិន្ទ្រាធិរាជ) ហើយទ្រង់បានគ្រងស្រុកសុខោទ័យ ។

^{៣៨} សេចក្តីនេះជាភស្តុតាងបញ្ជាក់ថា ចាប់ពីឆ្នាំនេះទៅអាណាចក្រសុខោទ័យត្រូវបូកចូលក្នុងអាណាចក្រអយុធ្យា ប៉ុន្តែនៅមាន ក្បួនត្រពូជពង្សសុខោទ័យគ្រប់គ្រងស្រុក ពីព្រោះកាលដែលសម្តេចព្រះឥន្ទរាជាទី ១ (សម្តេចព្រះនគរិន្ទ្រាធិរាជ) ស្តេចទៅស្រុកព្រះបាងត្រានេះ ទ្រង់បានបែងចែកអាណាចក្រសុខោទ័យចេញជា ៤ សង្កាត់ សង្កាត់ ទី ១ ឱ្យពញាបាលឃើង គ្រប់គ្រងនៅស្រុកពិស្ណុលោក សង្កាត់ ទី ២ ឱ្យពញារាមគ្រប់គ្រងនៅស្រុកសុខោទ័យ សង្កាត់ ទី ៣ ឱ្យពញាឈ្មើងគ្រប់គ្រងនៅស្រុកឈ្មើង សង្កាត់ ទី ៤ ឱ្យពញាសែនសយដាវ គ្រប់គ្រងនៅស្រុកកំផែងពេជ្រ ។

ศักราช ๗๘๖ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๖๗) สมเด็จพระอินทราชาเจ้าทรง (พระ) ประชวรณฤพาน ครั้นนั้นเจ้าอ้ายพระญา^{๑๐} แลเจ้ายี่พระญา^{๑๑} พระราชกุมาร ท่านชนช้างด้วยกัน ณ สะพานป่าถ่าน^{๑๒} ถึงพิราลัยทั้งสองพระองค์ที่นั่น จึง พระราชกุมารเจ้าสามพระญา^{๑๓} ได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรง พระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า^{๑๔} แลท่านจึงให้ก่อพระเจดีย์สองพระองค์ สวมที่เจ้าพระญาอ้าย แลเจ้าพระญาอู่ชนช้างด้วยกันถึงอนิจภาพ ตำบลป่าถ่านนั้น ในศักราชนั้นท่านสถาปนาวัดราชบุณ^{๑๕} ๗๐๘

^{๑๐} เจ้าอ้ายพระยา เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ (สมเด็จพระนครินทรา ธิราช) ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ว่า สมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ (สมเด็จพระนครินทราธิราช) โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าอ้ายพระญา กินเมืองสุพรรณบุรี (ปัจจุบันคือ จังหวัดสุพรรณบุรี) ดูคำอธิบายคำ “อ้าย” ในเชิงอรรถที่ ๑๕

^{๑๑} เจ้ายี่พระยา เป็นพระโอรสองค์ที่ ๒ ในสมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ (สมเด็จพระนครินทราธิราช) ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ว่า สมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ (สมเด็จพระนครินทราธิราช) โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้ายี่พระญา กินเมือง แพรกศรีราชา (ปัจจุบันคือ เมืองสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท) ดูคำอธิบายคำ “ยี่” ในเชิงอรรถที่ ๑๕

^{๑๒} สะพานป่าถ่าน เป็นสะพานก่อด้วยอิฐ ข้ามคลองประตูลิ้น เยื้องกับหน้าวัดราชบุรณะ ในเกาะ เมืองพระนครศรีอยุธยา

^{๑๓} เจ้าสามพระยา เป็นพระโอรสองค์ที่ ๓ ในสมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ (สมเด็จพระนครินทรา ธิราช) ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) ว่า สมเด็จพระอินทราชาที่ ๑ (สมเด็จพระนครินทราธิราช) โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าสามพระยา กินเมืองชัยนาท (นักประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่า เมืองชัยนาทที่เจ้าสามพระยาได้ไป ครองนั้นคือ พากตะวันตกของเมืองพิษณุโลกริมแม่น้ำน่าน ปัจจุบันคือจังหวัดพิษณุโลก)

^{๑๔} หมายถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ครองกรุงศรีอยุธยาระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๖๗ – ๑๙๙๑

^{๑๕} วัดราชบุณ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงสถาปนาขึ้น ในที่ถวาย พระเพลิงพระศพ เจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยา ปัจจุบันเป็นวัดร้างรู้จักกันในชื่อ วัดราชบุรณะ อยู่ทางทิศตะวันออกของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา

សករាជ ៧៨៦ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៤២៤) សម្តេចព្រះឥន្ទ្រាធិរាជជាម្ចាស់ទ្រង់ព្រះប្រល័យនូវច
 សោយព្រះទិវង្គត ។ គ្រានោះ ចៅអាយពញា^{៣៩} និងចៅយីពញា^{៤០} ព្រះរាជបុត្រនៃព្រះអង្គប្រជល់
 ដំរីគ្នា នៅស្ពានប៉ាថាន^{៤១} លុះត្រាតែសុគតទាំងពីរព្រះអង្គនៅកន្លែងនោះ ទើបព្រះរាជបុត្រ
 ចៅសាមពញា^{៤២} បានឡើងសោយរាជសម្បត្តិព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ទ្រង់ព្រះនាមថា សម្តេចព្រះ
 បរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់^{៤៣} ហើយស្តេចបានឱ្យកសាងព្រះចេតិយពីរប្រាង្គគ្របលើកន្លែងដែលចៅ
 ពញាអាយនិងចៅពញាយីប្រជល់ដំរីគ្នា លុះត្រាតែសុគតនៅតំបន់ប៉ាថាននោះ ក្នុងសករាជនោះ
 ស្តេចបានឱ្យស្ថាបនាវត្តរាជបុណ្យ^{៤៤} ។

^{៣៩} ចៅអាយពញា ជាព្រះឱរសច្បងនៃសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាធិរាជ ១ (សម្តេចព្រះនគរវិទ្យាធិរាជ) មានសេចក្តីបញ្ជាក់នៅក្នុងសៀវ
 ភៅព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត) ថាសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាធិរាជ ១ ប្រោសឱ្យសម្តេចព្រះ
 ចៅលូកជើចៅអាយពញាទៅគ្រងស្រុកសុពណ៌បុរី គឺជាខេត្តសុពណ៌បុរីសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{៤០} ចៅយីពញា ជាព្រះឱរសទី ២ នៃសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាធិរាជ ១ (សម្តេចព្រះនគរវិទ្យាធិរាជ) មានសេចក្តីបញ្ជាក់នៅក្នុង
 សៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត) ថាសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាធិរាជ ១ ប្រោសឱ្យសម្តេចព្រះ
 ចៅលូកជើចៅយីពញាទៅគ្រងស្រុកព្រែកស្រីរាជា គឺជាស្រុកសតិបុរីក្នុងខេត្តជ័យនាមសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{៤១} ស្ពានប៉ាថាន ជាស្ពានសង់អំពីឥដ្ឋដងកាត់ព្រែកប្រះទូជីន (=ទ្វារចិន) នៅក្នុងកោះរាជធានី បញ្ជីតាខាងមុខវត្តរាជបុណ្យៈ
 ខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យាសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{៤២} ចៅសាមពញា ជាព្រះឱរសទី ៣ នៃសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាធិរាជ ១ (សម្តេចព្រះនគរវិទ្យាធិរាជ) មានសេចក្តីបញ្ជាក់នៅក្នុង
 សៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ព្រះចក្រពត្តិពង្ស (ចាត) ថាសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាធិរាជ ១ ប្រោសឱ្យសម្តេច
 ព្រះចៅលូកជើចៅសាមពញាទៅគ្រងស្រុកជ័យនាម (អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្រសន្និដ្ឋានថាគឺជាបរិវេណត្រើយម្ខាងរបស់ទន្លេណានផ្នែក
 ខាងលិច ខេត្តពិស្ណុលោកសព្វថ្ងៃ នេះ) ។

^{៤៣} សំដៅទៅសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ២ (ចៅសាមពញា) ទ្រង់គ្រងរាជសម្បត្តិរវាង គ.ស.១៤២៤-១៤៤៩

^{៤៤} វត្តរាជបុណ្យ សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ២ (ចៅសាមពញា) ទ្រង់ស្ថាបនានៅកន្លែងដែលថ្វាយព្រះភ្លើងព្រះសព
 ចៅអាយពញានិងចៅយីពញា សព្វថ្ងៃនេះជាវត្តបុរេនៅខាងបូណ៌វត្តព្រះស្រីវត្តមហាផាត នៅក្រុងស្រីអយុធ្យា ។

ศักราช ๗๙๓ กุณศก (พ.ศ. ๑๙๗๔) สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปเอา
เมืองนครหลวง^{๖๖} ได้ แลท่านจึงให้พระราชกุมารท่าน พรนครอินทเจ้า^{๖๗} เสวย
ราชสมบัติ ณ เมืองนครหลวงนั้น ครั้นนั้นท่านจึงให้พรญาแก้ว พรญาไท^{๖๘}
แลรูปภาพทั้งปวง^{๖๙} มายังพรนครศรีอยุธยา ฯ๑๐๘

^{๖๖} เมืองนครหลวง หมายถึง พระนครศรีไชยบุรีเมืองที่ ๒ หรือเมืองนครธม ซึ่งพระเจ้า
ชัยวรมันที่ ๗ ทรงสร้างขึ้นซ้อนเหลื่อมกับพระนครศรีไชยบุรีเมืองเดิมซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาล
พระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ คือบริเวณ ที่เรียกว่านครธม ในจังหวัดเสียมเรียบ พระราชอาณาจักรกัมพูชา
ปัจจุบัน

^{๖๗} พระนครอินทเจ้า หรือ สมเด็จพระนครอินทร์ ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔ ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ ว่า สมเด็จพระบรม
ราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) สถาปนาเป็นเจ้าพระยาพระนครอินทร์เสวยราชย์ในเมือง
นครหลวง

^{๖๘} ญาแก้ว ญาไท ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข
๒/ก ๑๐๔ ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณว่า เป็นเชื้อพระวงศ์กัมพูชา

^{๖๙} รูปภาพทั้งปวง หมายถึง รูปประติมากรรมหล่อด้วยสำริด ปรากฏหลักฐานในพระราช
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ ว่า “รูปพระโครูปสิงห์สัตว์
ทั้งปวงมาด้วย ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยาจึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ ณ วัดพระศรีรัตน
มหาธาตุบ้าง ไปไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง” รูปภาพทั้งปวงนี้ต่อมาเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาในปี
พ.ศ. ๒๑๑๒ แล้ว พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองให้นำ “รูปภาพทั้งปวงในหน้าพระบัญชาชั้นหลังนั้นส่ง
ไปเมืองหงสาวดี” ปัจจุบันรูปภาพเหล่านี้เหลืออยู่ที่วัดพระมหาไถ่บุญ เมืองมณฑลยะ ประเทศพม่า

សករាជ ៧៩៣ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៤៣១) សម្តេចព្រះបរមរាជាជាម្ចាស់ស្តេចទៅយក
ស្រុកនគរប្លង់^{៤៥} បាន ។ ហើយឱ្យព្រះរាជបុត្ររបស់ព្រះអង្គព្រះនាមថាព្រះនគរគន្ធាម្ចាស់^{៤៦}
ឡើងសោយរាជសម្បត្តិនៅស្រុកនគរប្លង់នោះ ។ គ្រានោះទើបស្តេចឱ្យពញាកែវពញាថៃ^{៤៧}
និងរូបភាពទាំងពួង^{៤៨} មកកាន់ព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ។

^{៥៥} ស្រុកនគរប្លង់ សំដៅទៅព្រះនគរប្រិយសោធរបុរៈទី ២ ដែលព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី ៧ ទ្រង់ឱ្យស្ថាបនានៅលើកន្លែង ដែលព្រះបាទយសោវរ្ម័នទី ១ ទ្រង់ឱ្យស្ថាបនាលើកដំបូង។ សព្វថ្ងៃនេះគឺបរិវេណបុរាណស្ថានដែលហៅថា អង្គរធំ នៅខេត្តសៀមរាប ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា។

^{៩៦} ព្រះនគរឥន្ទ្រាម្ចាស់ ឬសម្តេចព្រះនគរឥន្ទ្រ នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់រាយរង លេខ ២/ក ១០៤ ឯកសារដើមរបស់ព្រះរាជបណ្ណាល័យវិទ្យាសាសនាសេចក្តីបញ្ជាក់ថា សម្តេចព្រះបរមរាជាជីវិត ២ (ចៅសាមចេញា) ទ្រង់ស្ថាបនាឱ្យឡើងវិញជាចៅពញាព្រះនគរឥន្ទ្រ សោយរាជ្យនៅស្រុកនគរប្លែង ។

^{៩៧} ពេញកែវពេញថ្លៃ នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជផ្សារតារាងប្លង់រាយរង នេប ២/ក ១០៤ ឯកសារដើមរបស់ព្រះរាជបណ្ណា
ល័យវិនិច្ឆ័យមានសេចក្តីបញ្ជាក់ថា គឺជាព្រះបរមវង្សានុវង្សកម្មជា។

^{៨៨} រូបភាពទាំងពួង សំដៅទៅរូបប្រជុំមាសីវិទ្យា ដែលមានសេចក្តីបញ្ជាក់នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជហ្វូនតារ ច្បាប់សម្តេចព្រះពនរត្ត វត្តព្រះជេតុពនថា “រូបព្រះតោរូបសិល្បៈសត្វទាំងពួងមកជាមួយស្ទុះមកដល់ព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ទើបឱ្យយករូបសត្វទាំងពួងទៅតាំងបូជានៅវត្តព្រះស្រីរតនមហាធាតុខ្លួនទៅតាំងនៅវត្តព្រះស្រីសព្វេដ្ឋាន” រូបភាពទាំងពួងនេះកាលដែលធាតុបង្កង់រកាជមិក្រុងស្រីអយុធ្យា នៅឆ្នាំ ១៩៩៩ នោះ ព្រះបាទហង្សារតីបុរេវង្សឱ្យ “នាំរូបភាពទាំងពួងនៅមុខប្រាសាទថ្នាក់សិល្បៈទាំងអម្បាលនោះ បញ្ជូនទៅមិក្រុងហង្សារតី” ។ សព្វថ្ងៃនេះរូបភាពទាំងនេះនៅមានសល់នៅវត្តព្រះមហាម័យមុនីស្រុកមណ្ឌល ប្រទេសភូមា។

ศักราช ๔๐๐ มะเมียศก (พ.ศ. ๑๙๔๑) ครั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
สร้างวัดมเหยง^{๕๐} เสด็จราชสมบัติ^{๕๑} แลสมเด็จพระราเมศวรเจ้า^{๕๒} ผู้เป็น
พระราชกุมารท่านเสด็จไปเมืองพิตณุโลก^{๕๓} ครั้นนั้นเห็นน้ำพระเนตรพระพุทธิเจ้า
พรชินราช^{๕๔} ตกออกมาเป็นโลหิต^{๕๕} ๗๑๐

ศักราช ๔๐๒ วอกศก (พ.ศ. ๑๙๔๓) ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระราช
มณเฑียร^{๕๖} ๗๑๐

ศักราช ๔๐๓ ระกาศก (พ.ศ. ๑๙๔๔) ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่ง
ตรีมุข^{๕๗} ๗๑๐

๕๐ วัดมเหยงคณ์ เป็นพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันเป็นวัดร้าง ตั้งอยู่ฝั่ง
ตะวันออกของแม่น้ำ ปาลัก

๕๑ หมายความว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชองค์ที่สร้างวัดมเหยงค์ ในขณะที่ครองราชย์สมบัติ
ที่ต้องเน่นยำเพราะพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระนามบรมราชาธิราชมีหลายพระองค์ ในที่นี้ หมายถึง
สมเด็จพระบรมราชาธิราช ที่ ๒ (เจ้าสามพระยา)

๕๒ สมเด็จพระราเมศวรเจ้า ในที่นี้หมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในขณะที่ทรงดำรงพระยศ
เป็นพระมหาอุปราช

๕๓ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่า การเสด็จขึ้นไปครั้งนี้เพื่อสักการะพระอัฐิ
สมเด็จพระมหาธรรมราชา ซึ่งเป็นพระอัยกา

๕๔ พระพุทธิชินราช ประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เป็น
พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ สูง ๗ ศอก (๓.๕ เมตร) หน้าตักกว้าง
๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว (๒.๔๗๕ เมตร) เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๖ สมเด็จพระเอกาทศรถ โปรดฯ ให้ปิดทอง
องค์พระเป็นครั้งแรก

๕๕ ในที่นี้น่าจะเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการสูญเสียอำนาจของอาณาจักรสุโขทัย พระพุทธิชินราชซึ่ง
เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจึงน้ำพระเนตรไหล

๕๖ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔ ต้นฉบับของหอพระสมุด
วชิรญาณ บันทึกว่า “ศักราช ๔๐๒ ปี) วอกโทศก เพลิงไหม้พระราชมณเฑียร....แลท่านให้ขุนพิจิตร
แต่งพระราชมณเฑียรประมาณปีหนึ่งก็แล้วสรรพเสร็จ...ท่านก็เสด็จยังพระราชมณเฑียรประเวศ”

๕๗ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔ ต้นฉบับของหอพระสมุด
วชิรญาณ บันทึกว่า “ศักราช ๔๐๓ ปีระกาตรี [ศก] เพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุขที่เสด็จออกพระราชพิธี
อาสาขุนนั้น”

សករាជ ៨០០ ឆ្នាំមមី (គ.ស.១៤៣៨) ត្រា (នោះ)សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់ឱ្យ
កសាងវត្តមហេយង្គណ៍^{៤៩} សោយរាជសម្បត្តិ^{៥០} ហើយសម្តេចព្រះរាមេសូរជាម្ចាស់ដែលជាព្រះរាជ
បុត្ររបស់ស្តេចទ្រង់យាងទៅស្រុកពិស្ណុលោក^{៥១} ត្រានោះឃើញព្រះពុទ្ធរូប ព្រះជិនរាជ^{៥២} ស្រក់
ទឹកភ្នែកមកជាលោហិត^{៥៣} ។

សករាជ ៨០២ ឆ្នាំវិក (គ.ស.១៤៤០) ត្រានោះកើតភ្លើងឆេះព្រះរាជមន្ទីរ^{៥៤} ។

សករាជ ៨០៣ ឆ្នាំរកា (គ.ស.១៤៤១) ត្រានោះកើតភ្លើងឆេះព្រះទីនាំងត្រីមុខ^{៥៥} ។

^{៤៩} វត្តមហេយង្គណ៍ ជាព្រះអារាមហ្លួងនៅសម័យទីក្រុងស្រីអយុធ្យាជាអាជ្ញាធរនី សព្វថ្ងៃនេះជាវត្តបាក់បែកនៅខេត្តព្រះនគរ
ស្រីអយុធ្យា

^{៥០} “សោយរាជសម្បត្តិ” នៅកន្លែងនេះមានម៉ែពពង្រីក “សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជ” គឺជាសម្តេចព្រះរាជាធិរាជព្រះអង្គដែល
សាងវត្តមហេយង្គម ខណៈពេលកំពុងសោយរាជសម្បត្តិ ពីព្រោះ ព្រះមហាក្សត្រទ្រង់ព្រះនាមបរមរាជាធិរាជមានច្រើន
ព្រះអង្គ នៅទីនេះគឺ សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ២ (ចៅសាមពញា) ។

^{៥១} បណ្ឌិតសាស្ត្រាចារ្យ ប្រះសើដ្ឋ ណះ នគរ សន្និដ្ឋានថា មូលហេតុដែលសម្តេចព្រះរាមេសូរ ទ្រង់យាងទៅស្រុកពិស្ណុលោក
នៅឆ្នាំ នោះគឺទៅធ្វើសក្ការបូជាព្រះអង្គធាតុសម្តេចព្រះមហាធម្មរាជាទី ២ ត្រូវជាព្រះអយ្យកា ។

^{៥២} ព្រះពុទ្ធរូបព្រះជិនរាជ នៅវត្តព្រះស្រីរតនមហាធាតុ ខេត្តពិស្ណុលោកសព្វថ្ងៃនេះ គឺជាព្រះពុទ្ធរូប ក្នុងឥរិយាបថរាជវិជ័យ
ធ្វើពីមាសសិរិទ្ធ កម្ពស់ ៧ ហត្ថ (៣,៥ មែត្រ) ទំហំពីព្រះជង្គង់ស្តាំទៅព្រះជង្គង់ឆ្វេង ៥ ហត្ថ ១ ព្យាប ៥ ធ្នាប់ (២,៨៧៥
មែត្រ) ស្ថានានៅ រជ្ជសម័យព្រះមហាធម្មរាជាទី១ (ពញាសិថៃ) នៅ គ.ស. ១៦០៣ សម្តេចព្រះឯកាទសរថប្រោសឱ្យ
បិទមាសជាលើកដំបូង ។

^{៥៣} សេចក្តីនេះជាទិដ្ឋភាពបញ្ជាក់ការបាត់បង់ឯករាជរបស់អាណាចក្រសុខោទ័យ ប្រជារាស្ត្រទាំងមូលត្រូវខ្លោចផ្សារពន់ពេក
សូម្បីតែព្រះពុទ្ធជិនរាជ ដែលជាព្រះពុទ្ធបដិមាសំខាន់បំផុតរបស់អាណាចក្រសុខោទ័យ ក៏ត្រូវស្រក់ទឹកភ្នែកជាព្រះលោហិត ។

^{៥៤} នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់រាយរង លេខ២/ក១០៤ ឯកសារដើមរបស់ព្រះរាជបណ្ណាល័យវិជ័យញាណមាន
សេចក្តីបញ្ជាក់ថា “សករាជ ៨០ (២ ឆ្នាំ) វិកទោស័ក ភ្លើងឆេះព្រះរាជមន្ទីរ...ហើយស្តេចឱ្យយុទ្ធពិចិត្រ តែងព្រះរាជមន្ទីរ
ប្រហែលជា មួយឆ្នាំទើបស្រេចបិប្ផរណ៍...ទើបព្រះអង្គស្តេចមកកាន់ព្រះរាជមន្ទីរប្រះវែស” ។

^{៥៥} នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់រាយរង លេខ ២/ក ១០៤ ឯកសារដើមរបស់ព្រះរាជបណ្ណាល័យវិជ័យញាណ
មានសេចក្តីបញ្ជាក់ថា “សករាជ ៨០៣ ឆ្នាំរកាត្រី(ស័ក) ភ្លើងឆេះព្រះទីនាំងត្រីមុខដែលស្តេចប្រារព្ធ ពិធីអាសយដ្ឋនោះ ។

ศักราช ๘๐๔ จอศก (พ.ศ. ๑๙๔๕) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่^{๔๔} แลเข้าปล้นเอาเมืองมิได้ พอทรงพระประชวรแล ทัพหลวงเสด็จกลับคืน ๗๐๘

ศักราช ๘๐๖ ขวดศก (พ.ศ. ๑๙๔๗) เสด็จไปปราบพรรค^{๔๕} แลตั้งทัพหลวงตำบลปะทายเขม^{๕๐} ครั้นนั้นได้เชลย ๑๒๐๐๐๐ ทัพหลวงเสด็จกลับคืน ๗๐๘

ศักราช ๘๑๐ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๕๑) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าณฤพานจึงพระราชกุมารท่านสมเด็จพระราเมศวรเจ้าเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า^{๕๐} ๗๐๘

^{๔๔} เมืองเชียงใหม่ ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ในเวลานั้นตรงกับรัชกาลพระเจ้าติโลกราช

^{๔๕} น่าจะหมายถึงเหตุการณ์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔ ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ ว่า สมเด็จพระนครินทร์ผู้ครองเมืองพระนครหลวงให้มาทูลแต่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ว่าเจ้าอ้ายด (เจ้าพญาญาติ) บุตรพระรามาริบัติคำขัด ซึ่งอยู่ที่เมืองจตุรมุขนั้นตั้งแข็งเมืองขึ้น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) จึงโปรดให้เจ้าพระยาแพรง (พระโอรสอีกพระองค์หนึ่ง) ยกทัพไปเมืองพระนครหลวง เพื่อสมทบกับทัพของสมเด็จพระนครินทร์ ดังความในพระราชพงศาวดารว่า “ครั้นเจ้าพระยาแพรง แลพระยา พระ หลวง ชุนหมื่นทั้งหลายยกไปถึงเมืองพระนครหลวงแล้ว สมเด็จพระนครินทร์ก็ยกออกมาตั้งเป็นทัพหนึ่งตามพระราชกำหนด แล้วจึงยกไปปราบมหาพรรคทั้งหลายจนถึงจตุรมุขนั้น แลพรรคทั้งหลายก็แตกฉานได้ตัวเจ้าอ้ายดทั้งท้าวพระยาทั้งหลายด้วย” ต่อมาสมเด็จพระนครินทร์ประชวรหนักสวรรคต สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ จึงโปรดให้เจ้าพระยาแพรงเป็นพระเจ้ากรุงโยธธาและพระราชทานเจ้าแม่ท้าวอินทรีบุตรเป็นนางพญา

^{๕๐} น่าจะเป็นชื่อเมืองในประเทศกัมพูชาเนื่องจากการเกี่ยวข้องกับการปราบพรรค

^{๕๐} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

សករាជ ៨០៤ ឆ្នាំច (គ.ស.១៤៤២) សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់យាង ទៅយកស្រុកឈៀងម៉ែ ហើយចូលប្លង់យកស្រុកមិនបាន។ ជូនពេលទ្រង់ព្រះប្រល័យ ទើបទ័ពហ្លួងក៏ត្រឡប់មកវិញ។

សករាជ ៨០៦ ឆ្នាំជូត (គ.ស.១៤៤៤) (ព្រះករុណា) យាងទៅបង្ក្រាបបក្ស^{៥៦} ហើយតាំង ទ័ពហ្លួងតំបន់ប៉ះថាយខ្សេម^{៥៧}។ ត្រានោះបានឈ្លើយសឹក ១២០០០០ ទ័ពហ្លួងក៏ត្រឡប់ មកវិញ។

សករាជ ៨១០ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៤៤៨) សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់ទ្រង់សោយ ព្រះទិវង្គត បានជាព្រះរាជបុត្ររបស់សម្តេចព្រះរាមេសូរជាម្ចាស់ឡើងសោយរាជសម្បត្តិ ទ្រង់ ព្រះនាមថាសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកជាម្ចាស់^{៥៨}។

^{៥៦} ប្រហែលជាសំដៅហេតុការណ៍ដែល មានសេចក្តីបញ្ជាក់នៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់រាយរង លេខ ២/ក១០៤ ឯកសារដើមរបស់ ព្រះរាជបណ្ណាល័យវិញ្ញាណថា សម្តេចព្រះនគរឥន្ទ្រវង្សស្រុកព្រះនគរប្លង់ឱ្យគេមក ទូលសម្តេចព្រះបរមរាជា ធិរាជទី ២ (ចៅសាមពញ្ញ) ថាចៅហ្វាត (ចៅពញ្ញាព្វាតិ) រាជបុត្រព្រះរាមាធិបតីគាំខាត់ដែលគង់ នៅស្រុកចតុមុខនោះធ្វើការបះបោរ មិនព្រមចុះចូលដូចដើម ទើបសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ២ ប្រោសឱ្យចៅពញ្ញាព្រែក (ព្រះរាជឱរសមួយព្រះអង្គទៀត) លើកទ័ពទៅស្រុកព្រះនគរប្លង់ដើម្បីទៅតបដល់គ្នានឹងទ័ពសម្តេចព្រះនគរឥន្ទ្រ។ សេចក្តី នៅព្រះរាជពង្សាវតារនោះមានតទៅថា “លុះចៅពញ្ញាព្រែក ពញ្ញា ព្រះ ហ្លួងយុទ្ធហ្មិនទាំងឡាយលើកពលទៅដល់ព្រះនគរប្លង់ ហើយ សម្តេចព្រះនគរឥន្ទ្រក៏លើកពលចេញមក តតាំងនឹងទ័ពមួយតាមព្រះរាជបញ្ជា ហើយលើកទៅបង្ក្រាប មហាបក្ស ទាំងឡាយដល់ចតុមុខនោះ។ ហើយមហាបក្សទាំងឡាយក៏បែកបាក់ ចាប់ខ្លួនបានទាំងចៅហ្វាត ទាំងនាម៉ឺនសព្វមុខមន្ត្រីទាំង ឡាយផង”។ តមកសម្តេចព្រះនគរឥន្ទ្រទ្រង់ប្រល័យច្រង់សោយព្រះទិវង្គត។ សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ២ បានស្ថាបនាចៅ ពញ្ញាព្រែកជាព្រះចៅក្រុងយសោធរ ហើយព្រះរាជទានព្រះនាងឥន្ទ្របុត្រីជានាងពញ្ញា។

^{៥៧} ប៉ះថាយខ្សេម ប្រហែលជាឈ្មោះស្រុកនៅព្រះរាជអាណាចក្រកម្ពុជា បើទាក់ទងនឹងរឿងបង្ក្រាបមហាបក្ស។

^{៥៨} សៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខាប្រើពាក្យ សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ។

ศักราช ๘๐๓ มะแมศก (พ.ศ. ๑๙๙๔) ครั้งนั้นมหाराช^{๖๒} มาเอาเมือง
ชากังราวได้แล้วจึงมาเอาเมืองสุโขทัย เข้าปล้นเมืองมิได้ก็เลิกทัพกลับคืน ฯ๑C๓

ศักราช ๘๐๖ จอศก (พ.ศ. ๑๙๙๗) ครั้งนั้นคนทั้งปวงเกิดทรพิษตายมากนัก

ศักราช ๘๐๗ กุนศก (พ.ศ. ๑๙๙๘) แต่งทัพให้ไปเอาเมืองมลากา^{๖๓} ฯ๑C๓

ศักราช ๘๐๘ ชวดศก (พ.ศ. ๑๙๙๙) แต่งทัพให้ไปเอาเมืองลิบทิน^{๖๔} ครั้งนั้น
เสด็จหนุนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงตำบลโคน^{๖๕} ฯ๑C๓

ศักราช ๘๐๙ ฉลุศก (พ.ศ. ๒๐๐๐) ครั้งนั้นข้าวแพงเป็นทะนานแล ๘๐๐ เปี้ย
เมื่อคิดเสมอเปี้ยเพียงแล ๘๐๐^{๖๖} นั้น เกวียนหนึ่งเป็นเงินสามชั่งสิบบาท^{๖๗} ฯ๑C๓

^{๖๒} มหาราช เป็นคำที่กรุงศรีอยุธยาใช้เรียกกษัตริย์อาณาจักรล้านนาโดยไม่ได้ระบุพระนาม ในที่นี้
หมายถึง พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ผู้ทรงอำนาจแห่งอาณาจักรล้านนา ครองราชย์เมืองเชียงใหม่
ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๔๕ – ๒๐๓๐ และในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ก็กล่าวหาเหตุที่พระเจ้าติโลกราช
ยกลงมาตีหัวเมืองสุโขทัยเนื่องจาก พระยาอุธิษเฐียรเจ้าเมืองสองแคว (พิษณุโลก) ไปสวามิภักดิ์
พระเจ้าติโลกราช แล้วนำกองทัพล้านนา มาตีหัวเมืองสุโขทัยของกรุงศรีอยุธยาแต่ไม่สำเร็จ

^{๖๓} เมืองมลากา หรือ เมืองมะละกา เป็นเมืองปลายคาบสมุทรมลายู เมื่อกรุงศรีอยุธยาแต่งกองทัพ
ไปตีนั้นไม่สามารถเอาชนะได้ แต่มะละกายอมส่งบรรณาการให้กรุงศรีอยุธยา จึงปรากฏชื่อมะละกา
เป็นเมืองพระยาประเทศราชหนึ่งในหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา มะละกาคตกเป็น
อาณานิคมของโปรตุเกสใน พ.ศ. ๒๐๕๔ ปัจจุบันเป็นรัฐหนึ่งในประเทศมาเลเซีย

^{๖๔} ลิบทิน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้ว่า ศรีสพเถิน สันนิษฐานว่าปัจจุบันอยู่
ในจังหวัดลำปาง

^{๖๕} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ตำบลบ้านโคน ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัด
กำแพงเพชร

^{๖๖} หมายความว่าคิดตามมาตราเงินตราไทยโบราณ ๘๐๐ เปี้ย เป็น ๑ เพ็ญ

^{๖๗} ในที่นี้ข้าวเกวียนหนึ่งเป็นเงิน ๒๕๐ บาท (๔๐ บาท เป็น ๑ ชั่ง)

សករាជ ៨១៣ ឆ្នាំមមៃ (គ.ស.១៤៥១) ត្រានោះមហារាជ^{៥៨} មកវាយយកស្រុកឆាកាំង រាវបានហើយ ទើបមកវាយយក ស្រុកសុខោទ័យ ចូលប្លន់ស្រុកមិនបានក៏លើកទ័ពត្រឡប់ទៅ វិញ។

សករាជ ៨១៦ ឆ្នាំច (គ.ស.១៤៥៤) ត្រានោះប្រជារាស្ត្រទាំងពួងកើតអុតជំនាប់ទៅច្រើន ពេក។

សករាជ ៨១៧ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៤៥៥) (ព្រះករុណា) ឱ្យរៀបចំទ័ពទៅយកស្រុក មលក្កា^{៦០} ។

សករាជ ៨១៨ ឆ្នាំជូត (គ.ស.១៤៥៦) (ព្រះករុណា) ឱ្យរៀបចំទ័ពទៅយកស្រុកលិសុប ធិន^{៦១} ។ ត្រានោះ (ព្រះករុណា) ស្តេចលើកទ័ពឡើងទៅតាំងនៅតំបន់យោន^{៦២} ។

សករាជ ៨១៩ ឆ្នាំឆ្លូវ (គ.ស.១៤៥៧) ត្រានោះអង្គរវៃ មួយដក់ ៨០០ បៀ បើគិតជៀប បៀប្រឡឹង មួយត្រូវនឹង ៨០០^{៦៣} នោះ (អង្គរ) មួយដឹកមានថ្លៃ ៣ ជញ្ជីង ១០ បាទ^{៦៤} ។

^{៥៨} មហារាជ ជាពាក្យដែលក្រុងស្រីអយុធ្យាប្រើសម្រាប់ហៅក្សត្រិយអាល្លាតក្រឡានណាដោយមិនចាំបាច់ហៅ ព្រះនាម នៅ ឃ្លានេះសំដៅទៅព្រះបាទតិលោករាជដែលសោយរាជសម្បត្តិនៅស្រុកឈៀងមែរវាំង គ.ស. ១៤៦២-១៤៨៧ សៀវភៅដំណាលប្រចាំខេត្ត ឈៀងមែរថា ហេតុដែលព្រះបាទតិលោករាជលើកពលមកវាយដណ្តើមស្រុកសុខោទ័យនោះ ពីព្រោះពញាយុធិសឡើង ចៅហ្វាយស្រុក សង់ឃ្លែទៅស្វាមិតក្តិនឹងព្រះបាទតិលោករាជ ហើយលើកកងទ័ពឡានណាមកវាយ ដណ្តើមស្រុកសុខោទ័យ ដែលពេលនោះនៅ ក្រោមអំណាចអយុធ្យារួចហើយ ប៉ុន្តែមិនមានជោគជ័យ ។

^{៦០} ជាស្រុកដែលតាំងនៅចុងជ្រោយសមុទ្រម៉ាឡាយូ ។ កាលសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថបញ្ជូនកងទ័ពទៅវាយស្រុក មលក្កានោះ មិនអាចយកជ័យជំនះបាន ប៉ុន្តែមលក្កាព្រមផ្ញើររាជបណ្ឌិតការជូនមក ដើម្បីបញ្ឈប់ចម្បាំង បានជាមានឈ្មោះ មលក្កា នៅក្នុងបញ្ជី ប្រទេសរាជ របស់ក្រុងស្រីអយុធ្យា ។ មលក្កាត្រូវនៅក្រោមអាណាព្យាបាលរបស់ព័រទុយហ្គេសទៅ គ.ស. ១១៥១ ។ សព្វថ្ងៃនេះមលក្កាជារដ្ឋមួយ របស់ប្រទេស ម៉ាឡេស៊ី ។

^{៦១} ស្រុកលិសុបធិន សៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខថា ស្រីសពធីន សន្និដ្ឋានថានៅក្នុងខេត្តឡាំប៉ាង សព្វថ្ងៃនេះ ។

^{៦២} តំបន់យោនឬតំបន់បានយោន នៅក្នុងខេត្តកំផែងពេជ្រសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{៦៣} មានន័យថាបើគិតតាមមាត្រាបាក់មែបុរាណ ៨០០ បៀត្រូវជា ១ ហ្វឺង ។

^{៦៤} ត្រូវនឹង ២៥០ បាទ (៨០បាទ ត្រូវនឹង ១ ជញ្ជីង) ។

ศักราช ๔๒๐ ชาลศก (พ.ศ. ๒๐๐๑) ครั้งนั้นให้บูรณะพระศาสนาบิรูณ^{๖๔}
แลหล่อรูปพรโพริสต์^{๖๕} ห้าร้อยชาติ ๖๔ ๗๐๐

ศักราช ๔๒๒ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๐๓) เล่นการมหรสพฉลองพระ แล
พระราชทานแก่งสงฆ์ แลพราหมณ์ แลพรณิพกทั้งปวง ครั้งนั้นพรญาขเลียง^{๗๐}
คิดเป็นขบพาเอาครัวทั้งปวงไปออกแต่มหาราช^{๗๐} ๗๐๐

๖๔ การบูรณะพระศาสนาบิรูณ คือการจัดการเฉลิมฉลองต่างๆ รวมถึงมีการสร้าง หรือบูรณะ
ศาสนสถาน การสร้างพระพุทธรูป หรือพระไตรปิฎก เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ทั้งนี้มี
ที่มาจากความเชื่อว่าทุกๆ ๕๐๐ ปี หรือทุกๆ ๑๐๐๐ ปี จะเกิดกัลป์ พระพุทธศาสนาจะเสื่อมลง
ในการนี้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงโปรดฯ ในแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น แต่ไปแล้วเสร็จใน
พุทธศักราช ๒๐๒๕

๖๕ รูปหล่อพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เป็นปฏิมากรรมหล่อด้วยสำริด เป็นรูปพระโพธิสัตว์ ๕๔๗ พระชาติ
ตามคัมภีร์นิบาตชาดก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก

๗๐ พระยาขเลียง หรือเจ้าเมืองขเลียง (ศรีสัชนาลัย) ในที่นี้ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า
เหตุที่พระยาขเลียงคิดขบดต่อกรุงศรีอยุธยาไปเข้าด้วยพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา เนื่องจาก
พระเจ้าติโลกราชยกทัพไปตามตีทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงเมืองขเลียง (เรื่องนี้ไม่ปรากฏ
หลักฐานทางฝ่ายอยุธยา) พระยาขเลียงกลัวกองทัพของพระเจ้าติโลกราชจึงยอมสวามิภักดิ์ ต่อมา
มีทำที่ว่าจะกลับมาสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าติโลกราชจึงเนรเทศไปอยู่
เมืองหางจนเสียชีวิตที่นั่น และให้หมื่นดงนครมาครองเมืองขเลียงแทนโดยเปลี่ยนชื่อเป็น
เมืองเชียงใหม่

๗๐ ในที่นี้หมายถึง พระเจ้าติโลกราช

សករាជ ៨២០ ឆ្នាំខាល (គ.ស.១៤៥៨) គ្រានោះធ្វើបុណ្យឧទិសដល់ព្រះសាសនា
បរិបូណ៌^{៦៥} ហើយសិក្សាប្រពៃណីសត្វ ៥០០ ជាតិ^{៦៦} ។

សករាជ ៨២២ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៤៦០) លេងមហេស្រពឆ្លងព្រះ ហើយប្រគេនដល់ព្រះសង្ឃ
ប្រទានដល់ព្រាហ្មណ៍និងវិនិច្ឆ័យទាំងពួង ។ គ្រានោះពញ្ញាឈ្មោះ^{៦៧} តិកការក្បត់នាំគ្រួសារទាំងពួង
ទៅចុះចូលនឹងមហារាជ ។

^{៦៥} “បុរណព្រះសាសនាបរិបូណ៌” គឺការចាត់ពិធីបុណ្យផ្សេងៗ ដូចជាជួសជុលវត្ត-អារាម សាងវត្ត សាងព្រះពុទ្ធរូប សាង
ព្រះត្រៃបិដកដើម្បីបន្តអាយុព្រះពុទ្ធសាសនា តាមជំនឿថារាល់ ៥០០ ឆ្នាំ ឬ ១.០០០ ឆ្នាំ នឹងបង្កើតកល្លិយុគ ព្រះពុទ្ធសាសនា
នឹងអោនថយ ដូច្នេះត្រូវធ្វើបុណ្យបន្តអាយុព្រះសាសនា ។ នៅគ្រានេះសម្តេចព្រះត្រៃលោកនាថប្រោសឱ្យចាប់ផ្តើមនិពន្ធមហា
ជាតិយ៉ាងហ្មួច ហើយនិពន្ធចប់នៅឆ្នាំ ១៤៨២ ។

^{៦៦} គឺជារូបបដិមាសិកដោយសិរិទ្ធិធ្វើជារូបព្រះពោធិសត្វ ៥៤៧ ព្រះជាតិ តាមគម្ពីរនិបាតជាតកខុទ្ទកនិកាយ ព្រះសុតតន្ត
បិដក ។

^{៦៧} ពញ្ញាឈ្មោះឬចៅហ្វាយស្រុកឈ្មោះ (ស្រីសង្ឃ័ស្វាស័យ) មានកត់ត្រាទុកនៅក្នុងសៀវភៅដំណាលប្រចាំខេត្តឈ្មោះ
ម៉ែថា មូលហេតុដែលពញ្ញាឈ្មោះតិកក្បត់បែកពីអយុធ្យាបែរទៅចូលជាមួយព្រះបាទតិលោករាជ ពីព្រោះព្រះបាទតិលោក
រាជនាំម៉ឺនទៅតាមវាយ ម៉ឺនសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថដល់ស្រុកឈ្មោះ (ហេតុការណ៍នេះមិនបានកត់ត្រាទុកនៅក្នុង
ពង្សាវតារអយុធ្យា) ពញ្ញាឈ្មោះខ្លាចកងទ័ពព្រះបាទតិលោករាជ ទើបចុះភ្លើមស្នាមីភីក្តិ ។ ក្រោយមកពញ្ញាឈ្មោះ
មានបូកពារដូចជាចងត្រឡប់មកស្នាមីភីក្តិ ជាមួយសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថវិញ ។ ប៉ុន្តែព្រះបាទតិលោករាជឱ្យនិរទេស
ទៅនៅស្រុកហាង លុះត្រាតែបាត់បង់ជីវិត ហើយឱ្យហ្វឹនដុងនគរមកគ្រងស្រុកឈ្មោះ ព្រមទាំងដូរឈ្មោះស្រុកជាស្រុក
ឈ្មោះឈ្លីន ។

ศักราช ๘๒๓ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๐๔) พรญาขเลียงนำมหาราชมาจะเอาเมือง
พิศณุโลก เข้าปล้นเมืองเป็นสามารถมิได้เมือง แลจึงยกทัพเปรอไปเอาเมือง
กำแพงเพชร แลเข้าปล้นเมืองถึงเจ็ดวันมิได้เมือง แลมหาราชก็เลิกทัพคืนไป
เชียงใหม่ ฯ๑๘

ศักราช ๘๒๔ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๐๕) เมืองนครไทย^{๗๒} พาเอาครัวอพยพ
หนีไปนาน^{๗๓} แลให้พรกลาโหมไปตามได้คืนมา แลพรกลาโหม^{๗๔} ยกพลไปเอา
เมืองสุโขทัย^{๗๕} ได้เมืองคืนดุจเก่า ฯ๑๘

^{๗๒} เมืองนครไทย ปัจจุบันเป็นอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

^{๗๓} คือจังหวัดน่าน ในปัจจุบัน

^{๗๔} พระยากลาโหม น่าจะหมายถึง สมุหพระกลาโหม ปราบฏราชทินนามในพระไอยการตำแหน่ง
นาทหารหัวเมืองว่า “เจ้าพญามหาเสนาธิบดีวิริยภักดีบดินทรสุรินทรฤไชยยะไทยพิริยปรากรม
ภานุสมุหะพระกลาโหม นา ๑๐๐๐๐

^{๗๕} เมืองสุโขทัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนาในช่วงสั้นๆ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๔
คราวเดียวกับที่มหาราชมาเอาเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงโปรดให้พระกลาโหม
ไปตีเมืองคืน

សករាជ ៨២៣ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស.១៤៦១) ពញ្ញាឈ្លៀងនាំមហារាជ^{៦៨} មកយកស្រុកពិស្ណុ
លោក ចូលប្លន់ស្រុក ពេញកម្លាំងតែមិនបានសម្រេច ។ ទើបលើកទ័ពត្រាច់ទៅវាយយកស្រុក
កំផែងពេជ្រ ហើយចូលប្លន់ស្រុកដល់ទៅ ៧ ថ្ងៃតែមិនបានសម្រេច ។ ហើយមហារាជលើកទ័ព
ត្រឡប់ទៅឈៀងមែវិញ ។

សករាជ ៨២៤ ឆ្នាំមឺ (គ.ស.១៤៦២) (ចៅហ្វាយ)ស្រុកនគរថៃ^{៦៩} នាំយកគ្រួសារគេច
រត់ទៅស្រុកណាន^{៧០} ។ ហើយឱ្យព្រះក្រឡាហោមទៅតាមវិលមកវិញ ។ ព្រះក្រឡាហោម^{៧១}
លើកពលទៅយកស្រុកសុខោម័យ បានស្រុកត្រឡប់មកវិញដូចដើម^{៧២} ។

^{៦៨} មហារាជ នៅឃ្លានេះសំដៅទៅព្រះបាទតិលោករាជ ។

^{៦៩} ស្រុកនគរថៃ សព្វថ្ងៃនេះគឺស្រុកនគរថៃ នៅក្នុងខេត្តពិស្ណុលោក ។

^{៧០} សព្វថ្ងៃនេះគឺ ខេត្តណាន ។

^{៧១} ព្រះក្រឡាហោម គឺ សមូហព្រះក្រឡាហោមដែលជារាជទិន្ននាមបញ្ជាក់ក្នុងច្បាប់ព្រះអយ្យការ ដំណែងស្រែទាហាន
ហូរឡើងថា "ចៅពញាមហាសេនាធិបតីវិរ័យភក្តិបតិន្រ្ទ សុវិន្ទប្បជ័យអភ័យវិរ័យប្រាក្រមពាហុ សមូហព្រះក្រឡាហោម"

^{៧២} ស្រុកសុខោម័យធ្លាក់ទៅនៅក្រោមការគ្រប់គ្រងរបស់ឡានណារយៈពេលខ្លី ។ នៅឆ្នាំ ១៤៦១ ពេលជាមួយគ្នានឹងមហា
រាជ មកយកស្រុកពិស្ណុលោកបានជាសម្តេចព្រះបរមន្ទ្រលោកនាថប្រោសឱ្យ ព្រះក្រឡាហោមទៅវាយយកមកវិញ ។

ศักราช ๘๒๕ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๐๖) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าไปเสวยราชสมบัติเมืองพิษณุโลก^{๗๖} แลตรัสให้พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชา^{๗๗} ครั้งนั้นมหาราชท้าวลูก^{๗๘} ยกพลมาเอาเมืองสุโขทัย จึงสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าแลสมเด็จพระอินทราชา

^{๗๖} สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จขึ้นไปครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลกสืบต่อจากพระราชชนนี ซึ่งเป็นพระราชธิดาในพระมหาธรรมราชาที่ ๒ แห่งอาณาจักรสุโขทัย และเป็นสมเด็จพระพี่นางในพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) จากการสันนิษฐานของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร กล่าวว่าเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) สวรรคต โอรสคือพระยาอุษิษีเรี่ยได้ครองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๕๑ – ๑๙๙๔ แต่ด้วยความไม่พอใจสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันไม่ทรงแต่งตั้งให้เป็นมहाอุปราชตามที่ทรงสัญญาไว้ (น่าจะหมายถึงตำแหน่งพระมหาธรรมราชา) จึงหนีไปอยู่กับพระเจ้าติโลกราชในฐานะลูกหลวง

จากนั้นสันนิษฐานว่าฝ่ายสุโขทัยไม่มีเชื้อพระวงศ์ฝ่ายชายปกครองเมือง จึงทำให้พระราชชนนีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเห็นเป็นโอกาสดีที่จะผนวกหัวเมืองฝ่ายเหนือเข้ากับกรุงศรีอยุธยา จึงเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกและถือว่าเพื่อเป็นการป้องกันหัวเมืองฝ่ายเหนือ เพราะช่วงระยะเวลานั้นมีการสงครามติดพันกับอาณาจักรล้านนา และนับตั้งแต่นั้นไปกษัตริย์กรุงศรีอยุธยามักแต่งตั้งให้พระมหาอุปราชที่ได้ครองกรุงศรีอยุธยาต่อไปขึ้นมาครองเมืองพิษณุโลก

^{๗๗} สมเด็จพระบรมราชา เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระนามเดิมว่า สมเด็จพระอินทราชา ซึ่งเสด็จไปช่วยรบที่เมืองกำแพงเพชร เมื่อครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาแล้ว ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

^{๗๘} “มหาราชท้าวลูก น่าจะเป็น “มหาราชท้าวลก” ซึ่งเป็นพระนามเดิมของพระเจ้าติโลกราช เนื่องจากทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๖ (ดูเชิงอรุณที่ ๑๕) ของพระเจ้าสามฝั่งแกน เหตุการณ์ที่พระเจ้าติโลกราชยกทัพมาตีสุโขทัยนี้ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าเป็นปี พ.ศ. ๒๐๐๐

ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา และสมเด็จพระอินทราชาพระราชโอรส ยกทัพเสด็จไปป้องกันเมืองสุโขทัยได้สำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๐๒ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า พระเจ้าติโลกราชตีเมืองเชลียง (ศรีสัชนาลัย) ได้ จึงตั้งให้หมื่นดงนครมาครองเมืองเชลียง จากเหตุการณ์นี้เองอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นสาเหตุในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปเสวยราชสมบัติยังเมืองพิษณุโลกในปี พ.ศ. ๒๐๐๖ เพื่อป้องกันเมืองสุโขทัย แลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระอินทราชาขึ้นเป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา เณริมพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

សករាជ ៨២៥ ឆ្នាំមមៃ (គ.ស.១៤៦៣) សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកជាម្ចាស់ស្តេចទៅ
សោយរាជសម្បត្តិនៅស្រុក ពិស្ណុលោក^៣ ហើយត្រាស់ឱ្យព្រះចៅផែនដីសោយរាជសម្បត្តិ
នៅព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ទ្រង់ព្រះនាមសម្តេចបរមរាជា^៤ ។ ត្រានោះមហារាជថាវល្លក^៥
លើកពលមកដណ្តើមយកស្រុកសុខោម័យ ។ ទើបសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកជាម្ចាស់នឹងសម្តេច

^៣ សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ្ងៃស្តេចទៅក្រុងរាជាសម្បត្តិនៅស្រុកពិស្ណុលោកស្នងព្រះជននីដែលសោយព្រះទិវង្គតនៅឆ្នាំ
នោះ ។ ព្រះជននីនៃសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ្ងៃជាព្រះធីតានៃព្រះមហាធម្មរាជាទី ២ នៃអាណាចក្រសុខោម័យ ហើយជា
ព្រះជេស្តភតិនី របស់ព្រះមហាធម្មរាជាទី ៤ (បរមបាល) ។ ក្រោយពីព្រះមហាធម្មរាជាទី ៤ សោយព្រះទិវង្គតនៅឆ្នាំ ១៤៣៨
ព្រះយាយុជិតស្រី ព្រះរាជបុត្រ បានសោយរាជសម្បត្តិស្នងព្រះរាជបិតាដល់ ឆ្នាំ ១៤៥១ បែរជាទៅស្វាមីភីក្តិនិងព្រះបាទ
តិលោករាជ ។ នៅស្រុកពិស្ណុលោកមិនមានព្រះមហាក្សត្រគ្រប់គ្រងថែមទាំងមិនមានរាជវង្សានុវង្សជាបុរស អាស្រ័យហេតុ
នេះបានជាព្រះជននីរបស់សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ្ងៃ ត្រូវគ្រប់គ្រងស្រុកនោះបីមានតែរាជវង្សានុវង្សជាស្រីក៏ដោយ ។

មូលហេតុដែលសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ្ងៃត្រូវសោយរាជសម្បត្តិនៅស្រុកពិស្ណុលោក ពីព្រោះរយៈពេលនោះមាន
សឹកសង្គ្រាម ពាក់ព័ន្ធនឹងអាណាចក្រឡានណាមិនឈប់ឈរ ។ ហើយចាប់តាំងពីឆ្នាំនេះទៅរាជវង្សានុវង្ស ដែលមកគ្រប់
គ្រងស្រុកពិស្ណុលោក សុទ្ធតែបានទទួលការតែងតាំងពីអយុធ្យា ហើយជាដំណែងឧបរាជ ដែលនិងសោយរាជសម្បត្តិនៅ
អយុធ្យាតទៅ ។

^៤ សម្តេចព្រះបរមរាជាជាព្រះរាជឱរសនៃសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ្ងៃព្រះនាមដើមគឺសម្តេចព្រះឥន្ទរាជា ដែលទៅជួយ
ចម្បាំងនៅសុខោម័យមុននឹងបានទទួលស្ថាបនាជាសម្តេចព្រះបរមរាជា ។ ក្រោយពីសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោក
នាថ្ងៃសោយព្រះទិវង្គត ព្រះអង្គបានឡើងសោយរាជសម្បត្តិស្នង ទ្រង់ព្រះនាមថាសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ៣ ។

^៥ មហារាជថាវល្លក សមនិងជា “មហារាជថាវល្លក” ដែលជាព្រះនាមដើមរបស់ព្រះបាទតិលោករាជ ពីព្រោះព្រះអង្គជារាជ
បុត្រ ទី ៦ របស់ព្រះបាទសាមហ័ងកែវ ។ នៅក្នុងសៀវភៅដំណាលប្រចាំខេត្តឈៀងម៉ែបានកត់ត្រាថានៅឆ្នាំ ១៤៥៨ ព្រះបាទ
តិលោករាជ លើកពលទៅវាយដណ្តើមស្រុកសុខោម័យប៉ុន្តែសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ្ងៃនិង សម្តេចព្រះឥន្ទរាជាព្រះរាជ
ឱរសលើកពលទៅការពារ ស្រុកបាន ។ តមកតទៅឆ្នាំ ១៤៥៩ ព្រះបាទតិលោករាជ វាយដណ្តើមយកស្រុកឈ្នើរបាន
តែងតាំងហ្មឺនដូងនគរមកគ្រប់គ្រងស្រុកឈ្នើរ ។ សង្គ្រាមរវាងអយុធ្យានិងឡានណានេះជាមូលហេតុឱ្យសម្តេចព្រះបរម
ត្រៃលោកនាថ្ងៃត្រូវឱកាសដែលព្រះជននី ទ្រង់សោយព្រះទិវង្គត ក៏ឡើងសោយរាជសម្បត្តិនៅស្រុកពិស្ណុលោកដើម្បីការពារ
ស្រុកនៅតំបន់ខាងជើង ។

เสด็จไปกันเมือง แลสมเด็จพระราชาเจ้า^{๗๔} ตีทัพพญาเถียร^{๗๕} แดก แล
ทัพท่านมาปะทัพหมื่นนคร^{๗๖} แลท่านได้ชนช้างด้วยหมื่นนคร แลครั้งนั้นเป็น
โกลาหลใหญ่ แลข้าศึกลาวทั้งสี่ข้างเข้ารุมเอาช้างพระที่นั่งช้างเดียนั้น ครั้นนั้น
สมเด็จพระอินทราชาเจ้าต้องปืน^{๗๗} ณ พระพักตร์^{๗๘} แลทัพมหาราชนั้นเลิก
กลับคืนไป ๗๘

ศักราช ๘๒๖ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๐๗) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า สร้าง
พระวิหารวัดจุลามณี^{๗๙} ๗๘

ศักราช ๘๒๗ ระกาศก (พ.ศ. ๒๐๐๘) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าทรง
พระผนวช ณ วัดจุลามณี ได้แปดเดือน แล้วลาพระผนวช ๗๘

^{๗๔} น่าจะหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

^{๗๕} พญาเถียน ในที่นี้คือ พระยาอุธิสเถียร หรือในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าพระยาอุธิสเถียร
และบันทึกว่าพระยาอุธิสเถียรกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเดิมเคยเป็นสหายกัน ยุทธิสเถียรถาม
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าหากไปได้เป็นกษัตริย์แล้วจะให้ตนเองเป็นใหญ่เท่าใด สมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถตรัสว่าจะให้เป็นอุปราชกันเมืองครึ่งหนึ่ง แต่เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ขึ้น
ครองราชย์ได้ตั้งให้พระยาอุธิสเถียรเป็นเพียงเจ้าเมืองสองแคว (พิศณุโลก) พระยาอุธิสเถียร
จึงไม่พอใจและใช้คนไปเฝ้าพระเจ้าติโลกราชว่าหากไปสวามิภักดิ์จะให้ป็นอะไร พระเจ้าติโลกราช
ตรัสว่าจะเรียกว่าลูก พระยาอุธิสเถียรจึงไปสวามิภักดิ์พระเจ้าติโลกราช

^{๗๖} หมื่นนคร หรือ หมื่นนครเป็นเจ้าเมืองลำปาง หมื่นนครผู้นี้มีนามเดิมว่าหมื่นดั่ง เป็นทหารเอก
ของพระเจ้าติโลกราช ต่อมาได้ครองเมืองลำปาง จึงเรียกกันว่าหมื่นดั่งนคร เมื่อพระยาเชลียงเอาใจ
ออกห่างจากพระเจ้าติโลกราช โปรดฯ ให้หมื่นดั่งมากินเมืองเชลียงแทน (ดูเชิงอรธที่ ๗๐)

^{๗๗} ในที่นี้หมายถึง หน้ไม้ ส่วนปืนไฟปรากฏหลักฐานการนำเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในรัชกาล
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒)

^{๗๘} ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า “ผู้นิทรราชาถูกปืนก้องที่หน้าผากหัน...อินทรราชาถูกพญาไต้
แยงแวนหันหน้าผากบ่าวบังเกิดความเคียดว่า เมื่อถูกยังมีชีวิตตรบไต่ได้รบชนพลเล็กเชียงใหม่
หื้อแพ้ย่อมว่าอัน” แสดงว่าเมื่อถูกยิงครั้งนั้นไม่ถึงกับสิ้นพระชนม์

^{๗๙} ปัจจุบันคือวัดจุฬามณี ในจังหวัดพิษณุโลก

ព្រះឥន្ទ្រាជាជាម្ចាស់ស្តេចទៅការពារស្រុក ។ ហើយសម្តេចព្រះរាជាជាម្ចាស់^{៧៦} វាយទ័ពព្យា
ថៀវ^{៧៧} បែក ។ ទ័ពស្តេចក៏មកប្រទះទ័ពហ្នឹងនគរ^{៧៨} ហើយស្តេចបាន ប្រជល់ដំរីជាមួយហ្នឹងនគរ
ហើយគ្រានោះកើតមហាកោលាហល បច្ឆាមិត្តលាវទាំងបួនចូលចោមរោមដំរីព្រះទីនាំងតែមួយ ។
គ្រានោះសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាជាជាម្ចាស់ត្រូវកាំភ្លើង^{៧៩} នៅព្រះភក្ត្រ^{៨០} ហើយមហារាជក៏លើកទ័ព
ត្រឡប់ទៅវិញ ។

សករាជ ៨២៦ ឆ្នាំរក (គ.ស.១៤៦៤) សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកជាម្ចាស់សាងព្រះវិហារ
វត្តចុឡាមុនី ។

សករាជ ៨២៧ ឆ្នាំរក (គ.ស.១៤៦៥) សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកជាម្ចាស់ទ្រង់ព្រះផ្នួស
នៅវត្តចុឡាមុនីបាន ៨ ខែទើបទ្រង់លាព្រះផ្នួស ។

^{៧៦} សំដៅទៅសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ ។

^{៧៧} ពព្យាថៀននៅកន្លែងនេះ គឺពព្យាបុរិសបៀន នៅសៀវភៅដំណាលប្រចាំខេត្តឈៀងម៉ែថាបុទ្ធិស្បែង ហើយថាពព្យា
បុទ្ធិស្បែងនិងសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថធ្លាប់ជាមិត្តភក្តិគ្នា ។ បុទ្ធិស្បែងបានសួរសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថថា បើ
ឡើងសោយរាជសម្បត្តិហើយ ខ្លួននឹងបានទទួលតែងតាំងឱ្យមានដំណែងធំប៉ុណ្ណា ។ សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថត្រាស់ថា
នឹងតែងតាំងឱ្យជាឧបរាជគ្រប់គ្រង ប្រទេសមួយភាគកន្លះ ។ ប៉ុន្តែកាលណាសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថឡើង សោយរាជ
សម្បត្តិត្រាស់តែងតាំងព្រះយាយបុទ្ធិស្បែង ជាចៅហ្វាយស្រុកសងម្លែ (ពិស្តុលោក) ។ ព្រះយាយបុទ្ធិស្បែងមិនពេញចិត្ត ទើបឱ្យ
ទៅសួរព្រះបាទតិលោករាជថាបើខ្លួនទៅស្វាមីភក្តិ នឹងតែងតាំងខ្លួនឱ្យជាអ្វី ។ ព្រះបាទតិលោករាជ ត្រាស់ថា “នឹងហៅថាភូន”
ទើបព្រះយាយបុទ្ធិស្បែងទៅស្វាមីភក្តិនិងព្រះបាទតិលោករាជ ។

^{៧៨} ហ្នឹងនគរ ជាតំណែងចៅហ្វាយស្រុកឡាំប៉ាង ។

^{៧៩} “កាំភ្លើង” នៅទីនេះសំដៅទៅស្នាពីព្រោះកាំភ្លើងដូចពេលឥឡូវបាននាំចូលទីក្រុងស្រីអយុធ្យានៅរជ្ជកាល សម្តេចព្រះ
រាមាធិបតីទី ២ (១៤៩១-១៥២៩) ។

^{៨០} សៀវភៅដំណាលប្រចាំខេត្តឈៀងម៉ែថា “ឥន្ទ្រាជាត្រូវបាញ់នៅថ្នាក់នោះ...ឥន្ទ្រាជា ជាតូនពញាខាងត្បូង (អយុធ្យា)
យកកញ្ចក់មក ឆ្កុះមើលឃើញថ្នាក់មានស្នាមត្រូវខឹងខ្លាំងយុំតូនណាស់ត្រាស់ថា “ដរាបណាអញនៅមានជីវិត បើមិនបាន
ចម្បាំង ផ្ទាល់ពលសឹក ឈៀងម៉ែយ៉ាមិនចុះជាដរាប” ។ សេចក្តីនេះបញ្ជាក់ថាទោះបីបាញ់ត្រូវសម្តេចព្រះឥន្ទ្រាជាប៉ុន្តែនៅមាន
ព្រះជន ហើយបានទទួលតែងតាំងឱ្យ សោយរាជសម្បត្តិនៅព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ទ្រង់នាមថាសម្តេចព្រះបរមរាជា ។

ศักราช ๔๓๐ ชวดศก (พ.ศ. ๒๐๑๑) ครั้นนั้นมหาราชท้าวบุญ ชิงเอาเมือง
เชียงใหม่ แก่ท้าวลูก^{๔๔} ฯ

ศักราช ๔๓๓ เกาะศก (พ.ศ. ๒๐๑๔) ได้ช้างเผือก ฯ

ศักราช ๔๓๔ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๑๕) พระราชสมภพพระราชโอรส
ท่าน^{๔๖} ฯ

ศักราช ๔๓๕ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๑๖) หมื่นนครได้ลอกเอาทองพระเจ้า
ลงมาหุ้มดาบ^{๔๗} ฯ

ศักราช ๔๓๖ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๑๗) เสด็จไปเอาเมืองขเจียง^{๔๘} ฯ

ศักราช ๔๓๗ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๑๘) มหาราช^{๔๙} ขอมมาเป็นไมตรี ฯ

ศักราช ๔๓๙ รกาศก (พ.ศ. ๒๐๒๐) แรกตั้งเมืองนครไทย ฯ

ศักราช ๔๔๑ กุนศก (พ.ศ. ๒๐๒๒) พรศรีราชเดโชถึงแก่กรรม ฯ

“เรื่องเกี่ยวกับมหาราชท้าวบุญและท้าวลูกในที่นี้จะมีการบันทึกกลับสน ท้าวลูกในที่นี้หมายถึง
พระเจ้าติโลกราช และท้าวบุญหรือท้าวบุญเรื่องเป็นโอรสของพระเจ้าติโลกราชฯ ทรงระแวงว่า
ท้าวบุญเรื่องจะคิดขบถจึงได้ประหารชีวิตท้าวบุญเรื่องเสีย

“ พระราชโอรสที่ประสูติในปีนี้เป็นคือสมเด็จพระเชษฐาธิราช ซึ่งได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ
กรุงศรีอยุธยา สืบต่อจากสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

“ หมายถึงหมื่นนครผู้ครองเมืองขเจียง (เชียงใหม่) ลอกเอาทองคำจากพระพุทธรูปลงมาหุ้ม
ฝักดาบ

“ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จนำทัพไปตีเมืองขเจียง (เชียงใหม่) คืนจากฝ่ายล้านนา

“ หมายถึงพระเจ้าติโลกราช

សករាជ ៨៣០ ឆ្នាំជូត (គ.ស.១៤៦៨) ត្រានោះមហារាជថាវបុព្វដណ្តើមយកស្រុក
ឈ្មើរៀងម៉ែពី ថាវលូក^{៨១} ។

សករាជ ៨៣៣ ឆ្នាំថោះ (គ.ស.១៤៧១) បានដំរីស ។

សករាជ ៨៣៤ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៤៧២) ព្រះរាជសម្តេចព្រះឱរសស្តេច^{៨២} ។

សករាជ ៨៣៥ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស.១៤៧៣) ហ្នឹងនគរឱ្យសកមាសព្រះពុទ្ធរូបមកហ៊ុម
ដាវ^{៨៣} ។

សករាជ ៨៣៦ ឆ្នាំមី (គ.ស.១៤៧៤) ស្តេចទៅដណ្តើមយកស្រុកឈ្មើរៀង^{៨៤} ។

សករាជ ៨៣៧ ឆ្នាំមមែ (គ.ស.១៤៧៥) មហារាជ^{៨៥} សុំចងមេត្រីភាព ។

សករាជ ៨៣៩ ឆ្នាំរកា (គ.ស.១៤៧៧) ចាប់ផ្តើមរៀបចំស្រុកនគរថៃ ។

សករាជ ៨៤១ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៤៧៩) ព្រះសីហារាជតេជោទទួលអនិច្ចកម្ម ។

^{៨១} រឿងនិទានទាក់ទងនឹងមហារាជថាវបុព្វ និងមហារាជថាវលូកនេះ ប្រហែលជាអ្នក កត់ត្រាខាងអយុធ្យា យល់ច្រឡំ
ពីព្រោះនៅក្នុងសៀវភៅដែលប្រចាំខេត្តឈ្មើរៀងម៉ែកត់ថា មហារាជថាវបុព្វ ឬបុព្វរឿងជាវបុត្ររបស់មហារាជថាវលូក
(ថាវល្អិត ឬ ព្រះបាទតិលោករាជ) ។ មហារាជថាវលូកកើតក្តីក្តៅក្រហាយចិត្តតែថា បុព្វរឿងនឹងក្បត់ ទើបបញ្ជាឱ្យប្រហារ
ជីវិតថាវបុព្វរឿងចោល ។

^{៨២} ព្រះរាជឱរសដែលប្រសូតនៅឆ្នាំនេះគឺ សម្តេចព្រះជេស្ឋាធិរាជ ព្រះអង្គបានឡើងសោយរាជសម្បត្តិស្តងព្រះបរមរាជា
ធិរាជទី ៣ ទ្រង់ព្រះនាមសម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ២ ។

^{៨៣} សេចក្តីនេះមានន័យថា ហ្នឹងនគរ ចៅហ្វាយស្រុកឈ្មើរៀងបានសកមាសដែលគេបិទហ៊ុមព្រះពុទ្ធរូបដ៏មា មកហ៊ុមដាវរបស់
ខ្លួន ។

^{៨៤} សេចក្តីនេះមានន័យថា សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ ស្តេចនាំទ័ពយាងទៅវាយយកស្រុកឈ្មើរៀង វិលមកពីព្រះបាទ
តិលោករាជ ដែលដណ្តើមយកទៅនោះ ។

^{៨៥} សំដៅទៅព្រះបាទតិលោករាជ ។

ศักราช ๘๔๒ ขวดศก (พ.ศ. ๒๐๒๓) พรณาล้านช้าง^{๙๐} ถึงแก่กรรม แล
พระราชทานให้อภิเษกพรณายาชา^{๙๑} เป็นพรณาล้านช้างแทน ฯ

ศักราช ๘๔๔ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๒๕) ทานให้เล่นการมหรสพ ๑๕ วัน
ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ^{๙๒} แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวง^{๙๓}
จบบริบูรณ์ ฯ

ศักราช ๘๔๕ เกาะศก (พ.ศ. ๒๐๒๖) สมเด็จพระบรมราชาเจ้า^{๙๔} เสด็จไป
วังช้าง^{๙๕} ตำบลไทรย้อย ฯ

^{๙๐} พรณาล้านช้าง หมายถึงกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง หรือกรุงศรีสัตนาคนหุต ในที่นี้คือ
พระไชยจักรพรรดิราช ปรากฏความในพงศาวดารล้านช้างว่า ในปี ๘๔๒ (พ.ศ.๒๐๒๓) แกวยกทัพ
มาตีเชียงทอง (หลวงพระบาง) ได้ พระไชยจักรพรรดิราชจึงทิ้งเมือง และต่อมาได้สวรรคตที่
เมืองเชียงคาน

^{๙๑} พระยาชายาชา เป็นพระโอรสของพระไชยจักรพรรดิราช พระนามเดิมว่า ท้าวแทนคำ ซึ่งเป็น
พระยาชายาชา เพราะครองเมืองชายาชา เมื่อพระไชยจักรพรรดิราชเสด็จสวรรคต เหล่าขุนนางจึง
พร้อมใจกันทูลเชิญพระยาชายาชาขึ้นเสวยราชสมบัติต่อจากพระไชยจักรพรรดิราช ทรงพระนามว่า
พระสุพรรณปาลัง (พระสุพรรณบัลลังก์)

อนึ่งการที่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ใช้คำว่า “พระราชทานให้อภิเษก”
สันนิษฐานว่าเป็นแต่เพียงการที่กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาส่งเครื่องราชบรรณาการไปเป็นของขวัญ
พระราชทานแก่พระยาชายาชาในโอกาสที่เสด็จเสวยราชสมบัติ เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่าสมัยนั้น
กรุงศรีอยุธยาได้ครอบครองกรุงศรีสัตนาคนหุต

^{๙๒} คือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

^{๙๓} คำหลวง คือ คำประพันธ์ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ แต่งด้วยคำประพันธ์หลายประเภท ในที่นี้หมายถึง
ถึงพระราชนิพนธ์ เรื่อง “มหาชาติ” หรือ มหาเวสสันดรชาดก

^{๙๔} หมายถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หรือสมเด็จพระอินทราชา พระโอรสในสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถซึ่งได้รับพระราชทานสถาปนาให้ครองกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
เสด็จไปครองราชย์ที่เมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. ๒๐๐๖

^{๙๕} คือ การจับช้างวิธีหนึ่ง ทำโดยต้อนช้างเข้าในเพนียดที่สร้างไว้ เป็นการจับช้างคราวละมากๆ
เพื่อนำไปใช้ในราชการตามลักษณะ และความเหมาะสมของช้างแต่ละตัวที่จับได้ ซึ่งจะต่างจากการ
คล้องช้างที่เพียงแต่เลือกคล้องเฉพาะบางตัวที่ต้องการจากในเพนียด แล้วปล่อยตัวที่ไม่ต้องการไป

សករាជ ៨៤២ ឆ្នាំជូត (គ.ស.១៤៨០) ពញាឡានឆាង^{៨៦} ទទួលអនិច្ចកម្ម ទ្រង់ព្រះរាជ ទានអភិសេក ពញាសាយខាវ^{៨៧} ជាពញាឡានឆាងជំនួស ។

សករាជ ៨៤៤ ឆ្នាំខាល (គ.ស.១៤៨២) ទ្រង់ឱ្យលេងមហោស្រព ១៥ ថ្ងៃ សម្ដេចព្រះ ស្រីរតនមហាធាតុ^{៨៨} ហើយទើបទ្រង់ព្រះរាជនិពន្ធមហាជាតិខាំហ្លួង^{៨៩} ចប់សព្វគ្រប់ ។

សករាជ ៨៤៥ ឆ្នាំថោះ (គ.ស.១៤៨៣) សម្ដេចព្រះបរមរាជាជាម្ចាស់^{៩០} ស្ដេចយាង ទៅរាំងជីវី^{៩១} នៅតំបល់ ជ្រៃយ៉យ ។

^{៨៦} ពញាឡានឆាង គឺព្រះរាជាព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជាឡានឆាង ឬក្រុងស្រីសតនាគតហុត ក្នុងឯកសារនេះគឺព្រះជ័យចក្ខុពត្តិរាជ មានប្រាកដក្នុងពង្សាវតារឡានឆាងថា នៅឆ្នាំ ៨៤២ (គ.ស.១៤៨០) វៀតណាមលើកទី៣ មកវាយយកបានក្រុងជៀងថង (លុងព្រះបាង) ព្រះជ័យចក្ខុពត្តិរាជត់ចេញពីនគរ ក្រោយមកបានទិវង្គតនៅមឿងឈូងខាង

^{៨៧} ពញាសាយខាវ ជាព្រះរាជបុត្រនៃព្រះជ័យចក្ខុពត្តិរាជ ព្រះនាមពីដើមថា ថាវនៃខាំ ដែលបាននាមថាពញាសាយខាវ ព្រោះគ្រងមឿងសាយខាវ ពេលព្រះជ័យចក្ខុពត្តិរាជសោយទិវង្គត ទើបអស់នាហ្មឺនសព្វមុខមន្ត្រីបានក្រាបទូលអញ្ជើញព្រះ អង្គឡើងសោយរាជ្យ មានព្រះនាមថា ព្រះសុវណ្ណបាស័ង (សុវណ្ណបល្ល័ង្ក)

មួយយ៉ាងទៀតនៅក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារ ច្បាប់ហ្លួងប្រះសើដ្ឋប្រើពាក្យថា “ព្រះរាជទានអភិសេក” សន្និដ្ឋានថា ត្រាន់តែ ព្រះមហាក្សត្រអយុធ្យាឱ្យបញ្ជូនគ្រឿងព្រះរាជបណ្ណាការ ជារបស់ព្រះរាជទានទៅពញាសាយខាវប៉ុណ្ណោះ ព្រោះមិនមាន ភស្តុតាងអ្វីដែលបញ្ជាក់ថា ពេលនោះក្រុងស្រីអយុធ្យាបានគ្រប់គ្រងក្រុងស្រីសតនាគតហុត

^{៨៨} គឺ វត្តព្រះស្រីរតនមហាធាតុ ខេត្តពិស្ណុលោក

^{៨៩} ខាំហ្លួង ឬ ពាក្យលួង គឺ ព្រះរាជនិពន្ធនៃព្រះមហាក្សត្រ តែងដោយកំណាព្យច្រើនប្រភេទ

^{៩០} គឺ សម្ដេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ៣ ឬ សម្ដេចព្រះឥន្ទ្ររាជា ព្រះរាជបុត្រនៃសម្ដេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ ដែលបានទទួល ព្រះរាជាណាចក្រឱ្យគ្រប់គ្រងក្រុងស្រីអយុធ្យាកាលសម្ដេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ ស្ដេចទៅគ្រងរាជ្យនៅក្រុងពិស្ណុលោក នៅ គ.ស. ១៤៦៣

^{៩១} គឺ វិវិទ្យាដ៏រម្ងាប់យ៉ាង ធ្វើដោយដេញប្រមូលដីឱ្យចូលទៅក្នុងព្រ័តដែលបានសាងសង់ទុកជាមុនស្រាប់ហើយ ទាក់យក ដីរម្ងាប់ ឱ្យបានច្រើន ដើម្បីយកទៅបំបែកជាការ តាមលក្ខណៈគួរសរសេរដ៏វិនិច្ឆ័យ ដែលទាក់បានមិនដូចការទាក់ដីទូទៅ ដែលវិសទាក់យកដីខ្លះដែលចង់បានពីព្រ័តលេងដីរម្ងាប់ដែលមិនត្រូវការទៅក្នុងព្រៃវិញ

ศักราช ๘๔๖ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๒๗) สมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้า^{๖๖} แลสมเด็จพระ
พระราชโอรสสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า^{๖๗} ทรงพระผนวชทั้งสองพระองค์ ๗๑๘

ศักราช ๘๔๗ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๒๘) พระราชโอรสท่านลาพระผนวช แล
ประดิษฐานพระองค์นั้นไว้ในที่พระมหาอุปราชา ๗๑๘

ศักราช ๘๔๘ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๒๙) สมเด็จพระ (พระ) บรมราชาธิราชเจ้าไป
วังช้างตำบลสำฤทธิบูรณ ๗๑๘

ศักราช ๘๔๙ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๓๐) ท้าวมหาราชลูกพิราลัย^{๖๘} ๗๑๘

ศักราช ๘๕๐ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๓๑) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอา
เมืองทวาย^{๖๙} แลเมื่อจะเสียเมืองทวายนั้น เกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ
โคตกลูกตัวหนึ่งเป็นแปดเท้า ไก่ฟักไข่ออกตัวหนึ่งเป็นสี่เท้า ไก่ฟักไข่สามดวง
ออกลูกเป็นหกตัว อนึ่งชาวสารงอกเป็นใบ อนึ่งในปีเดียวนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลก
เสด็จณพพาน ณ เมืองพิษณุโลก ๗๑๘

^{๖๖} สมเด็จพระเชษฐาธิราช พระโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเมื่อลาผนวชในปีต่อมา (พ.ศ. ๒๐๒๘) ได้รับสถาปนาเป็นพระมหาอุปราชา และได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (สมเด็จพระอินทราชา) ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

^{๖๗} หมายถึงพระโอรสในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (สมเด็จพระอินทราชา) ต่อมาได้เป็นพระมหาอุปราชาครองเมืองพิษณุโลก เมื่อขึ้นเสวยราชสมบัติทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร

^{๖๘} หมายถึง พระเจ้าติโลกราช แห่งอาณาจักรล้านนาสวรรคต

^{๖๙} เมืองทวาย ปัจจุบันอยู่ในประเทศพม่า

សករាជ ៨៤៦ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៤៨៤) សម្តេចព្រះជេដ្ឋាធិរាជជាម្ចាស់^{៥២} ជាមួយនិងសម្តេច
ព្រះរាជបុត្រសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់^{៥៣} ទ្រង់ផ្ដួសទាំង ២ ព្រះអង្គ ។

សករាជ ៨៤៧ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស.១៤៨៥) ព្រះរាជបុត្រព្រះអង្គទ្រង់លាផ្ដួស ហើយបានស្ថាបនា
ព្រះអង្គនោះ ក្នុងតំណែងជាព្រះមហាឧបរាជ ។

សករាជ ៨៤៨ ឆ្នាំមមី (គ.ស.១៤៨៦) សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់យាងទៅទាក់
ដីនៅតំបន់សិរីទិបូរណ៍ ។

សករាជ ៨៤៩ ឆ្នាំមមែ (គ.ស.១៤៨៧) មហារាជថាវិល្លុក^{៥៤} ទ្រង់ព្រះពិរាល័យ ។

សករាជ ៨៥០ ឆ្នាំវក (គ.ស.១៤៨៨) សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់ស្តេចយាងទៅយកបាន
នូវមឿង ថវាយ^{៥៥} ។ ហើយមុនមឿងថវាយនឹងបាក់បែកនោះ កើតមានហេតុចម្លែកច្រើនប្រការ
ដូចជាគោបង្កើតកូនមួយមានជើងប្រាំបី ។ មានញាស់ពងមួយមានជើងបួន ។ មានមួយទៀត
ញាស់ពងបីបានកូនប្រាំមួយ ។ ហើយអង្ករដុះទៅជាដើម ។ មួយយ៉ាងទៀត នៅឆ្នាំនោះឯង
សម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថ ទ្រង់សោយទិវង្គត នៅមឿងពិស្តុលោក ។

^{៥២} គឺសម្តេចព្រះជេដ្ឋាធិរាជព្រះរាជបុត្រនៃសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថដែលលាព្រះផ្នួសនៅឆ្នាំក្រោយមកបានទទួល
តំណែង ជាព្រះមហាឧបរាជ ហើយបានឡើងសោយរាជ្យបន្ទាប់ពីសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ៣ ទ្រង់ព្រះនាមថា សម្តេចព្រះ
រាមាធិបតីទី ២

^{៥៣} គឺព្រះរាជបុត្រនៃសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ៣ (សម្តេចព្រះឥន្ទរាជា) ក្រោយមកបានទទួលតំណែងជាឧបរាជ ត្រង់
ក្រុងពិស្តុលោក ពេលឡើងត្រង់រាជ្យមានព្រះនាមថា សម្តេចព្រះបរមរាជាហ្មត្រាង្គរ

^{៥៤} គឺព្រះបាទតិលោករាជ ព្រះរាជានៃអាណាចក្រឡានណាទិវង្គត ។

^{៥៥} មឿងថវាយ សព្វថ្ងៃនេះនៅក្នុងប្រទេសភូមា

ศักราช ๘๕๒ จอศก (พ.ศ. ๒๐๓๓) แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิชัย^{๑๐๐} ฯ

ศักราช ๘๕๓ กุนศก (พ.ศ. ๒๐๓๔) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า^{๑๐๑} นฤพาน
จึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าเสวยราชสมบัติพรรณครครือยุทธยาทรงพระนาม
สมเด็จพระรามาธิบดี^{๑๐๒} ฯ

ศักราช ๘๕๔ ชวดศก (พ.ศ. ๒๐๓๕) ประดิษฐานมหาสุป^{๑๐๓} พระบรมธาตุ
สมเด็จพระบรมไตรโลก เลสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ฯ

^{๑๐๐} เมืองพิชัย ปัจจุบันคือ อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

^{๑๐๑} หมายถึง สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (สมเด็จพระอินทราชา)

^{๑๐๒} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

^{๑๐๓} สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสันนิษฐานว่า น่าจะหมายถึง พระมหาสุป ๓ องค์
ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมอัฐิ
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ส่วนพระสุปอีกองค์หนึ่งสันนิษฐาน
ว่าสร้างขึ้นภายหลังเพื่อบรรจุพระบรมอัฐิสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

សករាជ ៨៥២ ឆ្នាំច (គ.ស.១៤៩០) ចាប់ផ្តើមសាងសង់កំពែងមឿងពិជ័យ^{៥៦} ។

សករាជ ៨៥៣ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៤៩១) សម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់^{៥៧} ទ្រង់និព្វាន ។ ទើបសម្តេចព្រះជន្មាធិរាជជាម្ចាស់ ឡើងសោយរាជ្យនៅព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ទ្រង់ព្រះនាម សម្តេចព្រះរាមាធិបតី^{៥៨} ។

សករាជ ៨៥៤ ឆ្នាំជូត (គ.ស.១៤៩២) ប្រតិស្នាមហស្តូប^{៥៩} ព្រះបរមធាតុសម្តេចព្រះ- បរមត្រៃលោក និងសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជជាម្ចាស់ ។

^{៥៦} មឿងពិជ័យ សព្វថ្ងៃនេះគឺស្រុកពិជ័យ នៅខេត្តឧត្តុង្គ ។

^{៥៧} គឺសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ៣ (សម្តេចព្រះឥន្ទ្ររាជា) ។

^{៥៨} ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខាហៅថា សម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ២ ។

^{៥៩} សម្តេចក្រមព្រះយាដាវងរាជានុភាពសន្និដ្ឋានថា គឺព្រះមហាស្តូប ៣ នៅវត្តព្រះស្រីសព្វពេជ្រ ដែលសម្តេចព្រះរាមាធិបតី ទី ២ សាងសង់ ដើម្បីបញ្ចុះព្រះបរមអដ្ឋិសម្តេចព្រះបរមត្រៃលោកនាថនិងសម្តេចព្រះបរមរាជាធិរាជទី ៣ ។ រីឯព្រះស្តុបមួយ ទៀត ទ្រង់សន្និដ្ឋានថា សាងឡើងពេលក្រោយដើម្បីបញ្ចុះព្រះបរមអដ្ឋិសម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ២ ។

ศักราช ๔๕๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๓๙) ท่านประพุดติการเบญจาพิศ^{๐๐๔}
พระองค์ท่าน แลให้เล่นการดึกดำบรรพ์^{๐๐๕} ฯ।C๓๓

ศักราช ๔๕๙ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๔๐) ท่านให้ทำการปฐมกรรม^{๐๐๖} ฯ।C๓๓

ศักราช ๔๖๑ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๔๒) แรกสร้างพระวิหาร วัดศรีสรรเพชญ์^{๐๐๗}
ฯ।C๓๓

^{๐๐๔} สมเด็จพระนารายณ์ทรงสนธิฐานว่า น่าจะเป็นพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อมีพระชนมายุครบ ๒๕ พรรษา (ประสูติ ๒๐๑๕ – ๒๐๓๙)

^{๐๐๕} หมายถึงการเล่นชกนาคดึกดำบรรพ์ ดังปรากฏความในกฎมณเฑียรบาลว่า “สนองพระโอรส ดำรงเจก เปนอสูร ๑๐๐ มหาดเลखเปนเทพดา ๑๐๐ เปนพาลีสุครีพมหาชญแลบวิวารพานร ๑๐๓ ชกนาคดึกดำบรรพ์ อสูรชกหัวเทพดาชกหาง พานรอยู่ปลายหาง...ชกดึกดำบรรพ์วัน ๖ ตั้งน้ำสุรามฤตย ๓ ตุ่ม ตั้งช้าง ๓ คีศ ม้าเผือก อสุภราช ครุฑธราช นางดารา หน้าฉานตั้งเครื่องสรรพยุทธ เครื่องช้างแลเชือกบาศหอกไชยตั้งโตมรขง้าว ขุนน้ำสุรามฤตยเทพดาผู้ดึกดำบรรพ์...”

การเล่นชกนาคดึกดำบรรพ์เป็นการเล่นตามเรื่องโบราณของอินเดีย ซึ่งมีต้นกำเนิดหรือมูลเหตุมาจากตำนานการกวนน้ำอมฤต ดังปรากฏใน “กุรมาวตาร” อันเป็นปางที่ ๒ ในนารายณ์ ๑๐ ปาง โดยตั้งเขาพระสุเมรุ (ในตำราของอินเดียว่าเป็นภูเขามณฑลอะ อันเป็นยอดหนึ่งของเขาพระสุเมรุ) ไว้กลางเกษียรสมุทร นาคพันเข้าโดยรอบแล้วให้เทพดาชกทางด้านหางของนาค และให้พวกยักษ์ชกทางด้านหัวนาค

ส่วนความหมายของคำว่า “ดึกดำบรรพ์” ถ้าพิจารณาเทียบภาษาเขมร คำว่า “ดึก” น่าจะมาจาก คำว่า “ดึก” ที่แปลว่า น้ำ และคำว่า “ดำบรรพ์” หากฟังแต่เสียงน่าจะมาจากภาษาเขมรว่า “ตะบัล” แปลว่า ดำหรือกวน ดึกดำบรรพ์ ก็น่าจะแปลว่า การดำน้ำ หรือ กวนน้ำ อันหมายถึงการกวนน้ำนมในเกษียรสมุทรเพื่อให้เกิดน้ำอมฤต

การชกนาคดึกดำบรรพ์นี้ สมเด็จพระนารายณ์ทรงทราบอุปมาไว้ว่า การแสดงชกนาคดึกดำบรรพ์นี้ เป็นการแสดงตำนานทางไสยศาสตร์เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคล

^{๐๐๖} คือการสำรวจจำนวนช้าง เนื่องจากช้างเป็นพาหนะสำคัญในการทำศึกสงคราม

^{๐๐๗} วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดในพระราชวังหลวง กรุงศรีอยุธยา

ศักราช ๘๖๒ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๔๓) สมเด็จพระรามาธิบดีเจ้า^{๑๐๔} แรกให้หล่อ
พรพุทธิเจ้าพรศรีษรรเพชญ^{๑๐๕} แลแรกหล่อในวัน ๑ ๕ ๖ คำ^{๑๐๖}

ครั้นถึงศักราช ๘๖๕ กุนศก (พ.ศ. ๒๐๔๖) วัน ๖ ๑๑ ๔ คำ^{๑๐๗} ฉลองพรพุทธิเจ้า
พรศรีษรรเพชญ คณนาพระพุทธิเจ้านั้น แต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีนั้นสูงได้
แปดวา พระพักตร์นั้นยาวได้ ๔ ศอก กว้างพระพักตร์นั้น ๓ ศอก แลพระอุระนั้น
กว้าง ๑๑ ศอก^{๑๐๘} แลทอง^{๑๐๙} หล่อพรพุทธิเจ้านั้นหนักห้าหมื่นสามพันซั่ง ทองคำ
หุ้มนั้นหนักสองร้อยแปดสิบหกซั่ง ช้างหน้านั้นทองเนื้อ ๗ น้ำสองขา ช้างหลังนั้น
ทองเนื้อ ๖ น้ำสองขา^{๑๐๙} ๗๑๘

^{๑๐๔} หมายถึง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

^{๑๐๕} พระศรีสรเพชญ พระพุทธิรูปยืนขนาดใหญ่ หล่อด้วยสัมฤทธิ์ แล้วหุ้มด้วยทองคำ เมื่อเสีย
กรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ถูกทำลายจนเหลือแต่ซาก พระบาทสมเด็จพระพุทธิยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
จึงโปรดให้อัญเชิญมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่ทรงสร้างในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ
แล้วถวายพระนามพระเจดีย์ว่า พระเจดีย์ศรีสรเพชญดาญาณ

^{๑๐๖} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๐๔๓ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๗ คำ

^{๑๐๗} ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๔๖ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๙ คำ

^{๑๐๘} เทียบตามมาตราเมตริกได้ สูงจากพระบาทถึงยอดพระรัศมี ๑๖ เมตร พระพักตร์ยาว ๒ เมตร
กว้าง ๑.๕ เมตร พระอุระกว้าง ๕.๕ เมตร

^{๑๐๙} ทองเหลือง หรือทองสัมฤทธิ์

^{๑๐๙} น้ำหนักทอง ๑ ชั่ง เท่ากับ ๔๐ บาท อัตราเปรียบเทียบคุณภาพของเนื้อทองคำ เริ่มจากทองคำ
เนื้อสี เนื้อห้า เนื้อหก เนื้อเจ็ด เนื้อแปด และเนื้อเก้า ทองเนื้อสีมีคุณภาพต่ำสุดมีส่วนผสมของ
แร่ธาตุอื่นอยู่มาก ทองเนื้อเก้ามีคุณภาพดีที่สุด เพราะเป็นทองคำบริสุทธิ์ คุณภาพของทองคำตั้งแต่
เนื้อสีถึงเนื้อแปด มีอัตราส่วนแต่ละเนื้อเท่ากัน เทียบเท่ากับน้ำหนักสีขาว กำหนดอัตราเทียบ ๑ ขา
เท่ากับ ๑ สลึง

សករាជ ៨៦២ ឆ្នាំរក (គ.ស.១៥០០) សម្តេចព្រះរាមាធិបតីជាម្ចាស់^{១០៤} ចាប់ផ្តើមឱ្យសាង
ព្រះបដិមាព្រះពុទ្ធស្រីសពិពេជ្ញ^{១០៥} ចាប់ផ្តើមសាងថ្ងៃអាទិត្យ ៨ កើត ខែពិសាខ^{១០៦}

លុះដល់សករាជ ៨៦៥ ឆ្នាំកុរ (គ.ស. ១៥០៣) ថ្ងៃសុក្រ ១១ កើតខែអាសាធ^{១០៧}
បានសម្តេចព្រះបដិមាព្រះពុទ្ធស្រីសារពេជ្ញ ទំហំព្រះពុទ្ធបដិមានោះអំពីព្រះបាទទោដល់
ព្រះកេសកម្ពស់ ៨ ព្យាម ព្រះពក្រវែង ៤ ហត្ថ ទទឹងព្រះពក្រ ៣ ហត្ថ ហើយព្រះឧរៈ ទទឹង ១១
ហត្ថ មាសដែលសាងព្រះនោះធ្ងន់ ៥ ហ្នឹង ៣ ពាន់ ជញ្ជីង មាសដែលដាសទម្ងន់ពីររយបែតសិប
ជញ្ជីង ខាងមុខមាសសាច់ ៧ ពីរស្នឹង ខាងក្រោយមាសសាច់ ៦ ពីរស្នឹង^{១០៨} ។

^{១០៤} គឺ សម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ២ ។

^{១០៥} ព្រះពុទ្ធស្រីសារពេជ្ញជាព្រះពុទ្ធរូបប្រថាប់ឈរធំមួយ ធ្វើពីសិរិត ហ៊ុមបិទដោយមាសពេញអង្គ ពេលបាត់បង់ ទីក្រុងព្រះ
នគរស្រីអយុធ្យាលើកទី ២ ត្រូវតែដុតបំផ្លាញនៅសល់តែសំណាក ។ ព្រះបាទសម្តេចព្រះពុទ្ធយ័តហ្វាចុឡាណោកមហារាជទ្រង់
ប្រោសឱ្យអញ្ជើញមកបញ្ចុះទុកក្នុងព្រះចេតិយដែលឱ្យសាងសង់នៅក្នុងវត្តព្រះជេតុពន្លឺមលមង្គលារាម នៅទីក្រុងបាងកក
ហើយ ថ្វាយព្រះនាមព្រះចេតិយថា ព្រះចេតិយស្រីសារពេជ្ញតាញាណ ។

^{១០៦} ត្រូវនឹងថ្ងៃ ៧ កើត ថ្ងៃអាទិត្យទី ៥ ខែមេសា គ.ស.១៥០០ ។

^{១០៧} ត្រូវនឹងថ្ងៃ ៩ កើត ថ្ងៃសុក្រទី ២ ខែមិថុនា គ.ស. ១៥០៣ ។

^{១០៨} ទម្ងន់មាស ១ ជញ្ជីង ស្មើនឹង ៨០ បាទ ។ ប្រៀបធៀបកម្រិតគុណភាពរបស់សាច់មាស ចាប់ផ្តើមពីមាសសាច់បួន
សាច់ប្រាំ សាច់ប្រាំមួយ សាច់ប្រាំពីរ សាច់ប្រាំបី ហើយនិងសាច់ប្រាំបួន ។ មាសសាច់បួនមានគុណភាព
ទាបបំផុតមានផ្សំវិធាតុផ្សេងជាច្រើន ។ មាសសាច់ប្រាំបួនមានគុណភាពល្អបំផុត ព្រោះវាជាមាសបរិសុទ្ធ ។ គុណភាព
របស់មាស តាំងពីសាច់បួនទៅដល់សាច់ប្រាំបី មានអត្រាផ្សំសាច់នីមួយៗ ស្មើគ្នា ។ ប្រៀបធៀបនឹងទម្ងន់ ៤ ជើង កំណត់
អត្រាប្រៀបធៀប ១ ជើង ស្មើនឹង ១ ស្នឹង ។

ศักราช ๘๗๗ กุนศก (พ.ศ. ๒๐๕๔) วัน ๓^{๑๕}๑๐ คำ^{๑๑๕} เพลารุ่งแล้ว ๘^{๑๑๖} ชั้น^{๑๑๖}
๓ ฤกษ์ ๙ ฤกษ์ สมเด็จพระรามาธิบดี เสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราชได้เมือง ๗๐^{๑๑๖}

ศักราช ๘๘๐ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๖๑) ครั้นสมเด็จพระรามาธิบดีสร้าง
พระศรีสรรเพชญ์ เสด็จราชสมบัติ^{๑๑๗} แรกตำราพิชัยสงคราม^{๑๑๘} แลแรกทำ
สารบาณชี^{๑๑๙} พระราชลัญจกร^{๑๒๐} ทุกเมือง ๗๐^{๑๑๖}

^{๑๑๕} ตรงกับวันอังคารที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๐๕๔ คำนวณได้เป็นวันแรม ๒ คำ

^{๑๑๖} ชั้น คือ ชั้นฉาย เป็นการสังเกตเวลาด้วยมาตราวัดแบบโบราณอย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่า เทียบชั้น
คือเอาเท้าวัดเงาของตัวคนที่ยืนกลางแดด ๑ ชั้นฉายเท่ากับเงายาวชั่วรอยเท้า

^{๑๑๗} ในที่นี้เป็นนัยว่าสมเด็จพระรามาธิบดีพระองค์ที่ทรงสร้างพระศรีสรรเพชญ์ในขณะเสวย
ราชสมบัติ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ที่ทรงนามสมเด็จพระรามาธิบดีมีหลายพระองค์ ในที่นี้หมายถึง
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

^{๑๑๘} หมายถึงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดให้แต่งตำราพิชัยสงคราม อันเป็นตำราว่าด้วยกลยุทธ์
ต่างๆ ในการสู้รบ ที่พระมหากษัตริย์และแม่ทัพนายกองต้องศึกษา เนื้อหาของตำราพิชัยสงคราม
ประกอบด้วย กลศึก ไทศาสตร์ การดุนิมิตร้าย-ดี การดูเมฆ ดูดาว เป็นต้น ตลอดจน
ขนบธรรมเนียมราชการ จริยธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์และข้าราชการ รวมถึงพิธีที่ควรกระทำ
เพื่อเป็นสิริมงคลและสร้างขวัญกำลังใจแก่กองทัพ เป็นต้น อนึ่งตำราพิชัยสงครามฉบับนี้ถือว่าเป็น
ตำราพิชัยสงครามฉบับแรกของไทยที่ปรากฏหลักฐานการแต่งชัดเจน

^{๑๑๙} สารบาณชี ในที่นี้นับนัยฐานว่าหมายถึงการจัดทำบัญชีจำนวนไพร่พลเมืองในแต่ละเมือง ว่ามี
จำนวนเท่าไร สังกัดกรมกอง หรือมูลนายใดบ้าง ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การเกณฑ์มาใช้แรงงาน และ
เข้าสังกัดกองทัพนายมิตติสงคราม มีลักษณะคล้ายกับการทำทะเบียนสำมะโนครัวในปัจจุบัน

^{๑๒๐} พระราชลัญจกร ในที่นี้นับนัยฐานว่าหมายถึงการจัดทำบัญชีจำนวนพระราชทรัพย์ที่มี
ทั่วทั้งแผ่นดิน เป็นต้นว่า พืชพันธุ์ธัญญาหาร

សករាជ ៨៧៧ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៥១៥) ថ្ងៃអង្គារ ១៥ កើត ខែកត្តិក ^{១០៩} ពេលព្រឹក កន្លងទៅហើយបាន ៨ ជាន់ ^{១១០} ៣ ឬក្ស ៩ ឬក្ស សម្តេចព្រះរាមាធិបតីស្តេចយាងទៅយកបាន នគរឡាំប៉ាង ។

សករាជ ៨៨០ ឆ្នាំរក (គ.ស.១៥១៨) ពេលសម្តេចព្រះរាមាធិបតីសាងព្រះបដិមាព្រះពុទ្ធ ស្រីសពិពេជ្វ សោយរាជសម្បត្តិ ^{១១១} ចាប់ផ្តើមសរសេរតម្រាពិជ័យសង្គ្រាម ^{១១២} ចាប់ផ្តើមធ្វើសារ បញ្ជី ^{១១៣} ព្រះរាជសំបុត្រ គ្រប់មេរៀន ^{១១៤} ។

^{១០៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃ ២ រោច ថ្ងៃអង្គារទី ២៥ ខែកញ្ញា គ.ស. ១៥១៥ ។

^{១១០} ជាន់ គឺ ជាន់ឆាយ ជាការសង្កេតរាប់ពេលវេលាដោយមាត្រារាប់របៀបបុរាណមួយយ៉ាងដែលហៅថា ជាន់ថ្នាក់ គឺ ការយកជើងវាស់ស្រមោលមនុស្សដែលឈរនៅកណ្តាលថ្ងៃ ។ ១ ជាន់ឆាយ ស្មើនឹងស្រមោលវែង ១ ស្នាមជើង ។

^{១១១} នៅកន្លែងនេះគឺពាក្យសង្កត់ធ្ងន់ថា សម្តេចព្រះរាមាធិបតីដែលសាងព្រះស្រីសពិពេជ្វពេលកំពុងសោយរាជ្យ ព្រោះព្រះ នាម សម្តេចព្រះរាមាធិបតី មានច្រើនព្រះអង្គ ។ ព្រះមហាក្សត្រព្រះអង្គនេះគឺ សម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ២ ។

^{១១២} គឺ ក្បួនតម្រាស្តីពីយុទ្ធវិធីក្នុងការចម្បាំងផ្សេងៗ ដែលព្រះមហាក្សត្រយិនមែនពន្លឺសិក្សា ក្បួនតាំវានោះស្តីអំពីកលសិក ហោរាសាស្ត្រ ការទាយនិមិត្តរូប-អាក្រក់ ការមើលពពក មើលផ្កាយ ជាដើម រួមទាំងទំនៀមទំលាប់រាជការ ចរិយធម៌សម្រាប់ ព្រះមហាក្សត្រ និងអ្នកធ្វើរាជការ ពិធីកម្មដែលគួរធ្វើ ដើម្បីបង្កើតសិរីមង្គលនិងបង្កើនព្រលឹងស្មារតីដល់ពលយោធា មួយយ៉ាង ទៀតក្បួនតម្រាពិជ័យសង្គ្រាម នេះចាត់ទុកថាជាក្បួនតម្រាពិជ័យសង្គ្រាមមុនគេដំបូងរបស់ថៃ ដែលមានភស្តុតាងការតែង ច្បាប់សំណាស់ ។

^{១១៣} ប្រហែលជាការរៀបចំបញ្ជីចំនួនប្រជាជននៅស្រុកនីមួយៗ ថាមានចំនួនប៉ុន្មាន សង្កាត់ក្រមកង ឬមូលនាយណាខ្លះ ដើម្បីឱ្យងាយស្រួល នៅពេលត្រូវការកេណ្ឌមកធ្វើការឬកេណ្ឌមកចូលកងទ័ពពេលមានសឹកសង្គ្រាមមានលក្ខណៈដូចធ្វើជំរឿន ប្រជាករសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{១១៤} នៅឃ្លានេះសំដៅទៅការរៀបចំបញ្ជីព្រះរាជទ្រព្យទូទាំងព្រះរាជាណាចក្រ ។

ศักราช ๔๔๖ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๖๗) ครั้งนั้นเห็นนางข้างต้นเจ้าพญาปราบแตก
ข้างขวายาวไป อนึ่งในเดือน ๗ นั้นคนทอดบัตรสนเท่ห์ ครั้งนั้นให้ฆ่าขุนนางเสีย
มาก ^{๑๒๐} ๗๑๘

ศักราช ๔๔๗ ระกาศก (พ.ศ. ๒๐๖๘) นำน้อยข้าวเสียสิ้นทั้งปวง อนึ่งแผ่นดิน
ไหวทุกเมือง แล้วแลเกิดอุบาทร์เป็นหลายประการ

ครั้นรุ่งขึ้นศักราช ๔๔๘ จอศก (พ.ศ. ๒๐๖๙) ข้าวแพงเป็น ๓ ทะนานต่อเฟื้อง
เบี้ยแปดร้อย เกวียนหนึ่งเป็นเงินชั่งหกตำลึง ^{๑๒๑} ครั้งนั้นประดิษฐานสมเด็จพระ
หน่อพุทธางกูรเจ้าในที่อยู่ปราศ แลให้เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก ^{๑๒๒} ๗๑๘

ศักราช ๔๔๙ ฉลูศก (พ.ศ. ๒๐๗๐) เห็นอากาศนิมิตเป็นอินทรรณู ^{๑๒๓} แต่
ทิศเหนือผ่านอากาศมาทิศพายัพมีพรรณขาว วัน ๑ ๕ ๑๒ คำ ^{๑๒๔} สมเด็จพระ
พระรามาริบัติเจ้าเสด็จพระที่นั่งหอพระ ^{๑๒๕} ครั้นค่ำลงวันนั้น สมเด็จพระรามาริบัติ
เจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระอาทิตย์เจ้า ^{๑๒๖} เสวยราชสมบัติพรหมนครศรีอยุธยา
ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ^{๑๒๗} ๗๑๘

^{๑๒๐} เป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าในช่วงระยะเวลานั้นเกิดความขัดแย้งระหว่างพระราชวงศ์และ
ขุนนาง สันนิษฐานว่าน่าจะเกี่ยวเนื่องกับการสืบราชสันตติวงศ์ อันเป็นเหตุให้สมเด็จพระรามาริบัติ
ที่ ๒ ทรงสถาปนาสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์เป็นอุปราชครองเมืองพิษณุโลกในปีต่อมา

^{๑๒๑} ๑ ชั่ง ๖ ตำลึง เท่ากับ ๑๐๔ บาท

^{๑๒๒} สมเด็จพระหน่อพุทธางกูรเจ้า ในที่นี้หมายถึง สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์พระโอรสสมเด็จพระบรม
ราชาธิราชที่ ๓ ซึ่งได้รับการสถาปนาให้ไปครองเมืองพิษณุโลก หรือเมืองสองแคว ซึ่งเป็นศูนย์กลาง
การปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ ในตำแหน่งอุปราชผู้จะได้ขึ้นครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาต่อไป

^{๑๒๓} รุ่งกินน้ำ

^{๑๒๔} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๐๗๒

^{๑๒๕} พระที่นั่งหอพระ หมายถึงพระที่นั่งซึ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรม
วงศานุวงศ์ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อยู่ในพระบรมมหาราชวัง

^{๑๒๖} หมายถึงสมเด็จพระหน่อพุทธางกูรเจ้าซึ่งเป็นอุปราชครองเมืองพิษณุโลกในเวลานั้น

^{๑๒๗} สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่า
ควรเรียกพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔

ศักราช ๘๙๕ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๗๖) สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรเจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระราชกุมาร^{๑๒๙} ได้เสวยราชสมบัติ ฯ๑๐๐

ครั้นถึงศักราช ๘๙๖ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๗๗) พระราชกุมารท่านนั้นเป็นเหตุ^{๑๓๐} จึงได้ราชสมบัติแก่พระไชยราชาธิราชเจ้า^{๑๓๑} ฯ๑๐๐

ศักราช ๙๐๐ จอศก (พ.ศ. ๒๐๘๑) แรกให้พุนดิน ณ วัดชีเชียง^{๑๓๒} ในเดือนหกนั้น แรกสถาปนาพระพุทธเจ้าแลพระเจดีย์ ถึงเดือน ๑๑ เสด็จไปเชียงใหม่กรณ^{๑๓๓} ถึงเดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ^{๑๓๔} เพลาค่ำประมาณ ณ ยามหนึ่งเกิดลมพายุกัดหนักหนา แลคอเรืออ้อมแก้วแสนเมืองมานั้นหัก แลเรือไกรแก้วนั้นทลายอนึ่งเมื่อเสด็จมาแต่เมืองกำแพงเพชรนั้นว่า พรญานร้าย^{๑๓๕} คิดเป็นขบถแลให้กุมเอาพรญานร้ายนั้นฆ่าเสียในเมืองกำแพงเพชร ฯ๑๐๐

^{๑๒๙} ปรากฏพระนามในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขาว่าพระรัฐราชาธิราชกุมาร เมื่อเสวยราชสมบัติแล้วทรงพระนามว่า สมเด็จพระรัฐราชาธิราช ทัวไปนิยมเรียกว่า สมเด็จพระรัษฎาธิราช

^{๑๓๐} หมายถึง ถูกปลงพระชนม์

^{๑๓๑} สมเด็จพระชัยราชาธิราช สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

^{๑๓๒} สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นซากโบราณสถานหน้าวิหารวัดมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน

^{๑๓๓} สันนิษฐานว่า คือเมืองदेवกราณ อยู่ต่อแดนไทยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ พลเมืองเป็นมอญ

^{๑๓๔} ตรงกับวันพุธที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๐๘๑

^{๑๓๕} พญานารายณ์ น่าจะเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชรในเวลานั้น

សករាជ ៨៩៥ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស.១៥៣៣) សម្តេចព្រះបរមរាជាហ្មឺនត្រាវង្សជាម្ចាស់សោយ
ទិវង្គត ទើបសម្តេចព្រះរាជបុត្រ^{១២៣} ឡើងសោយរាជសម្បត្តិ ។

លុះដល់សករាជ ៨៩៦ ឆ្នាំមមី (គ.ស.១៥៣៤) ព្រះរាជកុមារនោះទ្រង់មានហេតុ^{១២៤}
ទើបព្រះជ័យរាជាធិរាជជាម្ចាស់^{១២៥} ឡើងសោយរាជសម្បត្តិ ។

សករាជ ៩០០ ឆ្នាំច (គ.ស.១៥៣៨) ចាប់ផ្តើមឱ្យពូនជីនៅវត្តជីជៀង^{១២៦} នៅខែពិសាខ
នោះចាប់ផ្តើមសាងសង់ព្រះពុទ្ធរូបហើយនិងព្រះចេតិយ ។ លុះដល់ខែអស្សុជទ្រង់យាងទៅ
ស្រុកជៀងក្រែជៀងក្រាន^{១២៧} លុះខែផល្គុន ៩ កើត^{១២៨} ពេលយប់ប្រហែលយាមទី ១
កើតខ្យល់ព្យុះខ្លាំង ធ្វើឱ្យបាក់ក្បាលទូកអមកែវសែនឡើងម៉ាហើយទូកក្រែកែវបានបែកធ្លាយ ។
មួយយ៉ាងទៀតពេលស្តេចយាងមកពីស្រុកកំផែងពេជ្របានឮថាពញានារាយណ៍^{១២៩} គិតក្បត់
ទ្រង់ឱ្យចាប់ពញានារាយណ៍សម្លាប់ចោលក្នុងស្រុកកំផែងពេជ្រនោះ ។

^{១២៣} មានព្រះនាមនៅក្នុងសៀវភៅព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខថា ព្រះរដ្ឋាធិរាជកុមារ ។ ពេលឡើងសោយ
រាជសម្បត្តិទ្រង់ព្រះនាមថា សម្តេចព្រះរដ្ឋាធិរាជកុមារ ប៉ុន្តែភាគច្រើនគេហៅថា សម្តេចព្រះស្តាធិរាជ ។

^{១២៤} គឺ ត្រូវធ្វើតត់ ។

^{១២៥} ព្រះជ័យរាជាធិរាជ សន្និដ្ឋានថា ទ្រង់ជាព្រះរាជបុត្រនៃសម្តេចព្រះរាមាធិបតីទី ២ ។

^{១២៦} សន្និដ្ឋានថាគឺបរិវេណបុរាណស្ថានខាងមុខព្រះវិហារមង្គលបពិត្រ ខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យាសព្វថ្ងៃនេះ ។

^{១២៧} ជៀងក្រាន សន្និដ្ឋានថាគឺជាឡើងដើងក្រាយន៍នៅព្រំប្រទល់ភូមា-ថៃ ច្រកព្រះចេតិយបីអង្គ ប្រជាពលរដ្ឋជាមន ។

^{១២៨} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ២៦ ខែកុម្ភៈ គ.ស.១៥៣៨ ។

^{១២៩} ពញានារាយណ៍ សន្និដ្ឋានថាត្រូវនឹងតំណែងចៅហ្វាយស្រុកកំផែងពេជ្រនៅពេលនោះ ។

ศักราช ๙๐๗ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๔๔) วัน ๔ ๕ ๗ คำ^{๑๓๖} สมเด็จพระไชย
 ราชาริราชเจ้าเสด็จไปเชียงใหม่ ให้พระญาพิษณุโลก^{๑๓๗} เป็นทัพหน้า แลยกพล
 ออกตั้งทัพไชยตำบลบางบาน ณ วัน ๗ ๕ ๗ คำ^{๑๓๘} จึงยกทัพหลวงจากที่
 ทัพไชยไปเมืองกำแพงเพชร ถึง ณ วัน ๓ ๕ ๗ คำ^{๑๓๙} เสด็จออกตั้งทัพไชย
 ณ เมืองกำแพงเพชร ณ วัน ๑ ๕ ๗ คำ^{๑๔๐} ยกทัพไปตั้งเชียงทอง^{๑๔๑} แล้วยกไปตั้ง
 ณ เมืองเชียงใหม่ ถึง ณ วัน ๑ ๕ ๙ คำ^{๑๔๒} ทัพหลวงเสด็จกลับคืนจากเชียงใหม่
 ถึงวัน ๕ ๕ ๙ คำ^{๑๔๓} ทัพหลวงถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วจึงเสด็จมายังพระนคร
 ศรีอยุธยา ฝ่ายพระนครศรีอยุธยาในในวัน ๔ ๕ ๓ คำ^{๑๔๔} เกิดเพลิงไหม้

^{๑๓๖} ตรงกับวันพุธที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๓ คำ

^{๑๓๗} พระญาพิษณุโลก หมายถึงเจ้าเมืองพิษณุโลก มีชื่อตามพระไอยการตำแหน่งนาทการหัวเมืองว่า
 เจ้าพระญาสุรศรีพิสมาริราชชาติพิทยาธิเบศราริบดี อภัยพิริยบรรกรมภาพู

^{๑๓๘} ตรงกับวันเสาร์ที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๑๓ คำ

^{๑๓๙} ตรงกับวันอังคารที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันแรม ๔ คำ

^{๑๔๐} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันแรม ๑๓ คำ

^{๑๔๑} เมืองเชียงทอง อยู่ในเขตจังหวัดตาก ปัจจุบันยังคงมีชื่อเชียงทองในเขตอำเภอเมืองตาก จรด
 จังหวัดกำแพงเพชร

^{๑๔๒} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๓ คำ

^{๑๔๓} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๑๔ คำ

^{๑๔๔} ตรงกับวันพุธที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๐๔๔

សករាជ ៩០៧ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស.១៥៤៥) ថ្ងៃពុធ ៤ កើត ខែជេស្ឋ^{១៣០} សម្តេចព្រះជ័យ រាជាធិរាជជាម្ចាស់ ស្តេចយាងទៅឈៀងម៉ែ បានបញ្ជាឱ្យពញាពិស្តុលោក^{១៣១} ជាទីតម្កល់ លើក ទី៧ជ័យទៅបោះនៅឃុំបាងបាន។ ដល់ថ្ងៃសៅរ៍ ១៤ កើត ខែជេស្ឋ^{១៣២} ទើបទ្រង់លើកទី៧បង្ហូរ អំពីទីទី៧ជ័យទៅកាន់ស្រុកកំផែងពេជ្រ។ លុះថ្ងៃអង្គារ ៩ រោច ខែអស្សុជ^{១៣៣} ស្តេចយាងទៅ បោះទី៧ជ័យនៅស្រុកកំផែងពេជ្រ។ ថ្ងៃអាទិត្យ ១៤ រោច ខែអស្សុជ^{១៣៤} លើកទី៧ទៅ បោះនៅឈៀងថង^{១៣៥} ហើយលើកទី៨ទៅបោះនៅស្រុកឈៀងម៉ែ។ ដល់ថ្ងៃអាទិត្យ ៤ កើត ខែស្រាពណ៍^{១៣៦} ទី៧បង្ហូរបានត្រឡប់មកអំពីឈៀងម៉ែវិញ។ ថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ១៥ កើត ខែស្រាពណ៍^{១៣៧} ទី៧បង្ហូរមកដល់ស្រុកកំផែងពេជ្រ ហើយទើបមកកាន់ក្រុងស្រីអយុធ្យា។ នៅព្រះនគរស្រីអយុធ្យាពេលនោះនៅថ្ងៃពុធ ៤ កើត ខែមាឃ^{១៣៨} ត្រូវភ្លើងឆេះ ៣ ថ្ងៃ

^{១៣០} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ១៣ ខែឧសភា គ.ស. ១៥៤៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៣ កើត។
^{១៣១} គឺ ពញាពិស្តុលោក ហៅហ្វាយមឿងពិស្តុលោក មានឈ្មោះតាមព្រះអយ្យការតំណែងស្រែទាហានហូមឿងថា ចៅពញាសុរស្រី ពិសាធិរាជជាតិព័ទ្ធភាវិបស្សរាជបតី អភ័យពីរយប្រាក្រមភាហូ។
^{១៣២} ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ២៣ ខែឧសភា គ.ស. ១៥៤៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៣ កើត។
^{១៣៣} ត្រូវនឹងថ្ងៃអង្គារទី ២ ខែមិថុនា គ.ស. ១៥៤៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៨ រោច។
^{១៣៤} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ៧ ខែមិថុនា គ.ស. ១៥៤៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៣ រោច។
^{១៣៥} នៅខេត្តតាកែវ។ សព្វថ្ងៃនេះនៅមានឈៀងថង ក្នុងស្រុកមឿងតាក ជាប់នឹងខេត្តកំផែងពេជ្រ។
^{១៣៦} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ១២ ខែកក្កដា គ.ស. ១៥៤៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៣ កើត។
^{១៣៧} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ២៣ ខែកក្កដា គ.ស. ១៥៤៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៤ កើត។
^{១៣៨} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ៦ ខែមករា គ.ស. ១៥៤៥។

ถึง ๓ วันจึงดับได้ แลจึงมีบาญชีเรือนเพลิงไหม้นั้น ๑๐๐๕๐ เรือน ณ วัน ๑ ๑๒ คำ^{๑๔๕} สมเด็จพระพิไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเมืองเชียงใหม่ แลให้พรญาพิศณุโลกเป็นทัพหน้า แลยกทัพหลวงเสด็จไปเมืองกำแพงเพชร แรมทัพหลวงอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชรนั้นเดือนหนึ่ง ถึงวัน ๕ ๖ ๓ คำ^{๑๔๖} เสด็จออกตั้งทัพไชย ถึง ณ วัน ๑ ๖ ๓ คำ^{๑๔๗} จึงยกทัพหลวงเสด็จไปเมืองเชียงใหม่ แล ณ วัน ๓ ๖ ๔ คำ^{๑๔๘} ได้เมืองลำพูนไชย วัน ๖ ๖ ๔ คำ^{๑๔๙} มีอุปาทว์เห็นเลือดติดอยู่ ณ ประตูบ้านแลเรือน แลวัดทั้งปวงในเมืองแลนอกเมืองทั่วทุกตำบล ถึง ณ วัน ๒ ๖ ๔ คำ^{๑๕๐} ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเชียงใหม่ มายังพรณครศรีอยุธยา ฯ

ศักราช ๙๐๘ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๔๙) เดือนหกนั้น สมเด็จพระพิไชยราชาธิราชเจ้าณฤพาน^{๑๕๐} จึงสมเด็จพะเจ้ายอดฟ้า^{๑๕๑} พระราชกุมารท่านเสวยราชสมบัติพรณครศรีอยุธยา ในปีนั้นแผ่นดินไหว ฯ

^{๑๔๕} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๑๐ คำ

^{๑๔๖} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๕ คำ

^{๑๔๗} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๔ คำ

^{๑๔๘} ตรงกับวันอังคารที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๒ คำ

^{๑๔๙} ตรงกับวันศุกร์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๑๒ คำ

^{๑๕๐} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๐๔๔ คำนวณได้เป็นวันแรม ๑๔ คำ

^{๑๕๑} เอกสารของ ปินโต กล่าวว่า ในเวลานั้นแม่ท้าวศรีสุดาจันได้เอายาพิษเจือลงในน้ำนมโคให้สมเด็จพระชัยราชาธิราชเสวย ประชวรอยู่ ๕ วันแล้วสวรรคต

^{๑๕๒} สมเด็จพระยอดฟ้า พระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระชัยราชาธิราช เกิดแต่ท้าวศรีสุดาจันท์ พระสนมเอก

ទើបរលត់បាន។ មានបញ្ជីផ្ទះដែលភ្លើងនេះ ១០០៥០ ខ្នង។ នៅថ្ងៃអាទិត្យ ១១ កើត ខែបុស្ស^{១៣៩} សម្តេចព្រះជ័យរាជាធិរាជជាម្ចាស់ យាងទៅឈៀងម៉ែ បញ្ជាឱ្យពពាពិស្តុលោកជាម៉ែត មុខ លើកម៉ែតហ្នឹងទៅកាន់ស្រុកកំផែងពេជ្រ ស្នាក់ម៉ែតនៅកំផែងពេជ្រ ១ ខែ។ លុះថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ៦ កើត ខែមាឃ^{១៤០} ស្តេចចេញទៅបោះម៉ែតជ័យ។ ថ្ងៃអាទិត្យ ៩ កើត ខែមាឃ^{១៤១} ទើបបានលើកម៉ែត ហ្នឹងទៅកាន់ស្រុកឈៀងម៉ែ ហើយនៅថ្ងៃអង្គារ ៣ កើត ខែផល្គុន^{១៤២} យកបានស្រុកលាំពួនជ្យៃ។ ថ្ងៃសុក្រ ១៣ កើត ខែផល្គុន^{១៤៣} មានហេតុចំឡើងឃើញឈាមដិតជាប់ទ្វារផ្ទះសម្បែង ហើយនិងវត្តអារាមទាំងពួង ទាំងក្នុងស្រុកក្រៅស្រុកគ្រប់តំបន់។ ដល់ថ្ងៃចន្ទ ១៥ រោច ខែផល្គុន^{១៤៤} ទ្រង់លើកម៉ែតហ្នឹងអំពីឈៀងម៉ែ មកកាន់ព្រះនគរស្រីអយុធ្យា។

សករាជ ៩០៨ ឆ្នាំមមី (គ.ស.១៥៤៦) ខែពិសាខ សម្តេចព្រះជ័យរាជាធិរាជជាម្ចាស់ទ្រង់ សោយទិវង្គត^{១៤៥}។ ទើបសម្តេចព្រះចៅយ៉ាតហ្វា^{១៤៦} ព្រះរាជបុត្រឡើងសោយរាជសម្បត្តិនៅ ព្រះនគរស្រីអយុធ្យាជំនួស។ នៅក្នុងឆ្នាំនោះមានរំជួយផែនដី។

^{១៣៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ១៣ ខែធ្នូ គ.ស. ១៥៤៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១០ កើត។
^{១៤០} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ៧ ខែមករា គ.ស. ១៥៤៦ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៥ កើត។
^{១៤១} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ១០ ខែមករា គ.ស. ១៥៤៦ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៨ កើត។
^{១៤២} ត្រូវនឹងថ្ងៃអង្គារទី ២ ខែកុម្ភៈ គ.ស. ១៥៤៦ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ២ កើត។
^{១៤៣} ត្រូវនឹងថ្ងៃសុក្រទី ១២ ខែកុម្ភៈ គ.ស. ១៥៤៦ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១២ កើត។
^{១៤៤} ត្រូវនឹងថ្ងៃចន្ទទី ១ ខែមីនា គ.ស. ១៥៤៦ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៤ រោច។
^{១៤៥} តាមឯកសាររបស់ពិនតោថា នៅពេលនោះម៉ែយូស្រីសុតាចន្តចាក់ថ្នាំពុលផ្សំក្នុងទឹកដោះតាថ្វាយជាព្រះក្រយាស្វាយជូន សម្តេចព្រះជ័យរាជាធិរាជជាម្ចាស់ ប្រល័យបាន ៥ ថ្ងៃទ្រង់សោយព្រះទិវង្គត។
^{១៤៦} សម្តេចព្រះយ៉ាតហ្វា ជាព្រះរាជបុត្រច្បងនៃ សម្តេចព្រះជ័យរាជាធិរាជនិងម៉ែយូស្រីសុតាចន្ត។

ศักราช ๙๐๐ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๙๑) วัน ๗ ๕ คำ^{๑๕๓} เสด็จออกสนามให้ชนช้าง แลหาช้างพรญาไฟนั้นหักเป็น ๓ ท่อน อนึ่งอยู่สองวันช้างต้นพรฉัดทันตไล้ร้องเป็นเสียงสังข์ อนึ่งประตูปุโยชน^{๑๕๔} ร้องเป็นอุบาทว์ ถึงวัน ๑ ๕ ๔ คำ^{๑๕๕} สมเด็จพระเจ้ายอดฟ้าเป็นเหตุ จึงขุนชินราช^{๑๕๖} ได้ราชสมบัติ ๔๒ วัน แลขุนชินราชแลแม่ท้าวศรีสุตาจัน^{๑๕๗} เป็นเหตุ จึงเชิญสมเด็จพระเพท

^{๑๕๓} ปี จ.ศ. ๙๐๐ วันเถลิงศกตรงกับวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๕ คำ วัน ๗ ๕ คำ จึงน่าจะเป็นปี จ.ศ. ๙๐๙ เนื่องจากพระราชพงศาวดารระบุเดือนต่อนั้นอีก คือ เดือน ๔ ปี จ.ศ. ๙๐๐ ปี จ.ศ. ๙๐๙ วัน ๗ ๕ คำ ตรงกับวันเสาร์ที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๐๙๐ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๔ คำ ซึ่งผิดกันถึง ๓ วัน ถ้าเป็น ปี จ.ศ. ๙๐๐ จะตรงกับวันเสาร์ที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๐๙๐ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๔ คำ

^{๑๕๔} ปัจจุบันไม่ปรากฏชื่อประตูปุโยชนดีในทำเนียบประตูปุโยชนวังหลวง แต่คณะกรรมการจัดทำหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕ สันนิษฐานว่า น่าจะตรงกับประตูปุโยชน^{๑๕๕} ซึ่งเป็นประตูปุโยชนที่สร้างทับซากประตูปุโยชนเดิม ประตูปุโยชนนี้ เป็นประตูปุโยชนของกำแพงพระราชวังชั้นใน (ชั้นที่ ๒) ตรงหน้าพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท เมื่อพิจารณาจากผังพระราชวังแล้วพบว่าภายในกำแพงชั้นที่ ๒ บริเวณประตูปุโยชนตั้งโรงอัฐศข (โรงช้าง ๔ โรง) มีขุมยอดทั้ง ๔ โรง และท้องสนามตรงหน้าพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท กับพระที่นั่งวิหารสมเด็จภายในกำแพงชั้นที่ ๓ เป็นที่ตั้งโรงพระคชาธาร ๔ โรงมีขุมยอด มีพระคชาธารโรงละ ๑ ช้าง ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อความพระราชพงศาวดาร ที่ว่าประตูปุโยชนร้องเป็นอุบาทว์จึงน่าจะหมายความว่าช้างต้นที่ยืนโรงอยู่บริเวณประตูปุโยชนส่งเสียงร้องในลักษณะที่ไม่เป็นมงคล

^{๑๕๕} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๙๐

^{๑๕๖} ขุนชินราช ตามความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เดิมเป็นพันบุตรศรีเทพผู้รักษาหอพระข้างหน้า (เขตพระราชฐานชั้นนอก) ต่อมาแม่ท้าวศรีสุตาจันมีความรักใคร่ จึงให้ย้ายไปมีตำแหน่งเป็นขุนชินราช พนักงานรักษาหอพระข้างใน (เขตพระราชฐานชั้นใน) และได้เลื่อนเป็นขุนวรวงศาธิราช และเมื่อแม่ท้าวศรีสุตาจันให้ถอดพระยอดฟ้าจากราชสมบัติแล้วสำเร็จโทษ ได้ตั้งขุนวรวงศาธิราชขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาได้ ๔๒ วัน ถูกขุนพิเรนทรเทพ (ต่อมาได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช) และพวกสังหารพร้อมแม่ท้าวศรีสุตาจันท์ แล้วยกพระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติ

^{๑๕๗} แม่ท้าวศรีสุตาจันท์ ตำแหน่งพระอัครชายา เรียก “แม่ยั่วเมือง”

សករាជ ៩១០ ឆ្នាំរក (គ.ស.១៥៤៨) ថ្ងៃសៅរ៍ ៥ កើត ខែចេត្រ^{១៤៧} ស្តេចយាងទៅ ព្រះលានទ្រង់ទតផ្ទះជីវី ពញាជីវីឈ្មោះភ្លើងដែលជល់នោះបាក់ភ្នកជា ៣ កំណាត់ ។ ហើយ ២ ថ្ងៃមកទៀត ជីវីហ្នូងព្រះឆន្ទ្រស្រែកយំជាសម្លេងសង្ខ ។ ម្យ៉ាងទៀតទ្វារពែជយន្ត^{១៤៨} បង្កើត- សំលេងជាចម្លែក ។ លុះដល់ថ្ងៃអាទិត្យ ៥ កើត ខែអាសាធ^{១៤៩} សម្តេចព្រះចៅយំតហ្វាទិវង្គត ទើបយុទ្ធជនរាជ^{១៥០} ឡើងក្រុងរាជសម្បត្តិបាន ៤២ ថ្ងៃ ហើយយុទ្ធជនរាជនិង ម៉ែយូស្រីសុតាចន្ទ^{១៥១}

^{១៤៧} ឆ្នាំ ច.ស. ៩១០ ថ្ងៃឡើងសក ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ខែចេត្រ ៥ រោជ ។ ថ្ងៃសៅរ៍ ៥ កើត ខែចេត្រ ត្រូវនឹងឆ្នាំ ច.ស. ៩០៩ ព្រោះព្រះរាជពង្សាវតារបង្ហាញខែបន្ទាប់ពីនោះទៅទៀត គឺ ខែអាសាធ ច.ស. ៩១០ ។ ឆ្នាំ ច.ស. ៩០៩ ថ្ងៃសៅរ៍ ៥ កើត ខែចេត្រ ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ១៧ មីនា ព.ស. ២០៩០ គ.ស. ១៥៤៧ គិតត្រូវទៅបានត្រូវនឹងថ្ងៃ ៨ កើត ខុស្តា ៣ ថ្ងៃ ។ បើថាឆ្នាំ ច.ស. ៩១០ ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ២ មីនា ព.ស. ២០៩១ គ.ស. ១៥៤៨ គិតត្រូវទៅបានត្រូវនឹងថ្ងៃ ៤ កើត ។

^{១៤៨} មិនប្រាកដឈ្មោះទ្វារពែជយន្តក្នុងទំនៀមទម្លាប់ព្រះរាជវាំងហ្នូង តែគណៈកម្មការរៀបចំសៀវភៅប្រជុំពង្សាវតារច្បាប់ កាព្វនាភិសេកក្បាលទី ៥ សន្និដ្ឋានថា អាចត្រូវនឹងទ្វារ “សាវ៉ាញពែជន” ជាទ្វារដែលសាងសង់លើទ្វារចាស់ ។ ទ្វារសាវ៉ាញ ពែជននេះ ជាទ្វារកំពែងព្រះរាជវាំងជាន់ក្នុង (ជាន់ទី ២) នៅមុខព្រះទីនាំងសារពេជ្រប្រាសាទ ។ បើពិនិត្យមើលពីប្លង់ព្រះរាជ វាំងឃើញថា ក្នុងកំពែងជាន់ទី ២ បរិវេណទ្វារសាវ៉ាញពែជន តាំងរោងអស្តុតជ (រោងដី ៨ រោង) មានស៊ុមកំពូលទាំង ៨ រោង ហើយវាលស្នាមខាងមុខព្រះទីនាំងសារពេជ្រប្រាសាទនិងព្រះទីនាំងវិហារសម្តេច ក្នុងកំពែងជាន់ទី ៣ ជាទីតាំងរោងព្រះ គជាធារ ៤ រោង មានស៊ុមកំពូល រោងមួយ មានព្រះគជាធារ ១ ដែលសមស្រប ទៅនឹងសេចក្តីព្រះរាជពង្សាវតារ ។

^{១៤៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ១០ ខែមិថុនា គ.ស. ១៥៤៨ ។

^{១៥០} តាមព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខមានសេចក្តីថា “យុទ្ធជនរាជ” កាលពីដើមមានតំណែង ជា “ជាន់បុត្រស្រីទេព” ជាភ្នាក់ងារចាំហោព្រះខាងមុខ (បរិវេណព្រះរាជដ្ឋានខាងក្រៅ) ។ បន្ទាប់មកម៉ែយូស្រីសុតាចន្ទមាន ចិត្តប្រតិព័ទ្ធជាន់បុត្រស្រីទេព ទើបឱ្យផ្លាស់ងារទៅចាំនៅហោព្រះក្នុងព្រះរាជវាំង (បរិវេណព្រះរាជដ្ឋានជាន់ក្នុង) មានតំណែង ជាយុទ្ធជនរាជ ហើយបន្ទាប់មកឱ្យឡើងជាតំណែង យុទ្ធវរវង្សាធិរាជ ។ ក្រោយពេលម៉ែយូស្រីសុតាចន្ទឱ្យធ្វើហតសម្តេចព្រះ យំតហ្វា បានតែងតាំងយុទ្ធវរវង្សាធិរាជជាព្រះមហាក្សត្រក្រុងរាជ្យទីក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យាធារា ៤២ ថ្ងៃ ក៏ត្រូវយុទ្ធ ពិរទ្រទេព (ក្រោយមកបានទទួលតំណែងជា សម្តេចព្រះមហាធម្មរាជាធិរាជ) និងបក្សពួកធ្វើឱ្យបាត់យុទ្ធជនសម្លាប់ចោលជាមួយ នឹងម៉ែយូស្រីសុតាចន្ទ ហើយលើកព្រះជ័យរាជាឱ្យលើកក្រុងរាជសម្បត្តិជំនួស ។

^{១៥១} ម៉ែយូស្រីសុតាចន្ទ ជាតំណែងព្រះអគ្គបាយា ហៅថា “ម៉ែយូឡើង” ។

ราชาธิราช^{๑๕๔} เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แลครั้น
เสวยราชสมบัติได้ ๗ เดือนพญาหงษาบังเสวกี^{๑๕๕} ยกพลมายังพรณครศรี
อยุธยาในเดือน ๔ นั้น เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้า เสด็จออกไปรบศึกหงษา
นั้น สมเด็จพระรองคมเหสี^{๑๖๐} (สมเด็จพระอัครมเหสี) แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
พระราชบุตร^{๑๖๐} เสด็จทรงช้างออกไปโดยเสด็จด้วย แลเมื่อได้รบศึกหงษานั้น

^{๑๕๔} ในจดหมายเหตุของโปรตุเกสว่าเป็นพระอนุชาต่างพระมารดา กับสมเด็จพระไชยราชาธิราช
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่าอาจเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระ
พระรามธิบดีที่ ๒ พระเทียรราชาอาจมีหน้าที่ช่วยราชการในเวลาสมเด็จพระยอดฟ้ายังทรงพระ
เยาว์ ก่อนที่แม่ท้าวศรีสุตาจันเข้ามาเกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน

^{๑๕๕} เป็นพระนามของพระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชะเวตี้ (สุวรรณเอกฉัตร) ที่กรุงศรีอยุธยาได้รับผ่านมา
ทางมอญ พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้เป็นโอรสของพระเจ้าเมงจียะ ทรงประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๙ และ
ทรงขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระราชบิดาระหว่าง พ.ศ. ๒๐๗๓ ถึง ๒๐๙๓

^{๑๖๐} สมเด็จพระสุริโยทัย พระอัครมเหสีในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

^{๑๖๐} สมเด็จพระเจ้าลูกเธอในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อันประสูติแต่สมเด็จพระสุริโยทัยพระอัคร
มเหสี ปรากฏพระนามในคำให้การชาวกรุงเก่าว่า พระบรมดิลก

មានហេតុទើបបានអញ្ជើញសម្តេចព្រះឡែងរាជាធិរាជ^{១៥២} ឱ្យឡើងសោយរាជសម្បត្តិទ្រង់ព្រះនាម សម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ ។ សោយរាជសម្បត្តិបាន ៧ ខែ ទើបព្រះយាហង្សាប័ង្សស្នេតិ^{១៥៣} លើកទ័ពមកកាន់ព្រះនគរស្រីអយុធ្យានៅខែផល្គុណនោះ ។ កាលសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិជា ម្ចាស់ចេញទៅប្រយុទ្ធជាមួយទ័ពទីក្រុងហង្សានោះ សម្តេចព្រះអគ្គមហេសី^{១៥៤} និង- សម្តេចព្រះរាជបុត្រី^{១៥៥} បានប្រថាប់លើដំរីទៅក្នុងកងទ័ពផង ។ ពេលដែលច្បាំងគ្នានោះ

^{១៥២} នៅក្នុងកំណត់ហេតុរបស់ព័រទុហ្គេថា ទ្រង់ជាព្រះអនុជដែលមានព្រះជននីផ្សេងគ្នានឹងសម្តេចព្រះជ័យរាជាធិរាជ ។ សម្តេច ក្រមព្រះយាដ៏រឹងរាជានុភាពទ្រង់សន្និដ្ឋានថា ព្រះអង្គអាចជាព្រះរាជបុត្រនៃសម្តេចព្រះរាជាធិបតីទី ២ ប្រហែលជាទ្រង់ជួយ អភិបាលនិងជួយរាជការសម្តេចព្រះយ៉តហ្វា ពេលទ្រង់ព្រះយោវី មុននឹងម៉ែយូស្រីសុតាចន្ទូលមកកាន់កាប់រាជការផែនដី ។

^{១៥៣} ជាព្រះនាមនៃព្រះចៅហង្សាវតីតបេងជ្វេទី **ឈាបិទសធីហេតិ** (សុវណិធរកន្ត្រ) ដែលក្រុងស្រីអយុធ្យាហៅតាម ភាសាមន ព្រះចៅតបេងជ្វេទីជាព្រះរាជបុត្រនៃព្រះចៅមេងជីយោ ទ្រង់ប្រសូតនៅ គ.ស. ១៥១៦ ហើយឡើង សោយរាជ្យ បន្តពីព្រះរាជបិតាពី គ. ស. ១៥៣០ ទៅដល់ ១៥៥០ ។

^{១៥៤} សម្តេចព្រះសុរិយោម៉ាយ ព្រះអគ្គមហេសីនៃសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ ។

^{១៥៥} សម្តេចព្រះរាជបុត្រីនៃសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ ដែលប្រសូតអំពីសម្តេចព្រះសុរិយោម៉ាយព្រះអគ្គមហេសី ប្រាកដ ព្រះនាមនៅក្នុងពាក្យឱ្យការអ្នកទីក្រុងចាស់ថា ព្រះបរមតិលក ។

ทัพหน้าแตกมาปะทะพลวงเป็นโกลาหลใหญ่ แลสมเด็จพระรองคมเพชร (สมเด็จพระ
พระอัศรมหเสี) แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชนุตรนั้น ได้รับด้วยข้าศึกถึงสิ้น
(พระ) ชนม์กับคอช้างนั้น แลศึกหงษาครั้งนั้น เสียสมเด็จพระมหารัชม
ราชาธิราชเจ้า^{๑๖๒} แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวรไปแก่พญาหงษา แลจึง
เอาพญาปราบ แลช้างต้นพญานาภาพ ตามไปส่งให้พญาหงษาถึงเมืองกำแพง
เพชร แลพญาหงษา จึงส่งพมหารัชมราชาธิราชเจ้า สมเด็จพระราเมศวรเจ้า
มายังพระนครศรีอยุธยา^{๑๖๓} ๗๐๘

๑๖๒ ในที่นี้หมายถึงสมเด็จพระมหารัชมราชาองค์ที่ได้รับการสถาปนาขึ้นจาก “ขุนพิเรนทรเทพ”
ในคราวที่ทูลเชิญพระเพ็ชรราชา (สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ) ขึ้นครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา
การที่ทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหารัชมราชาธิราชนั้นน่าจะเป็นเพราะพระบิดาเป็น
เชื้อพระวงศ์พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย ส่วนพระมารดาเป็นพระญาติฝ่ายพระชนนีใน
สมเด็จพระไชยราชาธิราช ได้รับพระราชทานพระวิสุทธิกษัตริ พระราชธิดาในสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิและสมเด็จพระสุริโยทัยเป็นพระมเหสี มีพระโอรสธิดา ๓ พระองค์ คือพระสุวรรณหิ
(ที่ถวายพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง) สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ

๑๖๓ สันนิษฐานว่ากรุงศรีอยุธยาส่งสมเด็จพระมหารัชมราชาพระขามาดา (ลูกเขย) ใน
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ทรงส่งไปครองเมืองพิษณุโลก และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระราเมศวร
ไปเป็นตัวประกัน ต่อเมื่อทางกรุงศรีอยุธยาจัดส่งช้างต้น ๒ ช้าง คือพญาปราบ กับพญานาภาพ
ตามไปให้พระเจ้าหงสาวดีที่เมืองกำแพงเพชรแล้ว จึงได้ส่งตัวพระมหารัชมราชา และสมเด็จพระ
พระราเมศวรกลับพระนครศรีอยุธยา

ទ័ពមុខបានបាក់បែករត់មកដល់ ទ័ពហ្លួងធ្វើឱ្យមានកោលាហលជាច្រើន ។ សម្តេចព្រះអគ្គមហេសី និងសម្តេចព្រះរាជបុត្រី បានច្បាំងនឹងសត្រូវបណ្តាលឱ្យសោយទិវង្គតនៅលើដីនោះ ។ នៅសង្គ្រាម និងក្រុងហង្សាពេលនោះសម្តេចព្រះមហាធម្មរាជាធិរាជជាម្ចាស់^{១៥៦} និងសម្តេចព្រះរាមេស្ថរ ព្រះរាជបុត្រត្រូវពញាហង្សចាប់ខ្លួនទៅ ត្រូវយកដឹកពញាប្រាប់ ហើយនិងដឹកហ្លួងពញានុភាពទៅ ជូនថ្វាយដល់ស្រុកកំដែងពេជ្រទើបពញាហង្សជូនព្រះមហាធម្មរាជាធិរាជជាម្ចាស់ និងសម្តេចព្រះ រាមេស្ថរមកកាន់ព្រះនគរស្រីអយុធ្យាវិញ^{១៥៧} ។

សន្និដ្ឋានថាក្រុងស្រីអយុធ្យាជូនសម្តេចព្រះមហាជម្ពរាជ ព្រះជាមាតា (កូនប្រសា) នៃសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ ដែលជូនទៅគ្រងស្រុកពិស្ណុលោក និងសម្តេចព្រះរាមេស្វរ ព្រះរាជបុត្រទៅជាចំណាប់ខ្លាំង លុះពេលដែលក្រុងស្រីអយុធ្យាបាន បញ្ជូនដំរីហ្មងទៅ ២ គឺ ពញាប្រាប និងពញាភុកាត តាមទៅថ្វាយព្រះចៅហ្មងរ៉ាវី នៅស្រុកកំផែងពេជ្រ ទើបបានត្រូវជូន ព្រះមហាជម្ពរាជ និង សម្តេចព្រះរាមេស្វរត្រឡប់មកកាន់ក្រុងស្រីអយុធ្យារិយា ។

ศักราช ๙๑๑ ระกาศก (พ.ศ. ๒๐๙๒) ณ วัน ๗ ๒ คำ^{๑๔} ได้ช้างเผือกพลาย
ตำบลงิ้วตานาวศรี^{๑๕} สูง ๔ ศอกมีเศษ ชื่อปัจจัยนาเคนทร์ ครั้งนั้นแรกให้ก่อ
กำแพงพระนครศรีอยุธยา^{๑๖} ๗๐๐

^{๑๔} ตรงกับวันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๐๙๒

^{๑๕} ตะนาวศรี เป็นเทือกเขาทางทิศตะวันตกกั้นพรมแดนไทย – สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม
ตั้งแต่จังหวัดกาญจนบุรีถึงจังหวัดชุมพร

^{๑๖} กำแพงพระนครแต่เดิมนั้นเป็นเพียงเนินดินที่ถมไว้สูงเป็นกำแพง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครั้งเสร็จศึกพระเจ้าตะเบงชเวตี้แล้วจึงได้ก่อกำแพงอิฐเสริมขึ้นบนกำแพงดินเดิม ดังจะเห็นได้จากร่องรอยรากกำแพงอิฐที่เหลืออยู่บนเนินดินที่สูงกว่าระดับปกติตั้งแต่ ๒ เมตร ถึง ๓ เมตร ตัวเชิงเนินดินที่เป็นฐานตั้งกำแพงกว้างอย่างน้อย ๑๖ เมตร กำแพงหนา ๔ เมตรเศษ โดยก่อเป็นผนัง ๒ ด้าน แล้วถมดินกับอิฐหักไว้ตรงกลาง มีความสูงจากเชิงกำแพงถึงปลายใบเสมาประมาณ ๖ เมตร เฉพาะใบเสมา กว้างศอกคืบ (ประมาณ ๗๕ เซนติเมตร) หนา ๒ ศอก (๑ เมตร) สูง ๒ ศอกคืบ (๑.๒๕ เมตร) ส่วนสูงของกำแพงถ้าวัดจากระดับดินเดิมถึงปลายใบเสมา สูงประมาณ ๔ วา (๔ เมตร) วัดแนวกำแพงพระนครได้ ๓๑๐ เส้น หรือประมาณ ๑๒ กิโลเมตร (๑๒๔๐๐ เมตร) สำหรับวัสดุที่ใช้ก่อกำแพงนั้นมียกมาถึงในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า มีทั้งอิฐ ศิลาแลง และศิลาแดง (ศิลาทรายแดง)

សករាជ៩១១ ឆ្នាំរកា (គ.ស. ១៥៤៩) ថ្ងៃសៅរ៍ ១០ កើត ខែបុស្ស^{១៥៨} បានដឹកសណ្ឋាគារនៅតំបន់
តាកែវស៊ី^{១៦០} មានកំពស់ ៤ ហត្ថជាងឈ្មោះបច្ច័យនាគេត្រូវ ។ ចាប់ផ្ដើមកសាងកំពែងព្រះនគរស្រី
អយុធ្យា^{១៦០} ។

^{១៥៨} ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ២៨ ធ្នូ គ.ស. ១៥៤៩

^{១៥៩} តាកែវស៊ី ជាជួរភ្នំនៅទិសខាងលិច បែងចែកព្រំដែនថៃនិងភូមា តាំងពីខេត្តកាពួនប៊ុរីទៅដល់ខេត្តជុំផន

^{១៦០} កំពែងព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ពីមុននោះ ស្រាប់តែពូនដីឱ្យខ្ពស់ធ្វើជាកំពែង ពេលក្រោយមក នៅរាជ្យសម្តេចព្រះមហា
ចក្រពត្តិ ទើបបានកសាងកំពែងឥដ្ឋបន្ថែមទៅលើកំពូនដីចាស់ ដែលនិងឃើញបាន តាមរយៈស្នាមជើងកំពែង ដែលខ្ពស់ជាង
ធម្មតា តាំងពី ២ ទៅ ៣ ម៉ែត្រ កំពូនដីដែលសម្រាប់ទ្រកំពែងនោះមានទទឹងប្រមាណយ៉ាងតិច ១៦ ម៉ែត្រ កម្រាស់កំពែង
៤ ម៉ែត្រជាង ដោយបានកាជា ជញ្ជាំងសងខាង ហើយយកដីនិងឥដ្ឋបាក់បែកចាក់លុបកណ្តាល មានកម្ពស់តាំងពីជើងកំពែងទៅ
ដល់ចុងសន្លឹកសីមា ប្រមាណ ៦ ម៉ែត្រ ពិសេសសន្លឹកសីមាមានទទឹង ១ ហត្ថ ១ ចង្កាម (ប្រមាណ ៧៥ សង់ទីម៉ែត្រ)
ក្រាស់ ២ ហត្ថ (១ ម៉ែត្រ) ខ្ពស់ ២ ហត្ថ ១ ចង្កាម (១.២៥ ម៉ែត្រ) កម្ពស់កំពែង បើវាស់តាំងពីជាន់ដីទៅដល់ចុងសន្លឹកសីមា
ខ្ពស់ប្រមាណ ៤ ហត្ថ (៨ ម៉ែត្រ) វាស់ជួរកំពែងបាន ៣១០ សិន ឬ ប្រមាណ ១២ គីឡោម៉ែត្រ (១២៤០០ ម៉ែត្រ) រីឯវត្ថុ
សម្រាប់កសាងកំពែងនោះ មាននិយាយនៅក្នុងសេចក្តីរាយការណ៍របស់ហ្គុនហ្គុនវត្ត ប្រឡងធម្មថា មានទាំងឥដ្ឋ ថ្មបាយក្រៀម
និងថ្មក្រហម ។

ศักราช ๙๑๒ จอศก (พ.ศ. ๒๐๙๓) เดือน ๘ ขึ้นสองค่ำ^{๑๖๗} ทำการพระราชพิธี
ปฐมกรรม^{๑๖๘} สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้า ตำบลท่าแดง^{๑๖๙} พระกรรมวาจา
เป็นพฤติบาท^{๑๗๐} พระพิเชษฐเป็นอักษจารย์^{๑๗๑} พระอินโทร^{๑๗๒} เป็นกรมการ ฯ

^{๑๖๗} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๙๓

^{๑๖๘} สันนิษฐานว่า พิธีปฐมกรรม เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการจับช้าง และที่ใช้คำว่าปฐมกรรม อาจเป็น
พิธีที่กระทำเป็นเบื้องต้น ด้วยมีระบุในกฎมณเฑียรบาลว่ามีพิธีมธยมกรรม และพิธีอุตมกรรม อันนำ
จะเป็นพิธีที่กระทำเป็นเบื้องกลาง และกระทำเป็นพิธีท้ายสุด การที่สันนิษฐานว่าเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับ
การจับช้างนั้นด้วยระบุว่ามีพระกรรมวาจาเป็นพฤติบาท คือ พราหมณ์พฤติบาท (หมอเฒ่า)
และพระพิเชษฐ เป็นอักษจารย์ คือพราหมณ์หัตตจารย์ (ครูช้าง) ซึ่งพราหมณ์พฤติบาทมีหน้าที่
ในการกำจัดอวมงคลของช้างสำคัญ ส่วนพราหมณ์หัตตจารย์มีหน้าที่ฝึกช้างให้ละพยศพอที่จะนำ
มาฝึกหัดใช้ในราชการได้

อนึ่งศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่าอาจหมายถึงการเตรียมการศึกสงคราม
ซึ่งมีช้างเป็นกำลังสำคัญ

^{๑๖๙} สันนิษฐานว่าปัจจุบันเป็นตำบลท่าแดง อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์

^{๑๗๐} พฤติบาท สันนิษฐานว่า คือ ตำแหน่งที่ปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนว่า
“พระอิศวรธิบดีศรีสิทธิพฤติบาท จางวางกรมพฤติบาท นา ๑๐๐๐”

^{๑๗๑} พระพิเชษฐ สันนิษฐานว่า คือ ตำแหน่งที่ปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนว่า
“พระราชครูพระครู พิเชษฐราชอธิบดีศรีษรคม นา ๕๐๐๐”

^{๑๗๒} พระอินโทร ไม่ปรากฏในทำเนียบบรรดาศักดิ์ แต่ปรากฏชื่อในกฎมณเฑียรบาลในงาน
สมโภช..สมุหะประธารทูลเผยใบศรี ญาณประกาศถวายโคลก...อินโทรดีอินเทรี.. ฯลฯ จึงอาจ
สันนิษฐานว่าพระอินโทรอยู่ในกลุ่มพราหมณ์พระราชพิธี มีหน้าที่ประโคมเกร์

សភាជន៍ ៩១២ ឆ្នាំច (គ.ស. ១៥៥០) ខែអាសាធ ២ កើត^{១១១} ធ្វើព្រះរាជពិធីបថមកម្ម^{១១២}
សម្តេចព្រះមហាជក្រពត្តិជាម្ចាស់នៅឃុំថាដែង^{១១៣} ព្រះកម្មវាចាជាព្រឹទ្ធិបាស^{១១៤} ព្រះពិជេដ្ឋជា
អស្ថាចារ្យ^{១១៥} ព្រះឥន្រ្ទា^{១១៦} ជាកម្មការ ។

១១១ ត្រូវនឹងថ្ងៃចន្ទទី ១៦ មិថុនា គ.ស. ១៥៥០

១១២ សន្និដ្ឋានថា ពិធីបថមកម្ម ជាពិធីដែលទាក់ទងនឹងការទាក់ដី ការប្រើពាក្យថា បថមកម្ម អាចជាពិធីដែលត្រូវធ្វើជាលើក
ដំបូង ដោយសារមានកំណត់ទុកក្នុងច្បាប់មន្ទីរពល (កត់មន៍ឡេនបាន) ថាមានពិធីបម្រើមកម្ម និងពិធីឧត្តមកម្មផងដែលអាច
ជាពិធីដែលត្រូវធ្វើនៅកណ្តាលហើយនិងក្រោយបំផុត ។ អាចសន្និដ្ឋានថាជាពិធី ទាក់ទងនឹងការទាក់ដីនោះ ដោយសារបាន
កំណត់ទុកថា មានព្រះកម្មវាចាជាព្រឹទ្ធិបាស គឺ ព្រាហ្មណ៍ព្រឹទ្ធិបាស (ត្រួចាស់) ហើយព្រះពិជេដ្ឋជាព្រះអស្ថាចារ្យ គឺព្រាហ្មណ៍
ហស្តាចារ្យ (ត្រួងដី) ។ ព្រាហ្មណ៍ព្រឹទ្ធិបាសមានមុខងារខាងកំចាត់អវមង្គលរបស់ដីរស់ខាន់ រីឯព្រាហ្មណ៍ហស្តាចារ្យវិញមានមុខ
ងារខាងហ្វឹកហាត់ដីឱ្យលះរៀលន៍ អាចនាំមកបម្រើរាជការបាន ។ មួយយ៉ាងទៀត លោកសាស្ត្រាចារ្យ បណ្ឌិត ប្រាក់សើត
ណាក់ ណាក់ខន បានសន្និដ្ឋានថា អាចសំដៅទៅដល់ការរៀបចំធ្វើសិកស្សាម្តាយដែលដីរីជាកត្តាសំខាន់មួយ ។

១១៣ សន្និដ្ឋានថាទំនួរនេះគឺ ឃុំថាដែង ស្រុកណង់ផែ ខេត្តពោធិ៍សាត់ ។

១១៤ ព្រឹទ្ធិបាស សន្និដ្ឋានថា គឺជាតំណែងដែលប្រាកដក្នុងព្រះអយ្យការតំណែងស្រែស៊ីវិលថា " ព្រះឥន្រ្ទាធិបតី ស្រីសិទ្ធិព្រឹទ្ធិបាស
ចាងហ្វាងក្រុមព្រឹទ្ធិបាស ស្រែ ១០០០ " ។

១១៥ ព្រះពិជេដ្ឋ សន្និដ្ឋានថាគឺជាតំណែងដែលប្រាកដក្នុងព្រះអយ្យការតំណែងស្រែស៊ីវិលថា " ព្រះរាជគ្រូព្រះគ្រូ ពិជេតសរវាជ
ធិបតីស្រីសរគម វែស ៥០០០ " ។

១១៦ ព្រះឥន្រ្ទា មិនមានក្នុងទំនួរបបណ្តាសក្តិ តែឃើញឈ្មោះនៅក្នុងច្បាប់មន្ទីរពល ក្នុងការសម្តែង...សមូហ ប្រធាន ទួល
បើកបាយស្រី ញាណប្រកាសថ្វាយស្លោក ..... ឥន្រ្ទាវាយឥន្រ្ទភើរ ។ល។ ទើបអាចសន្និដ្ឋានបានថាព្រះឥន្រ្ទា នៅក្នុងក្រុម
ព្រាហ្មណ៍ ធ្វើព្រះរាជពិធី មានមុខងារខាងប្រគុំភើរ ។

ศักราช ๙๑๔ ขวตศก (พ.ศ. ๒๐๙๕) ครั้งนั้นให้แปลงเรือแซเป็นเรือไชย
แลหัวสัตว์^{๑๗๓} ๗๐

ศักราช ๙๑๕ ฉลุศก (พ.ศ. ๒๐๙๖) เดือน ๗ นั้น แรกทำการพระราชพิธีมัยยม
กรรม^{๑๗๔} สมเด็จพระมหาจักรพรรดิตำบลไชยนาทบุรี^{๑๗๕} ๗๐

ศักราช ๙๑๖ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๙๗) เสด็จไปวังช้าง^{๑๗๖} ตำบลบางลมุง^{๑๗๗} ได้
ช้างพลายพัง ๖๐ ช้าง หนึ่งในเดือน ๑๒ นั้น ได้ช้างพลายเผือกตำบลป่า
กามจนบุรีสูง ๔ คอกมีเศษ ชื่อพระคเชนโทรม ๗๐

^{๑๗๓} ในที่นี้จะมียันถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงจัดระบบการขนานน้ำขึ้นใหม่ โดยปรับปรุง
รูปแบบและหน้าที่ของเรือรบชั้น ๒ ชนิด คือเรือไชย และเรือรูปสัตว์โดยอาศัยรูปลักษณะของเรือแซ
เป็นต้นแบบ ดังนี้

- **เรือแซ** แต่เดิมเป็นเรือรบที่ขุดจากไม้ทั้งต้นอย่างที่เราเรียกว่าเรือมด มีขนาดใหญ่ ลำหนึ่งๆ ใช้
พลกรเชียง ๒๐ คน ใช้สำหรับลำเลียงทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์

- **เรือไชย** เป็นเรือที่ดัดแปลงขึ้นจากเรือแซ ยาวประมาณ ๔๐ เมตร กว้างประมาณ ๓ เมตร
มีทวนหัวสูงงอนขึ้นไป ใช้ฝีพาย ๖๐ – ๗๐ คน

- **เรือรูปสัตว์** เป็นเรือที่ดัดแปลงจากเรือแซ มีลักษณะคล้ายคล้ายเรือไชย แต่ทำส่วนหัวกว้าง
กว่าเพื่อตั้งปืนใหญ่ ส่วนหัวเรือ หรือโชนเรือทำเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ครุฑ กระบี่ สันนิษฐานว่า
โชนเรือที่ทำเป็นรูปสัตว์ต่างๆ นั้น จะเป็นตราประจำตำแหน่งขุนนาง เพื่อบอกสังกัดกรมกอง
ของขุนนางผู้นั่งประจำเรือนั้นๆ

^{๑๗๔} ดูเชิงอรรถที่ ๑๖๔

^{๑๗๕} ปัจจุบันคือจังหวัดชัยนาท

^{๑๗๖} คือ การจับช้างวิธีหนึ่ง ทำโดยต้อนช้างเข้าในเพนียดที่สร้างไว้ เป็นการจับช้างคราวละมากๆ
เพื่อนำไปใช้ในราชการตามลักษณะ และความเหมาะสมของช้างแต่ละตัวที่จับได้ ซึ่งจะต่างจากการ
คล้องช้างที่เพียงแต่เลือกคล้องเฉพาะบางตัวที่ต้องการจากในเพนียด แล้วปล่อยตัวที่ไม่ต้องการไป

^{๑๗๗} ปัจจุบันเป็น อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี

សករាជ ៩១៤ ឆ្នាំជូត (គ.ស.១៥៥២) ពេលនោះឱ្យកែច្នៃទូកសែជាទូកដ៏យូរហើយនិងក្បាល
សត្វ^{១៦៧} ។

សករាជ ៩១៥ ឆ្នាំឆ្លូវ (គ.ស.១៥៥៣) ខែជេស្ឋ ចាប់ផ្តើមធ្វើព្រះរាជពិធីមធ្យមកម្ម^{១៦៨}
សម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ នៅតំបន់ជ័យនាទបុរី^{១៦៩} ។

សករាជ ៩១៦ ឆ្នាំខាល (គ.ស.១៥៥៤) ស្តេចយាងទៅវាំងដី^{១៧០} នៅតំបន់បាងល្អង^{១៧១}
ទាក់បានដីញីឈ្មោល ៦០ ។ មួយយ៉ាងទៀត នៅខែកត្តិក ទាក់បានដីសឈ្មោលពីតំបន់ព្រៃ
កាញូនបុរី ខ្ពស់ ៤ ហត្ថជាង ឈ្មោះព្រះគង្គាត្រាម ។

^{១៦៧} នៅទីនេះអាចមានន័យថា សម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិទ្រង់រៀបចំប្រព័ន្ធចម្បាំងជើងទឹកសាជាថ្មី ដោយកែទម្រង់លក្ខណៈ
និងតួនាទីរបស់នាវាចម្បាំង ២ ប្រភេទ គឺ ទូកជ័យ និងទូករូបសត្វ ដោយអាស្រ័យរូបលក្ខណៈរបស់ទូកសែជាគំរូ ដូចតទៅ
- ទូកសែ ពីមុនជាទូកចម្បាំងដែលដឹកដាច់មកពីដើមឈើមួយដើមដែលហៅថា ទូកម៉ាត់ មានទំហំធំ ទូកនីមួយៗ មានអ្នក
ថែវ ២០ នាក់ ប្រើសម្រាប់ជញ្ជូនទាហាននិងអាវុធចុះឡើងទៅបក្សី ។

- ទូកជ័យ ជាទូកដែលកែច្នៃមកពីទូកសែ ប្រវែងប្រមាណ ៤០ ម៉ែត្រ ទទឹងប្រមាណ ៣ ម៉ែត្រ មានក្បាលទូកលើក
ឡើងខ្ពស់ មានអ្នកថែវ ៦០-៧០ នាក់ ។

- ទូករូបសត្វ ជាទូកដែលកែច្នៃមកពីទូកសែ មានលក្ខណៈស្រដៀងនឹងទូកជ័យ តែធ្វើខាងមុខឱ្យធំបន្តិចសម្រាប់ដម្កល់
កំភ្លើងធំៗ រីឯក្បាលទូកធ្វើជារូបសត្វផ្សេងៗ ដូចជា គ្រុឌ ស្វា ជាដើម ។ សន្និដ្ឋានថា ក្បាលទូកដែលធ្វើជារូបសត្វផ្សេងៗ នោះ
អាចជារូបត្រាប្រធាតុណែងយុទ្ធសាស្ត្រ ដើម្បីប្រាប់ក្រុមរបស់ខ្លួនយុទ្ធសាស្ត្រដែលអង្គុយនៅក្នុងទូកនោះ ។

^{១៦៨} សូមមើលអត្ថាធិប្បាយនៅកំណត់ចំណាំ លេខ ១៦២ ។

^{១៦៩} ឥឡូវនេះ គឺ ខេត្តជ័យនាទ ។

^{១៧០} គឺ ការទាក់ដីមួយវិធី ធ្វើដោយដេញដីឱ្យចូលទៅក្នុងព្រួញដែលបានសាងសង់ទូកស្រេចហើយ ជាការចាប់ដីមួយដង
បានដីច្រើន ដើម្បីនាំយកទៅបម្រើរាជការតាមលក្ខណៈ និងជាការគូសមដល់ដីដែលទាក់បាន ខុសឆ្គាយអំពីការទាក់ដីដែល
រើសទាក់យកតែដីខ្លះដែលត្រូវការមកពិព្រៀត ហើយដោះលែងដីដែលមិនត្រូវការឱ្យចេញទៅ ។

^{១៧១} ឥឡូវនេះ គឺ ស្រុកបាងល្អង ខេត្តជលបុរី ។

ศักราช ๙๐๗ เถาะศก (พ.ศ. ๒๐๙๔) วัน ๒ ๗ ค่ำ^{๑๗๔} ได้ช้างเผือกพลาย
ตำบลป่าเพชรบูรณ์ สูง ๔ ศอกคืบมีเศษ ชื่อพระแก้วทรงบาต ๗๐๐

ศักราช ๙๐๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๙๕) เดือน ๑๒ แต่งทัพไปละแวก
ปรณวองศ์สุวรรณคโลก^{๑๗๕} เป็นนายกองถือพล ๓๐๐๐๐ ให้พระมหามนตรี^{๑๘๐}
ถืออาชญาสิทธิ พระมหาเทพ^{๑๘๑} ถือวัวเกวียน ฝ่ายทัพเรือไชร้พญาเยาวเป็น
นายกอง ครั้งนั้นลมพัดขัดทัพเรือมีทันทัพบก แลพรณารามลักษณ^{๑๘๒} ซึ่งเกณฑ์
เข้าทัพบกนั้น เข้าบุกทัพในกลางคืน แลทัพพรณารามลักษณนั้นแตกมาปะ
ทัพใหญ่ ครั้งนั้นเสียพญาองค์สุวรรณคโลกนายกอง แลช้างม้าร้พลมาก ๗๐๐

^{๑๗๔} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๐๙๔ คำนวณได้เป็นวันแรม ๖ ค่ำ

^{๑๗๕} พงศาวดารกัมพูชา จ.ศ. ๑๒๑๗ ระบุว่า เป็นสมเด็จพระเชษฐา (สมเด็จพระเญม) ของพระเจ้า
จันทราชา พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธออนุธรรมใน
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงโปรดให้ขึ้นไปครองเมืองสุวรรณคโลก ปรากฏพระนามในพระราช
พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า นักพระสุทัน ศิลาจารึกนครวัดหลังพระนครหลักที่ ๔
(IMA 4) เรียกว่าออกญาโอง สันนิษฐานว่าพระนามเดิมคือ โอง ส่วนพระนามนักพระสุทันพบแต่
เฉพาะเอกสารไทย และสันนิษฐานว่าเหตุที่เรียกว่าพญาองค์สุวรรณคโลก น่าจะเป็นเพราะทรงเป็น
เจ้าเมืองโพธิสัตว์ ซึ่งในทำเนียบบรรดาศักดิ์กรุงกัมพูชาระบุว่า มีตำแหน่งเป็นพระยาสุวรรณคโลก
เมืองเอก ส่วยขึ้นพระยาจักรี มากกว่าที่จะเป็นเจ้าเมืองสุวรรณคโลก หัวเมืองชั้นโทในพระราช
อาณาจักรไทย

^{๑๘๐} พระมหามนตรี เป็นตำแหน่งที่ปรากฏนามในพระไอยการตำแหน่งนาถทหารหัวเมืองว่า
“พระมหามนตรีศรีธรรมาธิบดี เจ้ากรมพระตำรวจในขวา นา ๒๐๐๐”

^{๑๘๑} พระมหาเทพ เป็นตำแหน่งที่ปรากฏนามในพระไอยการตำแหน่งนาถทหารหัวเมืองว่า
“พระมหาเทพกระลัธธรมุข เจ้ากรมพระตำรวจในซ้าย นา ๒๐๐๐”

^{๑๘๒} สันนิษฐานว่าเป็นขุนนางกรุงกัมพูชา

សករាជ ៩១៧ ឆ្នាំថោះ (គ.ស.១៥៥៥) ថ្ងៃចន្ទ ៧ រោច ខែជេស្ឋ^{១៧២} ទាក់បានដីសណ្តាល អំពីព្រៃពេជ្របូរណ៍ ខ្ពស់ ៤ ហត្ថ ១ ចង្កាមជាង ឈ្មោះព្រះកែវទ្រង់បាស ។

សករាជ ៩១៨ ឆ្នាំរោង (គ.ស.១៥៥៦) ខែកត្តិក រៀបចំទ័ពទៅស្រុកលង្វែក ពញាអង្គ ស្វាណោក^{១៧៣} ជាមេកង មានពល ៣០០០០ នាក់ ទ្រង់ឱ្យព្រះមហាមន្ត្រី^{១៧៤} កាន់អាជ្ញាសិទ្ធិ ព្រះ មហាទេព^{១៧៥} បញ្ជាទេពគោ ។ រីឯទ័ពជើងទឹក ពញាយោវជាមេកង ពេលនោះខ្យល់បក់ខុសទិស ធ្វើឱ្យទ័ពជើងទឹកទៅមិនទាន់ទ័ពជើងគោក ។ ពញាមាសក្សណ៍^{១៧៦} ដែលជាអ្នកបញ្ជាទ័ពជើង គោកនោះ បានឱ្យចូលវាយទ័ពពេលយប់ ទើបទ័ពព្រះមាសក្សណ៍ នោះបានបាក់បែករត់មក ប្រទះទ័ពធំ ។ សង្គ្រាមលើកនោះ ពញាអង្គស្វាណោកមេកងបានស្លាប់ ហើយបាត់បង់ ដី សេះ និង របរពលជាច្រើន ។

^{១៧២} ត្រូវនឹងថ្ងៃចន្ទទី ១០ មិថុនា គ.ស. ១៥៥៥ ។ គិតគណនាទៅជាថ្ងៃ ៦ រោច ។

^{១៧៣} ព្រះរាជពង្សាវតារកម្ពុជា ច.ស. ១២១៧ ថាជាសម្តេចព្រះរដ្ឋា (សម្តេចព្រះវរ្ម័ន) នៃព្រះបាទជ័យវរ្ម័ន ។ ព្រះរាជ ពង្សាវតារ ច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខាថា ជាសម្តេចព្រះរាជបុត្រធីទិនៃសម្តេចព្រះមហាចក្កពត្តិទ្រង់ប្រោសឱ្យឡើងទៅគ្រប់គ្រង ស្រុកស្វាណោក ។ ប្រាកដព្រះនាមក្នុងព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ជាន់ចន្ទនុមាស (ចើម) ថាអ្នកព្រះសុទ្ធិន ។ សិលាចារិកនគរវត្ត សម័យក្រោយអង្គរលេខ ៤ (IMA.4) ហៅថាពញាឱង ។ សន្និដ្ឋានថាព្រះនាមដើមគឺ ឱង ។ រីឯនាមអ្នកសុទ្ធិនឃើញតែក្នុង ឯកសារថៃ ។ ហើយសន្និដ្ឋានថា មូលហេតុដែលហៅថាពញាអង្គស្វាណោក អាចព្រោះជាចៅហ្វាយខេត្តពោធិសាត់ ដែលក្នុង ទំនៀមបណ្តាសក្តិក្រុងកម្ពុជាកំណត់ទុកថា មានតំណែងជាព្រះយ៉ាស្វាណោក ច្រើនជាងជាចៅហ្វាយស្រុកស្វាណោក ស្រុកថ្នាក់ ទៅក្នុងព្រះរាជាណាចក្រថៃ ។

^{១៧៤} ព្រះមហាមន្ត្រី ជាតំណែងដែលប្រាកដនាមក្នុងព្រះអយ្យការ តំណែងស្រែទាហានហូរឡើងថា “ព្រះមហាមន្ត្រីស្រីអង្គរក្ស សមូហ ចៅក្រមព្រះតម្រេចក្នុងស្តាំ ស្រែ ២០០០” ។

^{១៧៥} ព្រះមហាទេព ជាតំណែងដែលប្រាកដនាមក្នុងព្រះអយ្យការ តំណែងស្រែទាហានហូរឡើងថា “ព្រះមហាទេពក្រសត្រ សមូហ ចៅក្រមព្រះតម្រេចក្នុងឆ្វេង ស្រែ ២០០០” ។

^{១៧៦} សន្និដ្ឋានថា ជាមន្ត្រីក្រុងកម្ពុជា ។

ศักราช ๙๐๙ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๐๐) วัน ๑ ๑ ๔ คำ^{๑๓} เกิดเพลิงไหม้ใน พระราชวังมาก อนึ่งในเดือน ๓ นั้นทำการพระราชพิธีอาจารย์ยาภิเศก^{๑๔} แลทำการพระราชพิธีอินทราภิเศก^{๑๕} ในวังใหม่ อนึ่งเดือน ๔ นั้นพระราชทาน สัตสดกมหาทาน แลให้ช่างเผือกพระราชทานมีทองเชิงเงิน ๔ เท่าช้านั้น เป็น เงิน ๑๖๐๐ บาท แลพระราชทานรถ ๗ รถเทียมด้วยม้า แลมีนางสำหรับรถนั้น เสมอรถ ๗ นาง อนึ่งในเดือน ๗ นั้น เสด็จไปวังข้างตำบลโตรกพระ^{๑๖} ได้ช่าง พลายพัง ๖๐ ช้าง ๗๐

^{๑๓} ปี จ.ศ. ๙๐๙ วันเถลิงศกตรงกับวันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๑ คำ วัน ๑ ๑ ๔ คำ จึงน่าจะยังเป็น ปี จ.ศ. ๙๐๘ เนื่องจากพระราชพงศาวดารระบุเดือนต่อจากนั้นอีกคือเดือน ๗ ของปี จ.ศ. ๙๐๙ ปี จ.ศ. ๙๐๘ วัน ๑ ๑ ๔ คำ ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๐๙๙ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๒ คำ ถ้าเป็น จ.ศ. ๙๐๙ จะตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๐๐ คำนวณได้เป็นเดือน ๓ แรม ๑๔ คำ

^{๑๔} พระราชพิธีอาจารย์ยาภิเศก เป็นพระราชพิธีที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล ๑ ใน ๑๗ พระราชพิธี ที่ระบุว่าเป็นพระราชพิธีมีแต่สนาม แต่ไม่ปรากฏรายละเอียดและวิธีจัด

^{๑๕} พระราชพิธีอินทราภิเศก เป็นพระราชพิธีที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล ๑ ใน ๑๗ พระราชพิธี ที่ระบุว่าเป็น พระราชพิธีมีแต่สนาม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ ดังนี้

๑. เป็นคำนาม “เรียกลักษณะพิเศษสามประการ คือ ๑. พระอินทร์นำเอาเครื่องราชกกุธภัณฑ์ มาถวายเมื่อจะได้รับราชสมบัติ ๒. เสี่ยงราชรถมาจอดฝ่าพระบาท และ ๓. เหาะเอาฉัตรทิพย์มากางกัน ว่า อินทราภิเศก” ลักษณะดังกล่าวสันนิษฐานว่านำมาจาก “มหากาธะ” ที่มีกษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงบำเพ็ญตบะ จนพระอินทร์เกรงว่าจะมีบุญกว่าตน จึงเหาะนำทรัพย์สมบัติเครื่องประดับอิสริยยศ ต่างๆ มาหลอกล่อให้ลุ่มหลงจนเลิกล้มการบำเพ็ญตบะ

๒. “การที่พระเจ้าแผ่นดินทำพิธีราชาภิเศกอีกครั้งหนึ่งเมื่อปราบพระเจ้าแผ่นดินอื่นให้อยู่ใน อำนาจได้มาก เพื่อยกพระองค์ขึ้นเป็นใหญ่กว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย”

^{๑๖} ปัจจุบันคือ ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

សករាជ ៩១៩ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស.១៥៥៧) ថ្ងៃអាទិត្យ ១ កើត ខែផល្គុណ^{១៧} ភ្លើងបាន
 ឆេះព្រះរាជវាំងជាច្រើន ។ ម្យ៉ាងទៀតនៅខែមាយ ធ្វើព្រះរាជពិធីអាចារិយាភិសេក^{១៨}
 និងព្រះរាជពិធីតស្រ្តាភិសេក^{១៩} នៅវាំងថ្មី ។ នៅខែផល្គុណ ទ្រង់ព្រះរាជទានសតសតកមហាទាន
 ហើយឱ្យដីសព្វព្រះរាជទាន មានគំនរប្រាក់ ស្មើនឹងជើង របស់ដីសនោះ ជាសាច់ប្រាក់ ១៦០០
 បាទ ហើយព្រះរាជទានរថមិមសេះ ៧ ព្រមទាំងស្រ្តីប្រចាំ រថនោះ ៧ នាក់ផង ។ ម្យ៉ាងទៀត
 នៅខែជេស្ឋ យាងទៅទាក់ដីនៅតំបន់ត្រោកព្រះ^{២០} បានដីញី ឈ្មោល ៦០ ។

^{១៧} ឆ្នាំ ច.ស. ៩១៩ ថ្ងៃច្រើនសក ត្រូវនឹងថ្ងៃអង្គារ ៦ កើត ខែពិសាខ ។ អញ្ចឹងថ្ងៃអាទិត្យ ១ កើត ខែផល្គុណ ទើបអាច
 នៅជាឆ្នាំ ច.ស. ៩១៨ ពីព្រោះព្រះរាជពង្សាវតារបានកត់ទុកថា ខែដែលបន្ទាប់ពីនោះទៅទៀត គឺ ខែជេស្ឋ នៅឆ្នាំ ច.ស. ៩១៩ ។
 ឆ្នាំ ច.ស. ៩១៨ ថ្ងៃអាទិត្យ ១ កើត ខែផល្គុណ ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ៣១ មករា គ.ស. ១៥៥៦ គិតគូរគណនាបានជាថ្ងៃ ២ កើត ។
 បើជា ច.ស. ៩១៩ ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ២០ កុម្ភៈ គ.ស. ១៥៥៧ គិតគណនាបានជាថ្ងៃ ១៤ រោច ខែមាយ ។

^{១៨} ព្រះរាជពិធីអាចារិយាភិសេក ជាព្រះរាជពិធីដែលមាននៅក្នុងច្បាប់មន្ទីរពល (កុតមន្ត្រីនៃព្រះរាជវាំង) ១ ក្នុង ១៧ ព្រះរាជពិធី
 ដែលកំណត់ទុកថាជាព្រះរាជពិធីធ្វើនៅវាលព្រះលាន មិនអធិប្បាយលម្អិតនៃពិធីនេះទេ ។

^{១៩} ព្រះរាជពិធីតស្រ្តាភិសេក ជាព្រះរាជពិធីដែលមាននៅក្នុងច្បាប់មន្ទីរពល (កុតមន្ត្រីនៃព្រះរាជវាំង) ១ ក្នុង ១៧ ព្រះរាជពិធីដែល
 កំណត់ទុកថាជាព្រះរាជពិធីធ្វើនៅវាលព្រះលាន តាមវចនានុក្រមរាជបណ្ឌិត្យស្ថានថៃ បានឱ្យន័យដូចតទៅនេះ

១. ជាពាក្យនាម “ហៅលក្ខណៈពិសេស គឺ ១. ព្រះឥន្ទនាយកគ្រឿងរាជកុដល្អមកថ្វាយ ពេលបានរាជសម្បត្តិ
 ២. ផ្សាររាជរថមកច្រត់និងព្រះរាជបាទ ៣. ហោះយកឆត្រទិព្វមកបាំងឱ្យ ទាំង ៣ ប្រការនេះថា តស្រ្តាភិសេក”
 លក្ខណៈដែលថាមកនេះ សន្និដ្ឋានថាមកមកពីនិទានរឿងព្រេងបុរាណតណ្ហា “មហាភារតៈ” ដែលតំណាងដល់ព្រះរាជា
 មួយព្រះអង្គប្រព្រឹត្តិច្របះ ធ្វើឱ្យព្រះឥន្ទខ្លាចថានឹងមានបុណ្យជាងខ្លួន ទើបហោះនាយកទ្រព្យសម្បត្តិ គ្រឿងអលង្ការផ្សេងៗ
 មកថ្វាយព្រះរាជានិងបានលះចោលការប្រព្រឹត្តិច្របះនោះ ។

២. “ការដែលព្រះមហាក្សត្រ ធ្វើពិធីរាជភិសេកម្តងទៀត ពេលបង្ក្រាបព្រះមហាក្សត្រផ្សេងៗ ឱ្យចូលមកនៅ ក្នុងព្រះ
 រាជអំណាចបានច្រើន ដើម្បីលើកព្រះអង្គឱ្យធំជាងព្រះមហាក្សត្រទាំងឡាយ” ។

^{២០} សព្វថ្ងៃ គឺ ឃុំត្រោកព្រះ ស្រុកត្រោកព្រះ ខេត្តនគរស្នាម ។

ศักราช ๙๒๑ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๐๒) เสด็จไปวังข้างตำบลแสนตอ^{๑๘๗} ได้ช้าง
พลายพัง ๔๐ ช้าง ๗๐๐

ศักราช ๙๒๒ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๐๓) เสด็จไปวังข้างตำบลวัดไก่อ^{๑๘๘} ได้ช้าง
พลายพัง ๕๐ ช้าง อนึ่งอยู่ใน วัน ๗ ๖ ๑๒ คำได้ช้างเผือก แลตาชำนันมิได้เป็น
เผือก แลลูกติดมาด้วยตัวหนึ่ง ๗๐๐

ศักราช ๙๒๓ ระกาศก (พ.ศ. ๒๑๐๔) พรศรีศิลป์^{๑๘๙} บวชอยู่วัดมหาธาตุแล้วหนี
ออกไปอยู่ตำบลม่วงมดแดง แลพรสังฆราชวัดป่าแก้ว^{๑๙๐} ให้ฤกษ์แก่พรศรีศิลป์
ให้เข้ามาเข้าพระราชวัง ณ วัน ๗ ๖ ๙ คำ^{๑๙๑} ครั้งนั้นพญาศรีราชเดโช^{๑๙๒}
เป็นโทษรับพระราชอาญาอยู่ แลพญาศรีราชเดโชจึงให้ไปว่าแก่พระศรีศิลป์ว่า
ครั้นพ้นวันพระแล้วจะให้ลงพระราชอาญาฆ่าพญาศรีราชเดโชเสีย แลขอให้เร่ง
ยกเข้ามาให้ทันแต่ในวันพระนี้ แลพระศรีศิลป์จึงยกเข้ามาแต่ในวัน ๕ ๖ ๔ คำ^{๑๙๓}
เวลาเย็นนั้นมายังกรุง ครั้นรุ่งขึ้นในวันพระนั้น พรศรีศิลป์เข้าพระราชวังได้
ครั้งนั้น (ได้) พรศรีศิลป์มรณภาพในพระราชวังนั้น ครั้นแล้วว่าพระสังฆราช
ป่าแก้วให้ฤกษ์แก่พระศรีศิลป์เป็นแม่นแล้วไซ้ร ก็ให้เอาพรราชป่าแก้วไป
ฆ่าเสีย ๗๐๐

^{๑๘๗} ปัจจุบันคืออำเภอขามเฒ่า จังหวัดกำแพงเพชร

^{๑๘๘} สันนิษฐานว่าปัจจุบันอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ใกล้บริเวณทะเลชุบศร

^{๑๘๙} คือพระราชบุตรองค์เล็กของสมเด็จพระชัยราชาธิราชกับท้าวศรีสุดาจันทร์

^{๑๙๐} พระสังฆราชวัดป่าแก้ว คือ สมเด็จพระพนรัตน์ ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะสงฆ์นิายป่าแก้ว

^{๑๙๑} ตรงกับวันเสาร์ที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๑๐๔ คำนวณได้เป็นเดือน ๔ แรม ๑๕ คำ

^{๑๙๒} เป็นตำแหน่งที่ปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพการหัวเมือง ว่า “ออกพญาศรีราชเดโชไชย
อโยพิริยปรการมภาทุ นา ๑๐๐๐๐”

^{๑๙๓} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๑๐๔ คำนวณได้เป็นวันแรม ๑๓ คำ

សករាជ ៩២១ ឆ្នាំមមែ (គ.ស.១៥៥៩) ស្តេចយាងទៅទាក់ដីនៅតំបន់សែន-ត^{១៨១}
បានដីពីរឈ្មោះ ៤០ ។

សករាជ ៩២២ ឆ្នាំវក (គ.ស.១៥៦០) ស្តេចយាងទៅទាក់ដីនៅតំបន់វត្តកែ^{១៨២}
បានដីពីរឈ្មោះ ៥០ ។ ម្យ៉ាងទៀត នៅថ្ងៃសៅរ៍ ៨ រោច ខែកត្តិក បានដីរស តែភ្នែកដីនោះ-
មិនសទេ ហើយមានកូនជាប់មកមួយផង ។

សករាជ ៩២៣ ឆ្នាំវកា (គ.ស. ១៥៦១) ព្រះស្រីសិល្ប៍^{១៨៣} បួសនៅវត្តមហាផាត
ហើយភៀសព្រះកាយចេញទៅ នៅតំបន់មុងម៉ុតដែង រីឯព្រះសង្ឃរាជវត្តប៉ាកែវ^{១៨៤} ជូនបូក
ដល់ព្រះស្រីសិល្ប៍ឱ្យចូលមក ក្នុងព្រះរាជវាំង នាថ្ងៃសៅរ៍ ១ កើត ខែស្រាពណ៍^{១៨៥} ។ គ្រានោះ
ពញាស្រីរាជតេជោ^{១៨៦} ត្រូវជាប់ទោសទទួលព្រះរាជទណ្ឌនៅឡើយ ហើយនឹងពញា
ស្រីរាជតេជោបញ្ចូនដំណឹងដល់ព្រះស្រីសិល្ប៍ថា កាលផុតថ្ងៃសីលហើយនឹង ត្រូវដាក់
ព្រះរាជទណ្ឌសម្លាប់ពញាស្រីរាជតេជោ ហើយសូមឱ្យប្រញាប់លើកពលចូលមកឱ្យទាន់
ពេលនាថ្ងៃសីលនេះ ។ ទើបព្រះស្រីសិល្ប៍លើកពលចូលមក កាលពីថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ១៤ រោច
ខែអាសាធ^{១៨៧} ពេលល្ងាចនោះមកកាន់ទីក្រុង ។ លុះថ្ងៃបន្ទាប់ព្រលឹមឡើងនាថ្ងៃសីលនោះ
ព្រះស្រីសិល្ប៍ចូលក្នុងព្រះរាជវាំងបាន ។ គ្រានោះបានជាព្រះស្រីសិល្ប៍ទទួលមរណភាពក្នុងព្រះ
រាជវាំងនោះ ។ លុះបានដឹងថា ព្រះសង្ឃរាជ វត្តប៉ាកែវជូនបូកដល់ព្រះស្រីសិល្ប៍ជាការពិតហើយ
ក៏ឱ្យគេយកព្រះសង្ឃរាជវត្តប៉ាកែវទៅសម្លាប់ចោល ។

^{១៨១} សព្វថ្ងៃ គឺ ស្រុកខាណ្ឌវលក្ខណ៍ ខេត្តកំពង់ព្រៃ ។

^{១៨២} សន្និដ្ឋានថា សព្វថ្ងៃនៅក្នុងស្រុកមឿង ខេត្តលុហ្វិរ ជិតនឹងទន្លេជុបសរ ។

^{១៨៣} ព្រះស្រីសិល្ប៍ (ភាសាចៃដន្យថាជ្រុះស៊ីស៊ុន) ទ្រង់ជាព្រះរាជបុត្រពៅនៃព្រះបាទសម្តេចព្រះជ័យរាជានិងព្រះម៉ែយូ
ស្រីសុភាធិន្ទ ។

^{១៨៤} សម្តេចព្រះសង្ឃរាជវត្តប៉ាកែវ គឺ សម្តេចព្រះពន័រតន៍ ដែលជាប្រធានគណៈព្រះសង្ឃនិកាយប៉ាកែវ ។

^{១៨៥} ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ១២ ខែកក្កដា គ.ស. ១៥៦១ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៥ រោច ខែអាសាធ ។

^{១៨៦} ជាគោរម្យងារដែលមានក្នុងឯកសារព្រះអយ្យការតំណែងស្រែរបស់ទាហានតាមខេត្តក្រុងថា "ឧកពញាសិហាជ តេជោ
ជ័យ អភ័យពិយបរាក្រមពាហុ ស្រែ ១០០០០ រ៉ៃ" ។

^{១៨៧} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ១០ ខែកក្កដា គ.ស. ១៥៦១ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៣ រោច ។

ศักราช ๙๒๔ จอศก (พ.ศ. ๒๑๐๕) เสด็จไปวังช้างตำบลไทรย้อย ได้ช้างพลาย
พัง ๗๐ ช้าง ๗๐๐

ศักราช ๙๒๕ กุนศก (พ.ศ. ๒๑๐๖) พระเจ้าหงษานิพันธุ^{๑๙๔} ยกพลลงมาใน
เดือน ๑๒ นั้น ครั้นถึงวัน ๑ ๕ ๒ คำ^{๑๙๕} พระเจ้าหงษาได้เมืองพิศณุโลก ครั้งนั้น
เมืองพิศณุโลกข้าวแพงเป็น ๓ สัด^{๑๙๖} ต่อบาท อนึ่งคนทั้งปวงเกิดทรพิษตาย
มากแล้ว พรเจ้าหงษาจึงได้เมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง แล้วจึงยกพลลงมายัง
กรุงพระนครศรีอยุธยา ครั้งนั้นฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุธยาออกเป็นพระ
ราชไมตรี แลสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าทั้งสองฝ่ายเสด็จมาทำสัตยาธิษฐาน
หลังน้ำล้นทกตำบลวัดพระเมรุ แล้วจึงพระเจ้าหงษาขอเอาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
พระราเมศวรเจ้า แลช้างเผือก ๔ ช้าง^{๑๙๗} ไปเมืองหงษา ครั้งนั้นพญาศรีสุรต่าน

^{๑๙๔} พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง กษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอู ขึ้นครองราชย์ ณ เมืองหงสาวดี ระหว่าง
พ.ศ. ๒๐๙๔ - ๒๑๒๔

^{๑๙๕} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๑๐๖ คำนวณได้เป็นวันแรม ๔ คำ

^{๑๙๖} มาตราตวงโบราณ ๑ สัด เท่ากับ ๒๐ ลิตร

^{๑๙๗} ในที่นี้หมายถึงการนำตัวสมเด็จพระราเมศวร พระเจ้าลูกยาเธอในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ไปเป็นตัวประกันที่เมืองหงสาวดี ประหนึ่งว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้นแก่หงสาวดี ตามพงศาวดาร
ฉบับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีขอตัวพระยาจักรี และ
พระสุนทรสงครามไปด้วย และกล่าวถึงช้างเผือก ๔ ช้าง ว่ามี พระเชนทรินโรดม พระบรมไกรสร
พระรัตนกาศ พระแก้วทรงบาท อนึ่งเนื้อความที่ปรากฏในเอกสารพม่าระบุว่าครั้งนั้นได้นำตัว
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปยังหงสาวดี และให้สมเด็จพระมหินทราธิราชครองกรุงศรีอยุธยาแทน
จากเนื้อความนี้สอดคล้องกับเอกสารฝ่ายไทยที่ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงผนวช แล้วสละ
ราชสมบัติแก่สมเด็จพระมหินทราธิราช

សករាជ ៩២៤ ឆ្នាំថ (គ.ស.១៥៦២) ស្តេចយាងទៅទាក់ដំរីនាត់បន់សែយ៉យ បានដំរីឈ្មោះលញ្ជី ៧០ ។

សករាជ ៩២៥ ឆ្នាំកុរ (គ.ស.១៥៦៣) ព្រះបាទហង្សាវរ្ម័នទី១^{១៨៨} លើកពលចុះមកក្នុង ខែកត្តិកនោះ ។ លុះថ្ងៃ អាទិត្យ ៥ រោច ខែបុស្ស^{១៨៩} ព្រះបាទហង្សាវរ្ម័នបានស្រុកពិស្តុលោក ។ គ្រានោះនាស្រុកពិស្តុលោកតម្លៃស្រូវ ៣ សាត់^{១៩០} ថ្លៃ ១ បាទ ។ រីឯមនុស្សទាំងពួងកើតជម្ងឺអុតធំ ស្លាប់ជាច្រើន ទើបព្រះបាទហង្សាវរ្ម័នបានស្រុកភូមិភាគខាងជើងទាំងពួង ហើយលើកពលចុះមក កាន់ក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ។ គ្រានោះភាគីខាងក្រុងព្រះមហានគរស្រីអយុធ្យាបានចេញទៅ សុំចងព្រះរាជមេត្រី ហើយសម្តេចព្រះមហាក្សត្រជាម្ចាស់ទាំងពីរភាគី ទ្រង់យាងមកធ្វើ សត្យាធិស្ឋានច្រើនទឹកទក្សិណោទកនៅតំបន់វត្តព្រះមេរុ ។ ហើយព្រះបាទហង្សាវរ្ម័នសុំនាំព្រះ រាជបុត្រព្រះរាមេសូរជាម្ចាស់ និងដំរីស ៤ យកទៅទីក្រុងហង្សាវរ្ម័ន^{១៩១} ។ គ្រានោះពញ្ជា

^{១៨៨} ស្តេចក្រុងហង្សាវរ្ម័ន ព្រះបាទ ពាយិននាន (ភាសាភូមាអានថា បៈយីញូណោង ថៃហៅថា ប៊ូរេងណង) ទ្រង់ជាព្រះ រាជានៃរាជវង្សតុងហ្គូ (Toungoo dynasty) ដែលឡើងសោយរាជ្យនាទីក្រុងហង្សាវរ្ម័ន (Hanthawady ឬ Bago) ក្នុងកំឡុងឆ្នាំ ១៥៥១ - ១៥៨១ នៃ គ.ស. ។

^{១៨៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ២ ខែមករា គ.ស. ១៥៦៤ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៤ រោច ។

^{១៩០} មាត្រារង្វាស់បុរាណ ១ សាត់ មានចំណុះប្រហែល ១ ថាង ឬ ២០ លីត្រ ។

^{១៩១} ករណីនេះគឺជាការនាំយកព្រះរាជបុត្រនៃសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ ព្រះនាមរាមេសូរ (ថៃអានថា រ៉ាមេសូន) ទុកជា ចំណាប់ខ្មាំងនៅទីក្រុងហង្សាវរ្ម័ន ដែលជាការសម្តែងន័យថា ក្រុងស្រីអយុធ្យាជានគរចំណុះរបស់ហង្សាវរ្ម័ន ។ អំពីករណីនេះ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារបស់សម្តេចក្រមព្រះបរមនាមជិតជីនោរសបានឱ្យដឹងថា គ្រានោះស្តេចហង្សាវរ្ម័នសុំនាំខ្លួនពញ្ជាចក្រី និងព្រះសុន្ទរសង្គ្រាមទៅជួបទាំងដំរីស ទាំង ៤ នោះ មាននាមថា ព្រះគង្គន្ត្រនរោត្តម, ព្រះបរមត្រៃសរ, ព្រះវត្តនៈកាស ហើយនិង ព្រះកែវទ្រង់បាទ ។ ចំណែកអត្ថបទដែលអះអាងក្នុងឯកសារខាងភូមាវិញបានបញ្ជាក់ថា គ្រានោះសម្តេចព្រះមហា ចក្រពត្តិត្រូវបានចាប់ប៉ុន្មានកាន់ក្រុងហង្សាវរ្ម័ន ហើយឱ្យសម្តេចព្រះមហាបិត្រាធិរាជសោយរាជ្យជំនួសនៅទីក្រុងស្រីអយុធ្យា ។ សេចក្តីប្រាប់អត្ថបទនេះស្របតាមឯកសារខាងថៃ ដែលអះអាងថា សម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិ ទ្រង់ផ្តួសជាភិក្ខុ ហើយដាក់រាជ សម្បត្តិឱ្យសម្តេចសម្តេចព្រះមហាបិត្រាធិរាជ ។

พรญาติานี^{๙๙} มาช่วยการศึกษา พรญาติานีนั่นเป็นขบถ แลคุมชาวตานีทั้งปวงเข้าไป
พระราชวัง ครั้นแลเข้าไปในพระราชวังได้ เอาช้างเผือกมาขี้นอยู่ ณ ท้องสนาม
แล้วจึงลงช้าง^{๑๐๐} ออกไป ณ ทางตะแลงแกง^{๑๐๑} แลชาวพระนครเอาพวนชิงไว้ต่อ
รบด้วยชาวตานีๆ นั้นตายมาก แลพรญาติานีนั่นลงสำเภาหนีไปรอด ในปีเดียวนั้น
พระเจ้าล้านช้าง^{๑๐๒} ให้พระราชสารมาถวาย ว่าจะขอสมเด็จเจ้าลูกเธอ

๙๙ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาใช้ พระยาตานีศรีสุลต่านเจ้าเมืองปัตตานี ปรากฏ
เนื้อความเพิ่มเติมในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่าขณะนั้นพระยา
ตานีศรีสุริยตานียกเรือยาหยับ ๒๐๐ ลำมาช่วยราชการสงคราม ถึงทอดอยู่หน้าวัดบางกะจะ รุ่งขึ้น
ยกเข้ามาทอดอยู่ประตูไชย พระยาตานีศรีสุริยตานีได้ทักกลับเป็นกบฏยกเข้าไปในพระราชวัง

๑๐๐ ในที่นี้หมายถึงการลงของบังคับช้าง

๑๐๑ คำว่าตะแลงแกง เป็นคำยืมจากภาษาเขมรว่า “ตฺรแพังแกง” (ตฺรอแลงแกง) ตามพจนานุกรม
เขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย กรุงเทพมหานคร ให้ความหมายว่า “ที่มี ๔ หน้า หรือที่แยกเป็นสี่”
เมื่อไทยรับคำนี้มาแล้วออกเสียงว่าตะแลงแกง เดิมใช้ในความหมายว่า “ทางสี่แพร่ง ทางแยกเป็นสี่
หรืออีกนัยหนึ่งคือสี่แยก”

ต่อมาความหมายของคำ “ตะแลงแกง” เลื่อนไปเป็นสถานที่ประหาร ทั้งนี้จะเนื่องมาจาก
สมัยโบราณจะน่านักโทษมาประจาน หรือประหารที่สี่แยก (ตะแลงแกง) ดังปรากฏในกฎหมาย
พระไอยการลักษณะโจรปล้นบ้านว่า “...แล้วให้ฆ่าโจรแลพวกโจรซึ่งลงมือ ตัดศีรษะเคียบไว้ณะ
ตะแลงแกง...” ตามพจนานุกรมของหมอบรัดเลย์ (อักขรार्थานุกรม) ให้ความหมาย “ตะแลงแกง”
ว่า “เป็นชื่อที่สำหรับเพนที่ฆ่าคน” เพียงความหมายเดียวซึ่งเป็นหลักฐานว่าคำนี้มีความหมายเลื่อน
มานานแล้ว

สำหรับ “ตะแลงแกง” ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารนี้เป็นชื่อเฉพาะ มีความหมายแต่เพียง
ที่ใช้ประหารนักโทษ ตามการสันนิษฐานของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) กล่าวว่า
เป็นทางสี่แพร่งอยู่บริเวณกลางพระนครที่เกิดจาก “ถนนหลวง” ที่ตัดผ่านพระนครทางทิศเหนือลงไป
ทิศใต้ กับ “ถนนรี” ที่ตัดผ่านพระนครทางทิศตะวันออกตะวันตก และเรียกถนนที่เชื่อมระหว่าง
ตะแลงแกงไปทางทิศตะวันตกไกลลงท้องที่สะพานลำเหว่า “ถนนตะแลงแกง”

๑๐๒ พระเจ้าล้านช้างเป็นคำที่กรุงศรีอยุธยาใช้เรียกกษัตริย์อาณาจักรล้านช้าง หรือกรุงศรีสัตนาคน
หุต โดยมีได้ระบุพระนาม ในที่นี้หมายถึงสมเด็จพระไชยเชษฐา

ស្រីសុរតានពញាតានី^{១៥២} បានមកជួយកិច្ចការសឹក ។ ពញាតានីនោះក្បត់ ហើយដឹកនាំអ្នកស្រុក
 តានីទាំងពួងចូលក្នុង ព្រះរាជវាំង លុះចូលក្នុងព្រះរាជវាំងបានក៏យកដំរីសមកជិះឈរនៅ
 កណ្តាលព្រលាន^{១៥៣} ហើយចុះដំរី^{១៥៤} បរចេញទៅនាផ្លូវ ត្រឡែងកែង^{១៥៥} ។ រីឯអ្នកក្រុងព្រះ
 នគរយកព្រំត្រមកចងទទឹងទុក តស៊ូជាមួយអ្នកស្រុកតានី ។ អ្នកស្រុកតានីនោះ ស្លាប់ជាច្រើន ។
 ចំណែកពញាតានីវិញ ក៏ចុះសំពៅគេចរួចផុតទៅ ។ ក្នុងឆ្នាំដែលនោះ ព្រះចៅឡានឆាង^{១៥៦}

^{១៥២} សំដៅលើស្តេចស៊ុលតង់សោយរាជ្យ ឬទំនងជាព្រះរាជវង្សមួយអង្គក្នុងរាជវង្សស្រីមហាវង្សានៃរដ្ឋប៉ាតានី (Patani Darussalam) ដែលសម័យនោះប៉ាតានីជារដ្ឋស៊ុលតង់មួយ (sultanate) លើឧបទ្វីបមាឡាយូ ។ មានសេចក្តីរៀបរាប់អំពី ហេតុការណ៍នេះក្នុងច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតាររបស់ផាន់ច័ន្ទនុម៉ាស (ចើម) ថា ពេលនោះ ពញាតានីស្រីសុរិយតាន ដឹកនាំម៉ាត នាវា ២០០ មកធ្វើជំនួយការប្រយុទ្ធ បានបោះយុទ្ធនៅខាងមុខវត្តបាងកកៈចេ ព្រលឹមឡើងថ្លៃបន្ទាប់ក៏ចូលមកចតនៅឯខ្លោងទ្វារ “ប្រះទ្វីមួយ” ហើយនិងបានឱកាសបោះបាញ់ លើកពលចូលក្នុងព្រះរាជវាំង ។

^{១៥៣} ចលនាបោះបាញ់របស់ពញាតានីដោយការជិះដំរីសនោះ បានសម្តែងនូវការលែងមានភក្តីភាពចំពោះព្រះមហាក្សត្រិយ៍នៃក្រុង ស្រីអយុធ្យា ដោយសារដំរីសតិជាតិមិត្តរបស់ព្រះចេស្តានុភាពរបស់ព្រះរាជា ។ មានតែព្រះមហាក្សត្រិយ៍ប៉ុណ្ណោះដែលអាច គង់ប្រថាប់លើដំរីសបាន ។

^{១៥៤} មានន័យថា កាប់ក្បាលដំរីនិងកង្វេរ ដើម្បីបង្គាប់ឱ្យដំរីដើរ ។

^{១៥៥} ពាក្យថា “ត្រឡែងកែង” មានន័យពីដើមក្នុងភាសាខ្មែរថា “ដែលបែកជា ៤” ដូចឃើញក្នុងពាក្យថា ផ្លូវត្រឡែងកែង (ផ្លូវបែក ៤) ក៏ប៉ុន្តែក្រោយមកអត្ថន័យក្នុងភាសាខ្មែររបស់ពាក្យថាត្រឡែងកែងនេះត្រូវបានផ្លាស់ប្តូរទៅជាទីកន្លែងសម្រាប់ ប្រហារជីវិត អ្នកទោសវិញ ដោយហេតុថាក្នុងសម័យបុរាណ គេប្រហែលជាប្រហារជីវិតអ្នកទោសដោយកាត់ក្បាលបរិវេណ ផ្លូវត្រឡែងកែងដើម្បីជាការផ្ទាល់ហើយដោតក្បាលទុកលើចុងឈើ ។ តាមការសន្និដ្ឋានរបស់ពេញបុរាណរាជធានីទ្រូ (ពរ តេជៈ គុប្ប) បានអះអាងថាពាក្យ “ត្រឡែងកែង” ក្នុងសម័យអយុធ្យា គឺជាឈ្មោះផ្លូវបែក ៤ មួយកន្លែង ដែលបិតនៅចំកណ្តាលព្រះ រាជធានី ដែលកើតពីផ្លូវ ២ កាត់ខ្ទេងគ្នា មួយគឺ “ផ្តល់ហ្លួង” កាត់ឆ្លងទីក្រុងពីទិសខាងជើងទៅខាងត្បូង មួយទៀតគឺ “ផ្តលី” កាត់ឆ្លងទីក្រុងពីទិសខាងកើតទៅខាងលិចហើយនិងហៅផ្លូវដែលកាត់ចេញពី “ត្រឡែងកែង” ទៅតាមទិសខាងលិចឆ្លង ប្រឡាយ “ខ្ទេង” នៅឯស្ពាន “ឡាហើយ” ថា “ផ្តល់ត្រឡែងកែង” ។

^{១៥៦} “ព្រះចៅឡានឆាង” (ភាសាសំស្ក្រឹតថា ឡាន-ឆាង) ជាពាក្យដែលប្រើក្នុងការកត់ត្រាឯកសារខាងក្រុងស្រីអយុធ្យា សម្គាល់ហៅព្រះមហាក្សត្រិយ៍នៃព្រះរាជាណាចក្រឡានឆាងឬក្រុងស្រីសត្តនាគនហុត ដោយមិនបានបញ្ចេញព្រះនាម ។ សម្រាប់ក្នុង អត្ថបទនេះ សំដៅទៅលើព្រះបាទជ័យជេស្ឋា (ភាសាសំស្ក្រឹតថា ជេស្ឋ) ។

พระเทพกระษัตริเจ้า^{๒๐๒} แลทรงพระกรุณาพระราชทานแก่พระเจ้านั่นข้าง แล
ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเทพกระษัตริเจ้าทรงพระประชวร จึง
พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระแก้วฟ้าพระราชบุตร^{๒๐๓} ให้แก่พระเจ้า
ล้านช้าง ฯ๕๐๐

ศักราช ๙๒๖ ขวตศก (พ.ศ. ๒๑๐๗) พระเจ้านั่นข้างจึงให้เชิญสมเด็จพระ
พระแก้วฟ้าพระราชบุตรลงมาส่งยังพระนครศรีอยุธยา แลว่าจะขอสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอพระเทพกระษัตริเจ้านั้น แลจึงพระราชทานสมเด็จพระเทพ
กระษัตริเจ้าไปแก่พระเจ้านั่นข้าง ครั้งนั้นพระเจ้าหงษา รู้เนื้อความทั้งปวงนั้น
จึงแต่งทัพมาข่มอยู่กลางทาง แลออกชิงเอาสมเด็จพระเทพกระษัตริเจ้าได้ ไปถวาย
แก่พระเจ้าหงษา อนึ่งในปีนั้น น้ำ ณ กรุงพระนครศรีอยุธยานั้นน้อยนัก ฯ๕๐๐

^{๒๐๒} พระเทพกษัตริพระราชธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อันประสูติแต่สมเด็จพระสุริโยทัย
ในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่าเหตุที่พระราชทานพระเทพกษัตริให้แก่พระเจ้า
ล้านช้างนั้น เป็นด้วยขณะนั้นพระนครศรีอยุธยาเกิดศึกติดพันกับหงสาวดี เมื่อพระเจ้านั่นข้าง
มีพระราชสารแสดงความนอบน้อมมา จึงควรที่จะเป็นพระราชไมตรีแก่กัน ทั้งนี้ นอกจากจะเป็น
พระราชไมตรีกันแล้ว ยังถือเป็นการร่วมเป็นพันธมิตรกันเพื่อท่าสงครามกับพม่า (สาธารณรัฐ
สังคมนิยมเวียดนาม)

^{๒๐๓} พระแก้วฟ้าพระราชธิดาในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กับพระสนม ครั้งนั้นพระเจ้านั่นข้าง
ทรงทราบว่ามิใช่พระเทพกษัตริดังที่ขอพระราชทานไป ก็เสียพระทัย ด้วยประสงค์พระเทพกษัตริ
อันเป็นราชธิดาสมเด็จพระสุริโยทัยอันสละชีวิตแทนพระราชสวามี จึงจัดทูตานุทูตมาส่งพระแก้วฟ้า
และจัดเครื่องราชบรรณาการมาถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พร้อมทั้งมีพระราชสารมาขอ
พระราชทานพระเทพกษัตริอีก

ថ្វាយជូនព្រះរាជសាសន៍មកក្រាបទូលថា នឹងសុំសម្តេចព្រះរាជបុត្រីព្រះទេពក្សត្រីជាម្ចាស់^{១៤៧} ។
ហើយទ្រង់ព្រះករុណាព្រះរាជទានជូនព្រះចៅឡានឆាង ។ ហើយគ្រានោះសម្តេចព្រះរាជបុត្រី
ព្រះទេពក្សត្រីជាម្ចាស់ទ្រង់ព្រះប្រឈួន ទើបព្រះរាជទានសម្តេចព្រះរាជបុត្រីព្រះកែវហ្វា^{១៤៨}
ជូនដល់ព្រះចៅឡានឆាង ។

សករាជ ៩២៦ ឆ្នាំជូត (គ.ស. ១៥៦៤) ទើបព្រះចៅឡានឆាងឱ្យអញ្ជើញព្រះកែវ
ហ្វាព្រះរាជបុត្រី ចុះមកជូនដល់ ព្រះនគរស្រីអយុធ្យាវិញ ហើយនឹងសុំសម្តេចព្រះរាជបុត្រី
ព្រះទេពក្សត្រីជាម្ចាស់នោះ ។ ហើយទើបទ្រង់ព្រះរាជទាន សម្តេចព្រះទេពក្សត្រីជាម្ចាស់ជូន
ដល់ព្រះចៅឡានឆាង ។ គ្រានោះព្រះបាទហង្សាបានដឹងដំណឹងទាំងពួងនោះហើយ ទើបឱ្យចាត់ទ័ព
មកពូនស្នាក់នៅកណ្តាលផ្លូវ ហើយដណ្តើមយកសម្តេចព្រះទេពក្សត្រីជាម្ចាស់បាន នាំទៅថ្វាយជូន
ព្រះបាទហង្សា ។ នាក្នុងឆ្នាំនោះទឹកនៅទីក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យានោះ មានតិចណាស់ ។

^{១៤៧} ព្រះអង្គទេពក្សត្រី ជាព្រះរាជបុត្រីនៃសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិទ្រង់ប្រសូតពីព្រះអគ្គមហេសីសុរិយោម័យ ។ ព្រះរាជ
ពង្សាវតារច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម័ស (ទើម) បានឱ្យដឹងថា មូលហេតុដែលព្រះអង្គទេពក្សត្រីត្រូវបានព្រះរាជទានជូនព្រះចៅ
ឡានឆាងនោះដោយហេតុថា ខណៈនោះព្រះនគរស្រីអយុធ្យាជាប់ជំពាក់ការសឹកសង្គ្រាមជាមួយខាងហង្សាវតី ពេលដែលព្រះ
ចៅឡានឆាងបញ្ជូនព្រះរាជសាសន៍មកសម្តែងនូវការវិភាជដូច្នេះ ជាការគួរសមនឹងការផ្តល់ព្រះរាជមេត្រីតបទៅវិញ ហើយនិង
ជាការបង្កើតសម្ព័ន្ធមិត្រ ដើម្បីធ្វើសង្គ្រាមជាមួយភូមា ។
^{១៤៨} ព្រះកែវហ្វា ជាព្រះរាជបុត្រីនៃសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិដែលទ្រង់សម្តេចពិស្វីស្នំ ។ កាលនោះព្រះចៅឡានឆាងទ្រង់
ជ្រាបថា ព្រះអង្គម្ចាស់ក្សត្រីដែលត្រូវបានព្រះរាជទានជូនទៅនោះមិនមែនព្រះអង្គទេពក្សត្រី ទើបព្រះអង្គក៏ខូចព្រះម័យដោយ
សារទ្រង់សព្វព្រះម័យ និងព្រះអង្គទេពក្សត្រី ដែលត្រូវជាព្រះរាជធីតានៃព្រះអគ្គមហេសីសុរិយោម័យដ៏ត្រូវពិឃាតពលីព្រះជន្ម
ជំនួសសម្តេចព្រះស្វាមី ។ ទើបទ្រង់ចាត់ទូតទាត់មកជូនព្រះដំណើរព្រះកែវហ្វាត្រលប់មកវិញ និងរៀបចំត្រៀមរាជបណ្តាការ
មកថ្វាយសម្តេចព្រះមហាចក្រពត្តិត្រាមទាំងបញ្ចូន ព្រះរាជសាសន៍មកម្តងទៀត ដើម្បីទូលសុំព្រះអង្គទេពក្សត្រី ។

ศักราช ๙๓๐ มะโรงศ (พ.ศ. ๒๑๑๑) ในเดือน ๑๒ นั้น พระเจ้าหงษายกพล มาแต่เมืองหงษา ครั้นถึงวัน ๖ ๕ ๑ คำ^{๒๐๔} พระเจ้าหงษามาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา ตั้งทัพตำบลหล่มพลี^{๒๐๕} แลเมื่อศึกหงษาเข้าล้อมพระนครศรีอยุธยา นั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าทรงพระประชวรณฤพาน แลครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหินทราธิราช ตรัสมิได้นำพาการศึกษา แต่พระเจ้าลูกเธอ พระศรีเสาว^{๒๐๖} นั้นตรัสเอาพระทัยใส่ แลเสด็จไปบัญชาการที่จะรักษา พระนครศรีอยุธยา ครั้นแลสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ตรัสรู้ว่าพระเจ้าลูกเธอ พระศรีเสาวเสด็จไปบัญชาการศึกษาทุกวันดังนั้นก็มิไว้พระทัย ก็ให้เอาพระเจ้า ลูกเธอพระศรีเสาวนั้นไปฆ่าเสีย ณ วัดพระราม^{๒๐๗} ครั้งนั้นการศึกษาซึ่งจะรักษา พระนครนั้นก็คลายลง ฯค

^{๒๐๔} ตรงกับวันศุกร์ที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๑๑ คำนวณได้เป็นเดือน ๑๒ แรม ๑๕ คำ

^{๒๐๕} ทุ่งหล่มพลี เป็นทุ่งกว้างทางทิศเหนือของพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเป็นหล่ม หรือที่ลุ่ม ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มักจัดพิธีพลีกรรม บวงสรวงสังเวย ก่อนการเคลื่อนทัพที่ทุ่งบริเวณนี้ จึงได้ นามว่าทุ่งหล่มพลี หรือทุ่งลุ่มพลี ปัจจุบันเรียกว่าทุ่งลุมพลี

^{๒๐๖} พระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาว คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระศรีเสาวราช พระโอรสใน สมเด็จพระมหินทราธิราช เมื่อสมเด็จพระมหินทราธิราชทรงเห็นว่าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระศรีเสาวราช เอาพระทัยใส่ในการรักษาพระนคร โดยทรงถือพลหมื่นห้าพันตั้งเป็นกองกลางอยู่ ณ ท้องสนามหลวง ถ้าเจ้าหน้าที่มาทูลว่าข้าศึกมาหักด่านใด ก็ทรงแต่งทหารให้ไปช่วยรบทุกครั้ง โดยมีได้กราบทูลพระราชนิพนธ์ก่อน สมเด็จพระมหินทราธิราช ก็ทรงเกรงไปว่า สมเด็จพระเจ้า ลูกยาเธอพระศรีเสาวราชจะทรงคิดการชิงพระราชบัลลังก์ จึงให้นำไปสำเร็จโทษที่วัดพระราม ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้การรักษาพระนครอ่อนแอลง

^{๒๐๗} คือวัดพระรามที่แรกสร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒

សករាជ ៩៣០ ឆ្នាំរោង (គ.ស. ១៥៦៨) នាខែកត្តិកនោះ ព្រះបាទហង្សាលើកពលមក ពីក្រុងហង្សា។ លុះថ្ងៃសុក្រ ១ កើត ខែមិគសិរ^{១៩៩} ព្រះបាទហង្សាមកដល់ក្រុងព្រះនគរស្រី អយុធ្យាដាក់ទ័ពនៅតំបន់ឡឺក្លី^{២០០} ។ ពេលដែលទ័ពហង្សាចូលឡើងទ្វីបព្រះនគរស្រីអយុធ្យា នោះសម្តេចព្រះមហាចក្រតីជាម្ចាស់ទ្រង់ព្រះប្រលូនសោយព្រះទិវង្គត ។ ហើយគ្រានោះសម្តេច ព្រះរាជបុត្រព្រះមហិត្រាធិរាជទ្រង់ពុំបាននាំពាការសឹក ប៉ុន្តែព្រះរាជបុត្រព្រះស្រីសៅវីនោះ ទ្រង់យកព្រះទ័យទុកដាក់ ហើយស្តេចយាងទៅបញ្ជាការសឹកដើម្បីការពារព្រះនគររាល់ថ្ងៃ ។ លុះសម្តេចព្រះមហិត្រាធិរាជជាម្ចាស់ទ្រង់ដឹងថា ព្រះរាជបុត្រព្រះនាមថា ព្រះស្រីសៅវី យាង ទៅបញ្ជាការសឹករាល់ថ្ងៃដូច្នោះក៏ពុំមានទំនុកទុកព្រះទ័យ ទើបឱ្យគេចាប់យកព្រះរាជបុត្រ ព្រះស្រីសៅវីនោះទៅសម្លាប់^{២០១} នាវត្តព្រះរាម^{២០២} ។ គ្រានោះការសឹកដើម្បីការពារព្រះនគរនោះ ក៏បានផ្ទុះស្រាលទៅវិញ ។

^{១៩៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃសុក្រទី ១៩ ខែវិច្ឆិកា គ.ស. ១៥៦៨ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៥ រោច ខែកត្តិក ។

^{២០០} តំបន់ឡឺក្លី គឺជាទីវាលល្អមួយកន្លែង បិតនៅទិសខាងជើងព្រះនគរស្រីអយុធ្យា មានភូមិសណ្ឋានជាវាលដីទំនាប ដែលគ្រាសា ថៃហៅថា "លុំ" ឬ "ឡឺ" (សរសេរ លុំម អានថា លុំ ប្រែថា ដីទំនាប / សរសេរ ហ្លួម អានថា ឡឺ ប្រែថា ទីមាន ភក់ជ្រៅ) ។ មុនពេលចេញយាត្រាទីពេទ្យនាសម័យអយុធ្យាគេច្រើនតែរៀបចំពិធីពិធីសឹកម្តងៗពិធីបួងសួងព្រះស្វាយសំណែន នៅឯទីវាលនេះ ទើបគេហៅបរិវេណនេះថា "ធុងឡឺពលី" ឬ "ធុងលុំពលី" ("ធុង" សរសេរ ធុង ប្រែថា វាល) ។ បច្ចុប្បន្នកន្លែង នេះហៅថា "ធុង (វាល) លុំក្លី" ។

^{២០១} ព្រះរាជបុត្រព្រះស្រីសៅវី សំដៅលើព្រះស្រីសៅវីរាជ ជាព្រះរាជបុត្រនៃសម្តេចព្រះមហិត្រាធិរាជ ។ ពេលសម្តេចព្រះ មហិត្រាធិរាជទ្រង់យល់ឃើញថា ព្រះស្រីសៅវីរាជយកព្រះទ័យទុកដាក់ការពារព្រះនគរ ដោយកាន់កាប់កងសេនា ១៥.០០០ នាក់ តាំងកងកម្លាំងនៅកណ្តាលទីព្រលានហ្លួង ។ បើមហាតលិកមកទទួលព្រះអង្គថាខ្មាំងសត្រូវចូលវាយលុកពីទិសខាងណា ក៏ទ្រង់បញ្ជូនទាហាន ទៅជួយប្រយុទ្ធជារៀងរាល់ ដោយពុំបានក្រាបទូលព្រះរាជបិតាទ្រង់ជ្រាបជាមុនសិន ។ ទើបសម្តេចព្រះ មហិត្រាធិរាជ ទ្រង់ភ័យក្រែងថា ព្រះរាជបុត្រានឹងដណ្តើមយកព្រះរាជបល្ល័ង្ក ក៏ទ្រង់ឱ្យចាប់បង្ខំព្រះស្រីសៅវីរាជទៅធ្វើតុត ។ នេះគឺជាបុព្វហេតុមួយដែលពាក់កណ្តាល ការពារព្រះនគរឱ្យអន់ថយចុះ ។

^{២០២} គឺជាវត្តព្រះរាម ដែលត្រូវបានសាងឡើងក្នុងឆ្នាំ ១៣៦៩ នៃ គ.ស. ។

ครั้นถึงศักราช ๙๓๑ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๑๒) ณ วัน ๑ ๑๑^{๑๔} คำ เพลารุ่งแล้ว
ประมาณ ๓ นาฬิกา ^{๒๐๔} ก็เสี้ยกรุงพระนครศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงษา ครั้นถึง
วัน ๖ ๖ ๑๒ คำ ^{๒๐๕} ทำการปราบดาภิเษกสมเด็จพะมหาธรรมราชาธิราชเจ้า
เสวยราชสมบัติกรุงพระนครศรีอยุธยา ^{๒๐๐} อนึ่งเมื่อพระเจ้าหงษาเสด็จกลับคืน
ไปเมืองหงษานั้น พระเจ้าหงษาเอาสมเด็จพะมหินทราธิราชเจ้าขึ้นไปด้วย ๗๐๐

ศักราช ๙๓๒ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๑๑๓) พญาละแวก ^{๒๐๐} ยกพลมายังพระนคร
ศรีอยุธยา พญาละแวกยื่นช้าง ^{๒๐๒} ตำบลสามพิหาร ^{๒๐๓} แลได้รับพุงกัน แลชาว
ในเมืองพระนครยิงปืนออกไปต้องพญาจามปาธิราชตายกับคอช้าง ครั้นนั้น
ศึกพญาละแวกเลิกทัพกลับไป ในปีนั้นน้ำ ณ กรุงพระนครศรีอยุธยา
มาก ๗๐๐

^{๒๐๔} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๑๑๒ คำนวนได้เป็นวันแรม ๑๐ คำ เวลาประมาณ
๙ นาฬิกา

^{๒๐๕} ตรงกับวันศุกร์ที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๑๑๒ คำนวนได้เป็นวันขึ้น ๕ คำ

^{๒๐๐} เมื่อพระเจ้าบุเรงนองทรงได้พระนครศรีอยุธยาแล้ว ก็ทรงสถาปนาให้พระมหาธรรมราช
ขึ้นครองราชย์สมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนาม “สมเด็จพระสรรเพชญ์วศกรสุริโยดม
บรมมหาธรรมราชาธิราชรามศรปาวเรศรัชมังกรราชเดโชไชยพรหมเทพาติเทพ นฤปดินทร์เทพ
สมมติราชาบรมพิตร เจ้ากรุงพระนครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์” ทรงพระ
ชนมายุ ๕๔ พรรษา ในครั้งนั้นพระเจ้าบุเรงนองโปรดให้กวาดต้อนผู้คน ทर्फยสมบัติ ช่างฝีมือแขนง
ต่างๆ รวมทั้งสมเด็จพระมหินทราธิราชไปไว้ ณ กรุงหงสาวดี และปรากฏข้อความในพงศาวดาร
ฉบับสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสว่า พระเจ้าบุเรงนองทรง “ให้พระศรีสงครามอันส่งตัว
ไปหงสาวดีเมื่อครั้งได้พระรามศรกับช้างเผือกสี่ช้างไปนั้น อยู่เป็นพดุมามาตย์สำหรับพระองค์
และไว้เมืองนครพรหมและพลสามพันให้อยู่ช่วยรักษาพระนคร”

^{๒๐๐} หมายถึงกษัตริย์กรุงกัมพูชา ซึ่งขณะนั้นตั้งเมืองหลวงอยู่ที่กรุงละแวกในที่นี้ตรงกับรัชกาล
พระบรมราชาที่ ๓ (๒๑๐๙ - ๒๑๑๙) ตามพงศาวดารฉบับสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสกล่าวว่า
พระยาละแวกยกพลมาทางนครนายก มีพลประมาณสามหมื่นมาตั้งทัพที่ตำบลสามพิหาร

^{๒๐๒} ยื่นช้าง ในที่นี้หมายถึงตั้งทัพ หรือหยุดทัพ

^{๒๐๓} ปัจจุบันอยู่บริเวณวัดสามพิหารในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

លុះសករាជ ៩៣១ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស. ១៥៦៩) នាថ្ងៃអាទិត្យ ១១ រោច ខែស្រាពណ៍ ពេលព្រលឹមកន្លងទៅប្រហែល ៣ នាទីក្រា^{២០៣} ក៏ត្រូវបានបង់ក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យាទៅឱ្យ ព្រះបាទហង្សរា។ លុះដល់ថ្ងៃសុក្រ ៦ កើត ខែកត្តិក^{២០៤} មានធ្វើពិធីប្រាប្តិសេក សម្តេចព្រះមហា ធម្មរាជាធិរាជជាម្ចាស់សោយរាជសម្បត្តិ នាទីក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យា^{២០៥} ។ ម្យ៉ាងវិញទៀតពេល ដែលព្រះបាទហង្សរាស្តេចយាងត្រលប់ទៅក្រុងហង្សរាវិញនោះ ព្រះបាទហង្សរាបានយកសម្តេចព្រះ មហិត្រាធិរាជជាម្ចាស់ទៅជាមួយផង។

សករាជ ៩៣២ ឆ្នាំមមី (គ.ស. ១៥៧០) ពញាលង្វែក^{២០៦} លើកពលមកកាន់ព្រះនគរ ស្រីអយុធ្យា។ ពញាលង្វែកបញ្ឈរដី^{២០៧} នៅតំបន់សាមពិហារ^{២០៨} ហើយបានចូលច្បាំងគ្នា អ្នកក្រុងព្រះនគរពេញកាំភ្លើងចេញទៅត្រូវពញា ចាម្បាធិរាជស្លាប់នៅលើកដី។ សឹកត្រានោះ ពញាលង្វែកបានលើកទ័ពត្រលប់ទៅវិញ។ ក្នុងឆ្នាំនោះ ទឹកក្នុងក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យាមាន ច្រើន។

^{២០៣} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ៧ ខែសីហា គ.ស. ១៥៦៩ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១០ រោច ប្រហែលវេលា ម៉ោង ៩ ព្រឹក។

^{២០៤} ត្រូវនឹងថ្ងៃសុក្រទី ១៤ ខែតុលា គ.ស. ១៥៦៩ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៥ កើត។

^{២០៥} កាលព្រះបាទបះប្រើព្យុណោងទ្រង់វាយព្រះនគរស្រីអយុធ្យាបានហើយ ក៏បានអភិសេកសម្តេចព្រះមហាធម្មរាជា ដែលមានព្រះជន្មាយុ ៥៤ ព្រះវស្សា ឱ្យឡើងសោយរាជសម្បត្តិនាទីក្រុងស្រីអយុធ្យា ទ្រង់ព្រះបរមាភិធម្មថា “សម្តេច ព្រះសព៌េជ្ជវង្សកុរុសុរិយោត្តម បរមមហាធម្មរាជាធិរាជ រាមេស្សវរបវរេស្សវ ធម្មិករាជតេជោជ័យព្រហ្មទេពាតិទេព នបូបតិទ្រូ ទេពសម្មតិ រាជបរមបពិត្រ ចៅក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យាមហាតិលកភពនព្វវត្តនវរាជធានីបុរីរម្យ”។ នៅពេលនោះព្រះបាទ បះប្រើព្យុណោងទ្រង់ប្រោសឱ្យកេណ្ឌយក ប្រជារាស្ត្រ ទ្រព្យសម្បត្តិ ជាងសិល្បកម្មផ្នែកផ្សេងៗ ទៅទុកនាទីក្រុងហង្សរាវិធី ដែលរួមមានសម្តេចព្រះមហិត្រាធិរាជផងដែរ។ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារបស់សម្តេចក្រមព្រះបរមាធិជិតនោរសបានបញ្ជាក់ ថា ព្រះបាទបះប្រើព្យុណោងទ្រង់ឱ្យព្រះស្រីសង្គ្រាមដែលត្រូវ បញ្ជូនទៅហង្សរាវិធីកាលពីពេលដែលទ្រង់នាំយកព្រះរាមេស្សវនិង ដំរីសទាំង ៤ នោះ នៅបញ្ជាក់ជាព្រឹទ្ធាមាត្យសម្រាប់ព្រះអង្គ ហើយទុក អ្នកស្រុកនគរព្រហ្ម និងពលបរិកាន់នាក់ ឱ្យនៅចាំជួយ ការពារព្រះនគរ។

^{២០៦} ពញាលង្វែក គឺជាស្តេចនៃក្រុងកម្ពុជាសោយរាជ្យនាទីក្រុងលង្វែកដែលក្នុងរយៈពេលនោះត្រូវនឹងរជ្ជកាល ព្រះបាទបរម រាជាទី ៣ (១៥៦៦ - ១៥៧៦)។ ច្បាប់ព្រះរាជពង្សាវតារនៃសម្តេចក្រមព្រះបរមាធិជិតនោរសបានបញ្ជាក់ថាពញាលង្វែក លើកពល ឆ្លងកាត់មកតាមនគរនាយក មានទាហានប្រហែល ៣ ម៉ឺននាក់ បោះទ័ពនៅតំបន់សាមពិហារ។

^{២០៧} បញ្ឈរដី មានន័យថា តាំងទ័ព ឬបញ្ឈប់ពល។

^{២០៨} បច្ចុប្បន្ន នៅផ្លូវវត្តសាមពិហារ ក្នុងខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យា។

ศักราช ๙๓๓ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๑๔) นำน้อย อนึ่งสมเด็จพระนารายณ์
บพิตรเป็นเจ้า เสด็จขึ้นไปเสวยราชสมบัติเมืองพิษณุโลก ^{๒๐๔} ฯ

ศักราช ๙๓๔ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๑๕) นำน้อยนัก ฯ

ศักราช ๙๓๕ ระกาศก (พ.ศ. ๒๑๑๖) นำน้อยเป็นมัยยม ฯ

ศักราช ๙๓๖ จอศก (พ.ศ. ๒๑๑๗) น้ำมากนัก ครึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ^{๒๐๕}
ทรงพระประจวรทรพิษ ฯ

ศักราช ๙๓๗ กุนศก (พ.ศ. ๒๑๑๘) พระยาละแวกยกทัพเรือ ^{๒๐๖} มายังพระนคร
ศรีอยุธยา ในวัน ๗ ๑๐ คำ ^{๒๐๗} นั้น ชาวเมืองละแวกตั้งทัพเรือตำบล
พนางเชิง ^{๒๐๘} แลได้รับพุงกัน ครึ่งนั้นศึกละแวกด้านมิได้เลิกทัพกลับไป แลจับเอา
คน ณ เมืองปักใต้ ^{๒๐๙} ไปครึ่งนั้นมาก ในปีนั้นน้ำ ณ กรุงศรีอยุธยาน้อย ฯ

^{๒๐๔} สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก อันอาจถือได้ว่าเป็นเมืองหลวงของ
หัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงมีสุโขทัย สวรรคโลก พิษัย เป็นต้น ในฐานะพระมหาอุปราช ขึ้นตรงต่อ
พระนครศรีอยุธยา

^{๒๐๕} สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

^{๒๐๖} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่า พระยาละแวกให้ยก
ทัพเรือมาทางปากน้ำพระประแดง เข้าประชิดเมืองธนบุรี ได้ชาวเมืองธนบุรี นนทบุรีเป็นเชลย

^{๒๐๗} ตรงกับวันเสาร์ที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๑๘

^{๒๐๘} ย่านวัดพนัญเชิง เขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

^{๒๐๙} เมืองปักใต้ หรือเมืองปากใต้ ในที่นี้หมายถึง เมืองที่อยู่ทางใต้ของพระนครศรีอยุธยา ได้แก่
เมืองธนบุรี นนทบุรี เพชรบุรี ราชบุรี เป็นต้น

សករាជ ៩៣៣ ឆ្នាំមែ (គ.ស. ១៥៧១) ទឹកមានតិច ។ រីឯសម្តេចព្រះណារាយណ៍ បពិត្រជាម្ចាស់ ស្តេចយាងទៅ សោយរាជសម្បត្តិនាស្រុកពិស្តុលោក ។^{២០៩}

សករាជ ៩៣៤ ឆ្នាំរក (គ.ស. ១៥៧២) ទឹកមានតិចណាស់ ។

សករាជ ៩៣៥ ឆ្នាំរកា (គ.ស. ១៥៧៣) មានទឹកតិចជាមធ្យម ។

សករាជ ៩៣៦ ឆ្នាំច (គ.ស. ១៥៧៤) ទឹកមានច្រើនណាស់ ។ គ្រានោះសម្តេចព្រះរាជ បុត្រ^{២១០} ទ្រង់ព្រះប្រល័យ ជម្ងឺអុតធំ ។

សករាជ ៩៣៧ ឆ្នាំកុរ (គ.ស. ១៥៧៥) ពញាលង្វែកលើកទ័ពនាវាមកកាន់ព្រះនគរស្រី អយុធ្យា^{២១១} ។ នាថ្ងៃសៅរ៍ ១០ កើត ខែមិគសិរ^{២១២} នោះ អ្នកក្រុងលង្វែកតាំងទ័ពនាវានៅឯតំបន់ ព្នែងជើង^{២១៣} ហើយបានឡាំង ។ គ្រានោះទ័ពពញាលង្វែករារាំងពុំបាន ទើបលើកទ័ពត្រលប់ទៅវិញ ហើយចាប់យកអ្នកស្រុកប៉ែកខាងត្បូងក្រុង^{២១៤} ទៅគ្រានោះជាច្រើនផងដែរ ។ នាឆ្នាំនោះ ទឹក- ក្នុងក្រុងស្រីអយុធ្យាមានតិច ។

^{២០៩} សម្តេចព្រះណារាយណ៍ (នារាយណ៍) បពិត្រជាម្ចាស់ គឺជាសម្តេចព្រះនរេសូរមហារាជ (ថែរានថា ណៈរេសូន) ព្រះរាជ បុត្រនៃសម្តេចព្រះមហាធម្មរាជា ។ ព្រះអង្គមានតំណែងជាមហាឧបរាជនៃក្រុងស្រីអយុធ្យា ទ្រង់យាងទៅគ្រប់គ្រងស្រុកពិស្តុ លោក ដែលជាមជ្ឈមណ្ឌលត្រួតត្រាខេត្តក្រុងភូមិភាគឧត្តរទាំងពួង ដូចជា សុខោយ័យ សុគិលោក និង ពិជ័យ ជាដើម ។

^{២១០} សំដៅលើសម្តេចព្រះនរេសូរមហារាជ ។

^{២១១} ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាប្រាប់ដាន់ចំនួនម៉ាស (ចើម) បានឱ្យដឹងថា ពញាលង្វែកឱ្យលើកទ័ពនាវាឆ្លងកាត់ចូល មកតាមមាត់ពាមជ្រះប៉ះខ្មែង មកដិតដល់ស្រុកធនបុរី ហើយចាប់បានអ្នកស្រុកធនបុរីនិងនន្ទបុរីជាឈ្លឹយសឹក ។

^{២១២} ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ១២ ខែវិច្ឆិកា គ.ស. ១៥៧៥ ។

^{២១៣} បច្ចុប្បន្ន គឺជាមុំវត្ត "ផ្ទះណាន់ឈើ" ខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ។

^{២១៤} គឺជាស្រុកភូមិនានាដែលស្ថិតនៅតំបន់ខាងត្បូងទីក្រុងអយុធ្យា ដូចជា ធនបុរី នន្ទបុរី ពេជ្របុរី រាជបុរី ជាដើម ។

ศักราช ๙๔๐ ขาลศก (พ.ศ. ๒๑๒๑) พระยาละแวก^{๒๒๐} แต่งทัพให้มาเอาเมือง เพ็ชรบุรีมิได้เมือง แลชาวละแวกนั้นกลับไป ครั้นนั้นพระยาจันทูหนีมาแต่เมือง ละแวก มาสู่พระราชสมภาร ครั้นอยู่มาพระยาจันทูก็หนีกลับคืนไปเมือง^{๒๒๐} ๙๑๘

ศักราช ๙๔๒ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๑๒๓) รื้อกำแพงกรุงพระนครออกไปตั้ง ถึงริมแม่น้ำ^{๒๒๒} ๙๑๘

^{๒๒๐} หมายถึงพระบรมราชาที่ ๔ (นักพระลัฏฐา) กษัตริย์ครองกรุงละแวกระหว่าง พ.ศ. ๒๑๐๙ - ๒๑๓๗

^{๒๒๑} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า พระยาละแวกแต่งให้พระยา อุเทษราชา กับพระยาจันทู ยกทัพเรือ พล ๓๐๐๐ มาตีเมืองเพชรบุรี พระยาสุนทรพิไชยเจ้า เมืองป้องกันเมืองเป็นสามารรถ ทัพพระยาอุเทษราชายกเข้าปล้นเมืองอยู่ ๓ วัน เสียทรัพย์จำนวนมาก จึงถอยทัพกลับ ฝ่ายพระยาจันทูซึ่งให้ทัพพันบนแก่พระยาละแวก ว่าจะเอาเมืองเพชรบุรีให้ได้ กลัวความผิดจึงมาสวามิภักดิ์ต่อพระนครศรีอยุธยา ต่อมาจึงแต่งสำเภาหนึกลับกรุงละแวก

^{๒๒๒} สมเด็จพระมหาธรรมราชา ทรงโปรดให้รื้อกำแพงพระนครศรีอยุธยาด้านตะวันออก แล้วสร้าง แนวกำแพงใหม่แยกจากกำแพงเก่าตรงท่าลิบเบี้ย เลียบคู่อื่นๆ ไปบรรจบกับป้อมเพชร พร้อมทั้ง ขุดขยายคู่อื่นๆ ให้กว้างขึ้น แล้วโปรดให้สร้างวังจันทร์เกษมขึ้นในกำแพงพระนคร สาเหตุที่ต้อง ขยายกำแพงพระนครนั้น เนื่องมาจากการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี พ.ศ. ๒๑๐๒ เพราะพม่า ยกพลข้ามคู่อื่นๆ มาตั้งพลอยู่ยังบริเวณที่ว่างระหว่างกำแพง และคู่อื่นๆ ได้สะดวก

សករាជ ៩៤០ ឆ្នាំខាល (គ.ស. ១៥៧៨) ពញាលង្វែក^{២១៥} បាត់ទីពង្សិមកយកស្រុកពេជ្របុរី ប៉ុន្តែយកពុំបាន ហើយអ្នកស្រុកលង្វែកនោះត្រលប់ទៅវិញ។ គ្រានោះ ពញាចិនម៉ន្តុតេចខ្លួនពីស្រុក លង្វែកមកសូមជ្រកក្រោមម្លប់ ព្រះរាជសម្ភារ។ ពេលក្រោយមកពញាចិនម៉ន្តុតេចខ្លួនត្រលប់ ទៅស្រុកវិញ^{២១៦} ។

សករាជ ៩៤២ ឆ្នាំរោង (គ.ស. ១៥៨០) រុះរើកំពែងក្រុងព្រះនគរចេញទៅសាងឡើងវិញ ដល់ច្រាំងមាត់ទន្លេ។^{២១៧}

^{២១៥} សំដៅលើព្រះបាទបរមរាជាទី ៤ (ព្រះបាទសុត្តា) នៃក្រុងលង្វែក សោយរាជ្យរវាងឆ្នាំ ១៥៧៦ - ១៥៩៤ ។

^{២១៦} ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ដាន់ម៉ន្តុតម៉ាស (ចើម) បានឱ្យដឹងថា ពញាលង្វែកតាំងឱ្យពញាឧទេសរាជា និង ពញាចិនម៉ន្តុត លើកទី៣នាវាព្រមទាំងពល ៣ ម៉ឺននាក់ មកវាយស្រុកពេជ្របុរី។ ពញាសុរិន្ទប្បជ័យ ចៅហ្វាយស្រុក ការពារស្រុក យ៉ាងសកម្ម។ ទី៣ពញាឧទេសរាជាចូលប្លន់ស្រុករហូត ៣ ថ្ងៃ បាត់បង់រេហ៍ពលជាច្រើន ទើបដកថយទីតាំងទៅវិញ។ ចំណែកឯពញា ចិនម៉ន្តុតដែលធានានិងពញាលង្វែកថា វាយយកស្រុកពេជ្របុរីឱ្យបាននោះ ក៏ខ្លាចមានកំហុស ទើបមកចូលស្វាមីភក្តី នឹងព្រះនគរស្រីអយុធ្យា បន្ទាប់មកក៏ជិះសំពៅរត់គេចត្រលប់ទៅស្រុកលង្វែកវិញ។

^{២១៧} សម្តេចព្រះមហាធម្មរាជា ទ្រង់ប្រោសឱ្យរុះរើកំពែងព្រះនគរស្រីអយុធ្យាមិនខានកើត ហើយសាងជួរកំពែងថ្មីឡើងវិញ បន្តចេញពីកំពែងចាស់ត្រង់កំពង់ "ថាសិបបៀ" ស្របតាមគូ "យីណា" ទៅភ្ជាប់ជាមួយ "ប៉មពេជ្រ" ព្រមទាំង ឱ្យជីកពង្រីកគូ យីណា ហើយទ្រង់ប្រោសឱ្យសាងព្រះដំណាក់ម៉ន្តុតក្នុងកំពែងព្រះនគរ។ ហេតុដែលត្រូវពង្រីកកំពែងព្រះនគរនោះ ដោយសារការបាត់បង់ទីក្រុងស្រីអយុធ្យា កាលពីឆ្នាំ ១៥៦៩ ព្រោះថាភូមាអាចលើកទ័ពឆ្លងគូទឹកចូលមកបោះទីតាំងចន្លោះ រវាងកំពែង និងគូយីណាបានដោយស្រួល។

คักราช ๙๔๓ มะเล็งสก (พ.ศ. ๒๑๒๔) ญาณประเชียร^{๒๒๓} เรียนสาตราคม
แลคิดเป็นขบถ คนทั้งปวงสมัครเข้าด้วยมาก แลยกมาจากเมืองลพบุรี แลยื่นช้าง
อยู่ตำบลหัวตรี^{๒๒๔} แลบรรเทศคนหนึ่งอยู่ในเมืองนั้นยิงปืนออกไปต้องญาณ
ประเชียรตายกับคอช้าง แลในปีนั้นมีหนังสือมาแต่เมืองหงสาวว่า ปีมะเล็ง
ตรีนศกนี้ อธิกมาสมีได้ ฝ่ายกรุงพระนครศรีอยุธยานี้มีอธิกมาส หนึ่งในวัน
๗ ๙ ๒ คำ^{๒๒๕} รู้ข่าวมาว่าพระ (เจ้า) หงษา^{๒๒๖} นฤพาน หนึ่งในเดือน ๓ นั้น
พรญาณจะแวยกพลมาเมืองเพ็ชรบุรี^{๒๒๗} ครั้งนั้นเสียเมืองเพ็ชรบุรีแก่พรญา
ละแวก ๗๑๐๐

^{๒๒๓} ตามพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ญาณพิเชียร

^{๒๒๔} ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดลพบุรี

^{๒๒๕} หากตรงกับวันเสาร์ที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๑๒๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๖ คำ หรือถ้าตรงกับวัน
เสาร์ที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๑๒๔ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๑๓ คำ

^{๒๒๖} พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง

^{๒๒๗} ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่า พระยาละแวก
ยกทัพเรือ มีพล ๗๐๐๐ มาตีเมืองเพชรบุรี สมเด็จพระมหาธรรมราชาให้เจ้าเมืองยโสธรธานีและ
เจ้าเมืองเทพธานีไปช่วยพระยาศรีสุรินทรฤไชยเจ้าเมืองเพชรบุรีรบศึก ครั้งนั้นเสียเมืองเพชรบุรี
เจ้าเมืองทั้ง ๓ เสียชีวิตในที่รบ พระยาละแวกกวาดต้อนครัวกลับไป

សករាជ ៩៤៣ ឆ្នាំម្សាញ់ (គ.ស. ១៥៨១) ញាណប្រជ្ញេវ្យ្យា ^{២១៨} រៀនសាស្ត្រអាកតម ហើយគិតការក្បត់ ។ អ្នកផង ទាំងពួងស្ម័គ្រចិត្តចូលរួមជាច្រើន លើកពលមកពីស្រុកលេចបុរី ហើយ បញ្ឈប់ពលនៅតំបន់ហ្វូទ្រី ^{២១៩} ។ រីឯនបរទេសម្នាក់ នៅក្នុងស្រុកនោះ បាញ់កាំភ្លើងចេញទៅត្រូវ ញាណប្រជ្ញេវ្យ្យាស្លាប់លើ ក ដី ។ ក្នុងឆ្នាំនោះ មានសំបុត្រមកពីក្រុងហង្សាថា ឆ្នាំម្សាញ់ ត្រីស័កនេះ អធិកមាសពុំមាន ចំណែកឯក្រុងព្រះនគរស្រីអយុធ្យានេះ មានអធិកមាស ។ នាថ្ងៃសៅរ៍ ៩ កើត ខែបុស្ស ^{២២០} បានដឹងដំណឹងថា ព្រះបាទហង្សា ^{២២១} សោយព្រះទិវង្គត ។ នាក្នុងខែមាឃពញាលង្វែក លើកពលមកកាន់ស្រុក ពេជ្របុរី ^{២២២} គ្រានោះត្រូវបាត់បង់ស្រុក ពេជ្របុរីទៅឱ្យពញាលង្វែក ។

^{២១៨} ញាណប្រជ្ញេវ្យ្យា (អានថា យ៉ាណៈប្រៈឈ្យ្យន) ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខាហៅថា "ញាណពិជ្ញេវ្យ្យា" (អានយ៉ាណៈពិឈ្យ្យន) ។

^{២១៩} បច្ចុប្បន្ន នៅក្នុងខេត្តលេចបុរី ។

^{២២០} បើត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ៣០ ខែធ្នូ គ.ស. ១៥៨១ គណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៦ កើត ឬបើសិនជាថ្ងៃសៅរ៍ទី ៦ ខែមករា គ.ស. ១៥៨២ គណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៣ កើត ។

^{២២១} ព្រះបាទបៈយ្យញ្ចណាង ។

^{២២២} ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម៉ាស (ចើម) បានឱ្យដឹងថា ពញាលង្វែកលើកទី៩នាវា មានពល ទាហាន ៧ ម៉ឺននាក់មកវាយស្រុកពេជ្របុរី ។ សម្តេចព្រះមហាធម្មរាជា ទ្រង់ឱ្យចៅហ្វាយស្រុកយសោធរធានិនិងចៅហ្វាយ ស្រុកទេពធានី ទៅជួយពញាសិរីន្ទបុជ្ជី ចៅហ្វាយស្រុកពេជ្របុរី ប្រយុទ្ធទប់ទល់ ។ គ្រានោះបាត់បង់ស្រុកពេជ្របុរី ចៅហ្វាយ ស្រុកទាំង ៣ ស្លាប់បាត់បង់ជីវិតនៅសមរភូមិ ។ ពញាលង្វែកចាប់យកគ្រួសារអ្នកស្រុកជាលើកដំបូងសឹកត្រលប់ទៅវិញ ។

ศักราช ๙๔๔ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๑๒๕) พระยาละแวกแต่งทัพให้มาจับคน
ปลายด่านตะวันออก^{๒๒๔} ฯ๑๐๐

ศักราช ๙๔๕ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๒๖) ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้แต่จวนกลาโหม
แลเพลิงนั้นลามไปถึงในพระราชวังแลลามไหม้ไปเมืองท้ายเมือง ครั้งนั้นรู้ข่าวมา
ว่าข้าวงษาทำทางมาพระนครศรีอยุธยา ฯ๑๐๐

ศักราช ๙๔๖ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๒๗) ครั้งนั้นสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า
เสวยราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก รู้ข่าวว่าพระเจ้าหงษา^{๒๒๕} กับพระเจ้าอังวะ
ผิดกัน ครั้งนั้นเสด็จไปช่วยการศึกษาพระเจ้าหงษา^{๒๓๐} แลอยู่ในวัน ๕ ๓ ๕ คำ^{๒๓๐}
ข้างต้นปลายสวัสดิมงคล แลข้างต้นปลายแก้วจักรรัตนชนกัน แลเงาข้างต้น

^{๒๒๔} พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า พระยาละแวกแต่งทัพ ๕๐๐๐
ให้พระทศราชา พระสุรินทราชา มาถึงหัวเมืองตะวันออก สมเด็จพระนเรศวรทราบจึงเอาช้างเร็ว
ม้าเร็ว และพลทหารล้อมวัง ๓๐๐๐ ให้เมืองไชยบุรีเอาพล ๕๐๐ เป็นทัพหน้าเร่งไปสมทบทัพ
เมืองศรีกรมอรัตน์ ให้เอาพลชุมสองข้างทาง ครั้นทัพพระทศราชา พระสุรินทราชายกพลเข้ามา
จึงออกตีทัพพระทศราชา พระสุรินทราชาแตกหนีไป เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จถึงเมือง
ไชยบาลจึงทราบข่าวว่าทัพพระทศราชา พระสุรินทราชาเลิกทัพกลับเมืองละแวกแล้ว

^{๒๒๕} ในที่นี้หมายถึงพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง พระราชโอรสในพระเจ้าบุเรงนอง ขึ้นครองราชย์
ระหว่างปี พ.ศ. ๒๑๒๔ - พ.ศ. ๒๑๔๒ ภายหลังการสวรรคตของพระราชบิดา

^{๒๓๐} พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่าพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง ดำริว่าสมเด็จพระ
นเรศวรประกอบด้วยสติปัญญาหลักแหลมในการสงคราม เกรงว่านานไปจะตั้งตัวเป็นอิสระ
จึงออกอุบายลวงให้มาช่วยปราบกบฏเมืองอังวะ ด้วยหวังจะกำจัดเสีย

^{๒๓๐} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๒๖

សករាជ ៩៤៤ ឆ្នាំមមី (គ.ស. ១៥៨២) ពញ្ចាលង្វែកចាត់ទ័ពឱ្យមកចាប់អ្នកភូមិទល់ដែន ចុងខាងបូព៌ា។^{២២៣}

សករាជ ៩៤៥ ឆ្នាំមមី (គ.ស. ១៥៨៣) គ្រានោះបង្កើតភ្លើងនេះមកពីដំណាក់ក្រឡាហោម ហើយភ្លើងនោះ នេះរាលដាលទៅដល់ក្នុងព្រះរាជវាំង និងរាលដាលនេះទៅដល់ខាងក្រោយក្រុង។ បានដឹងដំណឹងមកថា ខាងក្រុងហង្សកាត់ ផ្លូវមកព្រះនគរស្រីអយុធ្យា។

សករាជ ៩៤៦ ឆ្នាំវក (គ.ស. ១៥៨៤) គ្រានោះ សម្តេចព្រះណារាយណ៍ជាម្ចាស់សោយ រាជសម្បត្តិនៅស្រុកពិស្តុលោក បានដឹងដំណឹងមកថា ព្រះបាទហង្សា^{២២៤} និងព្រះបាទអវៈ មិនចុះចូលគ្នា។ គ្រានោះ ទ្រង់យាងទៅជួយការសឹកខាង ព្រះបាទហង្សា^{២២៥}។ ហើយ នាពេលថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ៣ រោច ខែចេត្រ^{២២៦} ព្រះទីនាំងគជេន្ទ្រផ្កាយស្និម្ពិមង្គល និងព្រះទីនាំង

^{២២៣} ព្រះរាជពង្សាវតារក្រុងស្រីអយុធ្យាច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម៉ាស (ចើម) បានបញ្ជាក់ថា ពញ្ចាលង្វែកលើកទ័ព មានពលទាហាន ៥ ពាន់ នាក់ឱ្យព្រះទសរាជានិងព្រះសុរិន្ទរាជា មកដល់ខេត្តក្រុងខាងបូព៌ា។ សម្តេចព្រះនរេស្វរ្យទ្រង់ជ្រាបពីដំណឹង ទើបបញ្ជូន ជើងសា ពល សេះ ដំរី និងពលទាហាន ៣ ពាន់នាក់ចូលឡោមព័ទ្ធរាំង បញ្ជាឱ្យចៅហ្វាយស្រុកដែលប្តូរលើកពេល ៥០០ នាក់ ជាទ័ពនាំមុខរបស់ ទៅរួមជាមួយទ័ពស្រុកស្រីថ្មីរតនី ឱ្យព្រួសស្នាក់ពលតាមសងខាងផ្លូវ។ ពេលដែលទ័ពព្រះទសរាជានិងព្រះ សុរិន្ទរាជារុកចូលមករួច ទើបចេញវាយប្រយុទ្ធបំបែកបំបាក់ទ័ពព្រះទសរាជានិងព្រះសុរិន្ទរាជាត្រូវបរាជ័យ។ កាលសម្តេចព្រះ នរេស្វរ្យយាងមកដល់ស្រុក ដែលបាតាល ទើបទ្រង់ជ្រាបថាទ័ពព្រះទសរាជានិងព្រះសុរិន្ទរាជាត្រលប់ទៅស្រុកលង្វែកវិញហើយ។

^{២២៤} សំដៅលើព្រះបាទន័ន្ទបៈបុយ្យញ្ច (Nandabayin ភូមាសរសេរ "នន្ទកុង" អានថា ណាន់ដៈបៈបុយ្យញ្ច ថៃសរសេរ "ន័ន្ទបុរេង" អានថា ណាន់ចៈបុរេង) ទ្រង់ជាព្រះរាជបុត្រនៃព្រះបាទបុយ្យញ្ចណោង សោយរាជសម្បត្តិរវាង ឆ្នាំ គ.ស. ១៥៨១ - ១៥៩៩ ក្រោយពីព្រះរាជបិតា (បុយ្យញ្ចណោង) សោយទិវង្គត។

^{២២៥} ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ផាន់ច័ន្ទនុម៉ាស (ចើម) បានឱ្យដឹងថា ព្រះបាទន័ន្ទបៈបុយ្យញ្ច ស្តេចក្រុងហង្សាវតី ទ្រង់តម្រិះថា សម្តេចព្រះនរេស្វរ្យប្រកបទៅដោយព្រះប្រាជ្ញាឃ្លាស់វៃ ក្រែងថាទុកពេលឱ្យលង់យូរទៅ សម្តេចព្រះនរេស្វរ្យនឹងតាំងព្រះ អង្គជាឯករាជ្យផ្ទាល់ ទើបទ្រង់បញ្ជាព្រាហ្មណ៍យកលបព្រោះឱ្យសម្តេចព្រះនរេស្វរ្យទៅជួយបង្ក្រាបពួកឧទ្ទាមនៅក្រុងអវៈ ដោយគិតទុកថា នឹងធ្វើគុតព្រះអង្គ។

^{២២៦} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ២៩ ខែមីនា គ.ស. ១៥៨៤។

พลายสวัสดิมงคลลุยช้างซ้าย^{๒๓๒} แลไทรทำนายว่าห้ามยาตรา และมีพระราชโองการตรัสว่า ได้ตกแต่งการนั้นสรรพแล้วจึงเสด็จพยุหบาตราไป^{๒๓๓} ครั้นถึง ณ วัน ๔ ๙ คำ^{๒๓๔} เสด็จออกตั้งทัพชัยตำบลวัดยมท้ายเมืองกำแพงเพชร ในวันนั้นแผ่นดินไหว แล้วจึงยกทัพหลวงเสด็จไปถึงเมืองแครง แล้วจึงทัพหลวงเสด็จกลับคืนมาพระนครศรีอยุธยา^{๒๓๕} ฝ่ายเมืองพิษณุโลกนั้นอยู่ใน วัน ๔ ๙ ๑๐ คำ^{๒๓๖} เกิดอศรรักษ์แม่น้ำทรายหัวเมืองพิษณุโลกนั้นป่วนขึ้นสูงกว่าพื้นน้ำนั้น ๓ ศอก^{๒๓๗} อนึ่งเห็นสตรีภาพผู้หญิงหน้าประดู่หน้าข้าง แลทรงล้นฐานประดู่วงช้าง^{๒๓๘} แลหุ่นใหญ่ นิ่งอยู่ ณ วัดปราสาทหัวเมืองพิษณุโลก อนึ่งช้างใหญ่ตัวหนึ่งยืนอยู่ ณ ท้องสนามนั้นอยู่ กลับลงตายกับที่บัดเดียนั้น

๒๓๒ สันนิษฐานว่ามีการ “ล่อช้างบ่ารุงา” ในพิธี “สนามจตุรงค์เสนา” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประทานคำอธิบายเกี่ยวกับการล่อช้างบ่ารุงา ว่าเป็นการนำช้างพลายที่กำลังตกน้ำมันมาฝึกชนกัน โดยตั้ง “เสาปอง” (เป็นเสาเดี่ยวๆ) สองแถว เรียงกันมีระยะระหว่างเสาประมาณ ๕ วา (๑๐ เมตร) ใช้เชือกบาศผูกขาหลังช้างรั้งไว้กับเสาปองวัดระยะพอให้ปลายงาถึงกัน เมื่อได้เวลาจึงให้หมอล้วนทั้งสองฝ่ายไล่ช้างเข้าชนกัน เมื่อสมควรแก่เวลาแล้วจึงรั้งช้างกลับ จากเนื้อความพระราชพงศาวดารที่ว่า “งาช้างต้นพลายสวัสดิมงคลลุยช้างซ้าย” สันนิษฐานว่าเมื่อไล่ช้างเข้าชนนั้น ไม่สามารถรั้งพลายสวัสดิมงคลไว้ได้จึงทำให้งาช้างซ้ายหักไป

๒๓๓ ประกอบด้วยพลกัณฑ์พร้อมอาวุธยุทโธปกรณ์แสนหนึ่ง ช้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย

๒๓๔ ถ้ายังเป็นปี จ.ศ. ๙๔๕ จะตรงกับวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๑๒๗

๒๓๕ ครั้งนั้นเมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงทราบกลลวงของพระเจ้านันทบุเรงจากมหาเถรคันฉ่อง และพระยาเกียรติ พระยาราม จึงทรงหลั่งน้ำจากสุวรรณภิงคารประกาศขาดทางพระราชไมตรีกับกรุงหงสาวดี แล้วยกพลและพาพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยาราม กวาดครัวมอญกลับพระนครศรีอยุธยา

๒๓๖ ตรงกับวันพุธที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๑๒๗

๒๓๗ ๑.๕๐ เมตร (๑ ศอก เท่ากับ ๕๐ เซนติเมตร)

๒๓๘ สันนิษฐานว่ามีจุกยาวลักษณะคล้ายวงช้าง

อนึ่งเห็นตึกแดนบินมา ณ อากาศเป็นอันมาก แลบังแสงพระอาทิตย์บดมา แล้วก็
บินกระจัดกระจายสูญไป ในปีเดียวนั้นให้เทศน์เมืองเหนือทั้งปวงลงมายัง
กรุงพระนครศรีอยุธยา^{๒๓๙} ในปีเดียวนั้นพระเจ้าหงษา ให้พระเจ้าสาวดี^{๒๔๐}
แลพระญาพลิม^{๒๔๑} ยกพลลงมายังกรุงพระนคร แล ณ วัน ๔ ๕ ๒ คำ
เวลาเที่ยงคืนแล้ว ๒ นาฬิกาเก้าบาท^{๒๔๒} เสด็จพยุหบาตราไปตั้งทัพตำบล
สามชนอน ครั้งนั้นศึกหงษาแตกพ่ายหนีไป อนึ่งม้าตัวหนึ่งตกกลุ่แลศึหระม้านั้น
เป็นศึหระเดียว แต่ตัวม้านั้นเป็น ๒ ตัว แลเท้าม้านั้นตัวละสี่เท้าประดุจขิงศึหระ
แก่กัน ฯ

^{๒๓๙} ครั้งนั้นบ้านเมืองอยู่ในระยะเพิ่งฟื้นตัว กำลังพลไม่พอที่จะป้องกันพระราชอาณาเขตได้ทั่วถึง
ประกอบกับเกิดเหตุวิปริตอาเพศหลายประการ ทำให้เสบียงอาหารขาดสนไม่เพียงพอสำหรับเลี้ยง
ทหารและพลเมือง จึงให้อพยพผู้คนหัวเมืองฝ่ายเหนือลงมาไว้ยังพระนคร เป็นการรวมกำลังไว้รักษา
พระนครแห่งเดียวโดยไม่ต้องแบ่งกำลังไปป้องกันหัวเมืองเหนือ ทำให้ครั้งนั้นหัวเมืองฝ่ายเหนือมี
สภาพเป็นเมืองร้าง

^{๒๔๐} มังนรธาซ่อ โอรสของพระเจ้าบุเรงนอง กับพระนางวิสุทธิเทวีเจ้าเมืองเชียงใหมเดิม ซึ่งขึ้นครอง
เชียงใหม ในฐานะเมืองประเทศราชของหงสาวดี

^{๒๔๑} ในที่นี้ คือ ตำแหน่งเจ้าเมืองพะลิม หรือเมืองปะเตง ซึ่งเป็นเมืองเอกของมณฑลอิระวดี เป็น
เมืองท่าสำคัญ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปะเตง

^{๒๔๒} ตรงกับวันพุธที่ ๒ มกราคม พ.ศ.๒๑๒๗ เวลา ๒ นาฬิกา ๔๔ นาที สมัยโบราณ ไทยขึ้นวันใหม่
เมื่อ ๖ นาฬิกาแล้ว

មួយវិញទៀត ក៏ឃើញមានកណ្តុបហើរមកនាអាកាសកុះករ បាំងពន្លឺព្រះអាទិត្យស្រទំហើយក៏ហើរ ខ្លាត់ខ្លាយបាត់ទៅ ។ នាឆ្នាំដដែលនោះ ឱ្យនាំយកគ្រួសារនៅស្រុកខាងជើងទាំងពួងចុះមកកាន់ទីក្រុង ព្រះនគរស្រីអយុធ្យា^{២៣៤} ។ នាឆ្នាំដដែលនោះ ព្រះបាទបង្សាឱ្យព្រះបាទសាវរិទ្ធ^{២៣៥} និងពញាធីរ្យម្ចី^{២៣៦} លើកពលចុះមកកាន់ក្រុងព្រះនគរ ។ នាក្នុងថ្ងៃពុធ ២ កើត ខែបុស្ស ពេលយប់វេលាអធ្រាត្រកន្លងទៅ ២ នាទ្វិកា ៩ បាទ^{២៣៧} ស្តេចយាងព្យុហយាត្រាទៅតាំងទីនៅតំបន់សាមខ្នង ។ គ្រានោះ សឹកបង្សាបាក់ទ័ពចាញ់រត់ទៅ រីឯមេសេះមួយកើតកូន ហើយក្បាលកូនសេះនោះមានតែមួយ ប៉ុន្តែមានខ្លួន ២ ឯជើង កូនសេះ នីមួយៗ មាន ៤ ហាក់ដូចជាដណ្តើមក្បាលគ្នាទៅវិញទៅមក ។

^{២៣៤} គ្រានោះ ប្រទេសស្សាមទើបតែនៅក្នុងរយៈកាលលើកស្ទួយជាតិឡើងវិញ ពុំមានកម្លាំងយោធាគ្រប់គ្រាន់ ដើម្បីការពារ ព្រះរាជធានីបានយ៉ាងពេញលេញ ព្រមទាំងកើតហេតុប្រជ្ឈូលអាភេទជាច្រើនលើកច្រើនសា ព្រាំងស្បែងម្លប់អាហារឱ្យខ្វះខាត មិនគ្រាន់ល្មមសម្រាប់ផ្គត់ផ្គង់កងកម្លាំងយោធានិងប្រជាពលរដ្ឋ ។ ទើបមានការកេណ្ឌមនុស្សពីស្រុកភូមិខាងជើងមកទុកនៅឯ ព្រះនគរ ដើម្បីបង្រួបបង្រួមកម្លាំងយោធាការពាររាជធានីទុកនៅទីកន្លែងតែមួយ ដោយមិនមានការចែកកងកម្លាំង ទៅទប់ទល់ ស្រុកភូមិខាងជើងទេ បណ្តាលឱ្យពេលនោះស្រុកភូមិភាគខាងជើងត្រូវលះបង់ថោល ។

^{២៣៥} ព្រះបាទសាវរិទ្ធ, សាវរិទ្ធ (ភាសាភូមាអានថា ថាវៈវឺឌី ថៃហៅថា ចៅហ្វាសាវៈវឺឌី) ឬម៉ុងណេវៈថាហ្វា ជាព្រះរាជ បុត្រនៃព្រះបាទបៈយុញណោងនិងព្រះរាជិនីវិសុទ្ធិទេវី ព្រះមហាក្សត្រិយានិសោយរាជ្យនៅទីក្រុងឈេវៀងម៉ៃនៃព្រះរាជាណា ចក្រឡានណា ដែលក្នុងកំឡុងពេលនោះជាប្រទេសចំណុះរបស់ភូមា ។

^{២៣៦} “ពញាធីរ្យម្ចី” ជាពាក្យហៅតំណែងចៅហ្វាយស្រុកធីរ្យម្ចី បច្ចុប្បន្នគឺជាស្រុក នៅក្នុងខេត្តឯករាជ្យ ជាក់លាក់ដែលខាងមួយលើ មាត់ស្ទឹង របស់ប្រទេសភូមា ។

^{២៣៧} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ២ ខែមករា គ.ស. ១៥៨៥ វេលាម៉ោង ២ និង ៥៤ នាទី ពេលកណ្តាលអធ្រាត្រ (របៀបកំណត់ត្រានាទី របស់ថៃបុរាណ “១ បាទ” បច្ចុប្បន្ន ស្មើនឹង ៦ នាទី ដូច្នោះ ៩ បាទ ត្រូវជា ៥៤ នាទី) ។

ศักราช ๙๔๗ ระกาศก (พ.ศ. ๒๑๒๔) พระเจ้าสาวถียกพลลงมาครั้งหนึ่งเล่า
ตั้งทัพตำบลสะเกษ^{๒๔๓} แลตั้งอยู่แต่ ณ เดือนยี่ถึงเดือนสี่ ครั้นถึงวัน ๔ ๗ ๕ คำ
เวลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกาบาท^{๒๔๔} เสด็จพยุหบาตรที่ตั้งทัพชัยตำบลหล่มพลี แล
ณ วัน ๗ ๑๐ ๕ คำ^{๒๔๕} เสด็จจากทัพชัยโดยทางชลมารคไปทางป่าโมก^{๒๔๖}
มีนกกระทิงบินมาทั้งซ้ายขวาเป็นอันมาก นำหน้าเรือพระที่นั่งไป ครั้นถึงวัน
๕ ๑๕ ๕ คำ^{๒๔๗} เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพลายมงคลทวีป ออกดาช้างม้าทั้งปวง
อยู่ ณ ริมน้ำ แลพระอาทิตย์ทรงกลดแลรัศมีกลดนั้นส่องลงมาต้องช้างพระที่นั่ง
มีทรงสัณฐานประดุจเงากลดนั้นมาบังช้างพระที่นั่ง ครั้นนั้นตีทัพพระเจ้าสาวถิซึ่ง
ตั้งอยู่ตำบลสะเกษนั้นแตกพ่ายไป ในปีเดียวนั้นมหาอุปราชา^{๒๔๘} ยกพลมาโดยทาง
กำแพงเพชร ตั้งทำนบอยู่ที่นั่น ๗๐๐

^{๒๔๓} ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดอ่างทอง

^{๒๔๔} ตรงกับวันพุธที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๒๔ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๖ นาที

^{๒๔๕} ตรงกับวันเสาร์ที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๒๔

^{๒๔๖} ปัจจุบันคือ อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

^{๒๔๗} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๑๒๔

^{๒๔๘} เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอในพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง มีพระนามเดิมว่า มังสามเกียด หรือ มังกะยอชวา

សករាជ ៩៤៧ ឆ្នាំរកា (គ.ស. ១៥៨៥) ព្រះបាទសាវ័រី លើកពលចុះមកម្តងទៀត តាំងទីតនៅតំបន់សៈកេស^{២៣៨} តាំងពីខែបុស្សដល់ខែផល្គុន ។ លុះថ្ងៃពុធ ៧ កើត ខែចេត្រ ពេលព្រលឹមកន្លងទៅ ៤ នាទ្ធិកាបាទ^{២៣៩} ស្តេចយាង ព្យុហយាត្រាតាំងទីតនៅតំបន់ឡឺភ្នំ ។ ហើយនាថ្ងៃសៅរ៍ ១០ កើត ខែចេត្រ^{២៤០} ទ្រង់លើកទ័ពជ័យតាមផ្លូវជលមគ្គ ទៅ ខាងប៉ាមោក^{២៤១} ។ មានសត្វទាំងហើរមកទាំងខាងឆ្វេងស្តាំជាច្រើន ហើរនាំមុខព្រះទីនាំងនាវាទៅ ។ លុះថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ១៤ រោច ខែចេត្រ^{២៤២} ស្តេចឡើងព្រះទីនាំងគងេន្ទ្រឆ្ងាយមង្គលទ្វីប ចេញនាំមុខព្រមទាំងដំរីសេះ ទាំងពួងនាមាត់ទន្លេ ។ វិព្រះអាទិត្យបាំងឆ័ត្រ ហើយរស្មីឆ័ត្រនោះបញ្ចាំងពន្លឺចុះមកត្រូវព្រះទី នាំងគងេន្ទ្រមានទ្រង់សណ្ឋានហាក់ដូចស្រមោលឆ័ត្រ នោះមកបាំងព្រះទីនាំងគងេន្ទ្រ ។ ត្រានោះ វាយបានទ័ពព្រះបាទសាវ័រីដែលតាំងនៅតំបន់សៈកេសនោះ បាក់ទ័ពចាញ់ទៅ ។ នាឆ្នាំដដែល នោះ មហាឧបរាជា^{២៤៣} លើកពលមកតាមផ្លូវខាងស្រុកកំផែងពេជ្រ មកតាំងទីធ្វើស្រែនៅកន្លែង នោះ ។

^{២៣៨} ឈ្មោះភូមិមួយ បច្ចុប្បន្ននៅក្នុងខេត្តអារ៉ាប់សង់ ។

^{២៣៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ២៦ ខែមីនា គ.ស. ១៥៨៥ វេលាម៉ោង ១០ ព្រឹក និង ៦ នាទី ។

^{២៤០} ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ២៩ ខែមីនា គ.ស. ១៥៨៥ ។

^{២៤១} បច្ចុប្បន្ន គឺជាស្រុកប៉ាមោក ក្នុងខេត្តអារ៉ាប់សង់ ។

^{២៤២} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ១៧ ខែមេសា គ.ស. ១៥៨៥ ។

^{២៤៣} ព្រះរាជបុត្រនៃព្រះបាទនីស្សបៈយុត្ត មានព្រះនាមពិធរមថា ម៉ុង សាមកៀត ឬ Mang Kyaw Zwa ។

ศักราช ๙๔๔ จอศก (พ.ศ. ๒๑๒๙) ณ วัน ๒ ๑๒ ค่ำ^{๒๔๙} พระเจ้าหงษา
งาจีสะยาง^{๒๕๐} ยกพลลงมาถึงกรุงพระนคร ณ วัน ๕ ๒ ค่ำ^{๒๕๐} แลพระเจ้า
หงษาเข้าล้อมพระนคร แลตั้งทัพตำบลขนอนปากคู^{๒๕๑} แลทัพมหาอุปราช
ตั้งขนอนบางตนาว^{๒๕๒} แลทัพทั้งปวงนั้นก็ตั้งรายกันไปล้อมพระนครอยู่ แล
ครั้งนั้นได้รบพุ่งกันเป็นสามารถ แลพระเจ้าหงษาเลิกทัพคืนไป ฯ

^{๒๔๙} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๒๙

^{๒๕๐} เป็นพระนามตามการออกเสียงของมอญ หมายถึงพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบเร่ง เมื่อขึ้นครองราชย์
มีพระนามว่า “ห่านดาวดี เซงยูงาซีเซง” แปลว่า “พระเจ้าหงสาวดีช้างเผือกทั้ง ๕”

^{๒๕๑} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๑๒๙

^{๒๕๒} ขนอนปากคู คือด่านสำหรับเก็บภาษี และตรวจตราผู้คน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระนคร
ตรงปากคลองวัดลาดฝั่งใต้ ทางไปบ้านเกาะพรหมณ

^{๒๕๓} ขนอนบางตนาว หรือขนอนบางตนาวศรี หรือขนอนหลวง อยู่ทางทิศใต้ของพระนคร
ปัจจุบันอยู่ใน ตำบลขนอนหลวง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขนอนบางตนาวเป็น
ด่านภาษีใหญ่กว่าขนอนอื่นๆ เพราะใช้สำหรับตรวจผู้คน และเรือสินค้า กับเก็บภาษีสินค้าที่เข้าออก
หัวเมืองชายทะเลและต่างประเทศ

ในศักราช ๙๔๙ (พ.ศ. ๒๑๓๐) นั้น วัน ๒ ๑๕๕ คำ^{๒๕๕} เสด็จโดยทางชลมารค ไปตีทัพมหาอุปราชฯ อันตั้งอยู่ชนอนบางตนาวนั้นแตกพ่ายลงไปตั้งอยู่ ณ บางกระดาน^{๒๕๖} วัน ๖ ๑๐๖ คำ^{๒๕๖} เสด็จพระราชดำเนินออกไปตีทัพมหาอุปราชฯ อันลงไปอยู่ ณ บางกระดานนั้นแตกพ่ายไป วัน ๕ ๑๗ คำ^{๒๕๗} เสด็จพระราช ดำเนินพยุหบาตรออกตั้งทัพชัย ณ วัดเดชะ แลตั้งค่ายชูดคูเป็นสามารถ วัน ๕ ๑๗ คำ^{๒๕๘} เอาปืนใหญ่ลงลำเภารขึ้นไปยังเอาค่ายพระเจ้าหงษาฯ ด้านมิได้ ก็เลิกทัพไปตั้ง ณ ป่าโมกใหญ่^{๒๕๙} วัน ๒ ๑๑๔ คำ^{๒๖๐} เสด็จพระราชดำเนินออกไป ตีทัพข้าศึกฯ นั้นแตกพ่าย แลไล่พันแทงข้าศึกเข้าไปจนค่ายพระเจ้าหงษานั้น

^{๒๕๕} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๑๓๐

^{๒๕๖} สันนิษฐานว่าบางกระดาน อยู่ทางทิศใต้ของพระนครศรีอยุธยา ต่ำลงไปกว่าชนอนบางตนาว

^{๒๕๖} ตรงกับวันศุกร์ที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๓๐ คำนวณได้เป็นวันแรม ๙ คำ

^{๒๕๗} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๓๐ คำนวณได้เป็นเดือน ๖ แรม ๑๕ คำ

^{๒๕๘} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๓๐ คำนวณได้เป็นวันขึ้น ๑๕ คำ

^{๒๕๙} สันนิษฐานว่าปัจจุบันอยู่ในจังหวัดอ่างทอง

^{๒๖๐} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๓๐

នាសករាជ ៩៤៩ (គ.ស. ១៥៨៧) នោះ ថ្ងៃច័ន្ទ ១៤ រោច ខែចេត្រ^{២៤៩} ស្តេចយាងតាម
 ផ្លូវជលមគ្គទៅវាយ ទ័ពព្រះមហាឧបរាជា ដែលតាំងនៅខ្លួនបាងតៈណាវនោះបាក់បែកទៅតាំង
 នៅបាងក្តាន^{២៥០} ។ ថ្ងៃសុក្រ ១០ រោច ខែពិសាខ^{២៥១} ស្តេចយាងចេញទៅវាយទ័ពមហាឧបរាជា
 ដែលនៅបាងក្តាននោះបែកបាក់អស់ ។ ថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ១ កើត ខែជេស្ឋ^{២៥២} ស្តេចយាងព្យុហ
 យាត្រាចេញតាំងទ័ពជ័យនាវត្តតេជះ ហើយព័ទ្ធបន្ទាយ ជីកស្នាមភ្លោះដីរឹងមាំ ។ ថ្ងៃព្រហស្បតិ៍
 ៨ កើត ខែជេស្ឋ^{២៥៣} យកកាំភ្លើងធំចុះសំពៅទៅបាញ់យកបន្ទាយព្រះបាទហង្ស ។ ព្រះបាទ
 ហង្សទប់ទល់ពុំបានក៏លើកទ័ពទៅតាំងនាប៉ាមោកយ៉ៃ^{២៥៤} ។ ថ្ងៃច័ន្ទ ១០ កើត ខែផល្គុន^{២៥៥}
 ស្តេចយាងចេញទៅវាយទ័ពខ្មាំង ។ ទ័ពខ្មាំងនោះ ចាញ់បាក់បែកទៅ ហើយបានដេញកាប់បាត់ខ្មាំង

^{២៤៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃច័ន្ទទី ៦ ខែមេសា គ.ស. ១៥៨៧ ។

^{២៥០} “បាងក្តាន” ឬ បាងក្រះដាន សន្និដ្ឋានថា បីតនៅឯទិសខាងត្បូងព្រះនគរឆ្ងាយពីខ្លួនបាងតៈណាវទៅទៀត (ពាក្យថា
 ក្រះដាន ប្រែថា ក្តារ) ។

^{២៥១} ត្រូវនឹងថ្ងៃសុក្រទី ១ ខែឧសភា គ.ស. ១៥៨៧ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៩ រោច ។

^{២៥២} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ៧ ខែឧសភា គ.ស. ១៥៨៧ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៥ រោច ខែពិសាខ ។

^{២៥៣} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ១៤ ខែឧសភា គ.ស. ១៥៨៧ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៧ កើត ។

^{២៥៤} សន្និដ្ឋានថា បច្ចុប្បន្ននៅក្នុងខេត្តអាងថង ។

^{២៥៥} ត្រូវនឹងថ្ងៃច័ន្ទទី ៧ ខែមីនា គ.ស. ១៥៨៨ ។

วัน ๓^{๑๐๔} คำ^{๒๖๐} เสด็จพระราชดำเนินออกตั้งเป็นทัพชุมนุม ณ ท่งหล่มพลี แลออกตีทัพข้าศึก ครั้นนั้นได้รับพุ่งตะลุมบอนกันกับม้าพระที่นั่ง แลทรงพระแสงทวนแทงเหล่าทหารตาย ครั้นข้าศึกแตกพ่ายเข้าค่าย แลไล่ฟันแทงข้าศึกเข้าไปจนถึงหน้าค่าย วัน ๒^{๑๐๓} คำ^{๒๖๑} เวลามาฬิกาหนึ่งจะรุ่ง^{๒๖๒} เสด็จยกทัพออกไปตีทัพพญานคร^{๒๖๔} ซึ่งตั้งอยู่ ณ ปากน้ำมุกเลา^{๒๖๕} นั้น ครั้นนั้นเข้าตีทัพได้ถึงในค่าย แลเข้าตีค่ายหนีจากค่ายข้าศึกเสียสิ้น แลพระเจ้าหงษาก็เลิกทัพคืนไป แลพญาละแวกมาตั้ง ณ บางชาย ครั้นนั้นเสด็จออกไปชุมพลทั้งปวง ณ บางกระดาน ถึงวัน ๕^๑ ๓ คำ^{๒๖๖} เวลาอุษาโยค^{๒๖๗} เสด็จพยุหบาตราจากบางกระดานไปตั้งทัพชัย ณ ชายเคือง^{๒๖๘} แล้วเสด็จไปละแวก ครั้นนั้นได้ช้างม้าผู้คนมาก ฯ๑๐๐

ศักราช ๙๕๐ ขวตศก (พ.ศ. ๒๑๓๑) ณ วัน ๒^๑ ๑๒ คำ^{๒๖๙} แผ่นดินไหว ฯ๑๐๐

^{๒๖๐} ตรงกับวันอังคารที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๓๐

^{๒๖๑} สันนิษฐานว่าช่วงปลายปี จ.ศ. ๙๔๙ พระราชพงศาวดารคงจะลงบันทึกวันและเหตุการณ์สับสน เพราะ วัน ๒^{๑๐๓} คำ^{๒๖๑} ตรงกับวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๓๐

^{๒๖๒} เวลา ๕ นาฬิกา

^{๒๖๔} ทัพพญานครลำปาง

^{๒๖๕} อยู่ทางตอนเหนือของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณทุ่งหล่มพลี

^{๒๖๖} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๐ คำนวณได้เป็นเดือนยี่ แรม ๑๕ คำ

^{๒๖๗} เวลาใกล้รุ่ง

^{๒๖๘} ทุ่งชายเคือง อยู่ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน สันนิษฐานว่าอยู่ในบริเวณคลองบ้านข้าวเม่าหันตราทางตะวันออกเฉียงเหนือของพระนครศรีอยุธยา

^{๒๖๙} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๓๑ คำนวณได้เป็นวันแรม ๑๒ คำ

ចូលទៅដល់បន្ទាយព្រះបាទហង្សានោះ ។ ថ្ងៃអង្គារ ១០ រោច ខែផល្គុន^{២៥៦} ស្តេចយាងចេញតាំង ជាទីពេញនៅវាលឡឺត្តិ ហើយចេញវាយទីពេញខ្លាំង គ្រានោះបានច្បាំងចូលប្រយុទ្ធនឹងមុខនឹងព្រះ ទីនាំងពោធិ៍ ទ្រង់ប្រើលំពែងទ្វារចាក់ពួកទាហានស្លាប់ ពេលពួកខ្លាំងចាញ់បាក់បែកត្រលប់ចូល បន្ទាយវិញ ហើយដេញកាប់ចាក់ខ្លាំងចូលទៅ ដល់ខាងមុខបន្ទាយ ។ ថ្ងៃច័ន្ទ ១០ រោច ខែមាឃ^{២៥៧} វេលាមួយនាឡិកាទៀតដល់ពេលព្រលឹម^{២៥៨} ស្តេចលើកទ័ពចេញទៅវាយទីពេញនគរ^{២៥៩} ដែល តាំងនៅឯមាត់ពាមមុចឡៅ^{២៦០} នោះ គ្រានោះបានចូលវាយទីពេញដល់ក្នុងបន្ទាយ វិញខ្លាំងចាញ់ រត់គេចពីបន្ទាយខ្លាំងអស់រលីង ហើយព្រះបាទហង្សាក៏លើកទ័ពទៅវិញ ។ រីឯពញាលង្វែកមក តាំងទីពេញនៅឯបាងសាយ ។ គ្រានោះស្តេចយាងចេញទៅប្រជុំពលទាំងពួងនៅឯបាងក្តាន ។ លុះថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ១ កើត ខែមាឃ^{២៦១} វេលាឧសាហោគ^{២៦២} ស្តេចយាងព្យុហយាត្រាពីបាងក្តាន ទៅតាំងទីពេញជ័យនាជាយក្សីង^{២៦៣} ហើយទ្រង់យាងទៅស្រុកលង្វែក គ្រានោះបានដំរី សេះ និង អ្នកស្រុកជាច្រើន ។

សករាជ ៩៥០ ឆ្នាំជូត (គ.ស. ១៥៨៨) នាថ្ងៃច័ន្ទ ៨ រោច ខែកត្តិក^{២៦៤} រញ្ជួយផែនដី ។

២៥៦ ត្រូវនឹងថ្ងៃអង្គារទី ២២ ខែមីនា គ.ស. ១៥៨៨ ។
 ២៥៧ ក្នុងរយៈពេលចុងឆ្នាំ ៩៤៩ នៃចល្លសករាជ ការកត់ត្រាច្បាប់ព្រះរាជង្សាវតារប្រហែលជាមានការភាន់ច្រឡំអំពីការចុះ កាលបរិច្ឆេទនិងការកត់ត្រាព្រឹត្តិការណ៍នានា ។ ចំពោះថ្ងៃច័ន្ទ ១០ រោច ខែមាឃ គណនាបានត្រូវជាថ្ងៃទី ២២ ខែកុម្ភៈ គ.ស. ១៥៨៨ ។
 ២៥៨ មានន័យថា វេលាម៉ោង ៥ ព្រឹក ។
 ២៥៩ “ទីពេញនគរ” សំដៅលើ ទីពេញហ្វូងនគរឡាំបាំង ។
 ២៦០ ទីតាំងនៅតំបន់ខាងជើងខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ម្តុំវាល “ធុងស្លឹក្តិ” ។
 ២៦១ ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ២៨ ខែមករា គ.ស. ១៥៨៨ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ១៥ រោច ខែបុស្ស ។
 ២៦២ ពេលជិតភ្លឺ ។
 ២៦៣ សព្វថ្ងៃនេះហៅថា “ធុង (វាល) ជាយក្សីង” (សរសេរ ជាយក្សីង អានថា ងាយយឿង) សន្និដ្ឋានថា ទីតាំងនេះស្ថិតនៅម្តុំស្ទឹង “បានខាវម៉ៅហាន់ត្រា” ខាងទិសឦសានរបស់ព្រះនគរស្រីអយុធ្យា ។
 ២៦៤ ត្រូវនឹងថ្ងៃច័ន្ទទី ១៤ ខែវិច្ឆិកា គ.ស. ១៥៨៨ ។

ศักราช ๙๕๑ ฉลุศก (พ.ศ. ๒๑๓๒) ข้าวแพงเป็นเกวียนละสิบตำลึง^{๒๗๐}
ปิดตราพรณานรายณ์กำซับ ณ วัน ๖^{๒๗๑} ๒ คำ^{๒๗๐} แผ่นดินไหว ฯ

ศักราช ๙๕๒ ขาลศก (พ.ศ. ๒๑๓๓) วัน ๑^{๒๗๒} ๔ คำ^{๒๗๒} สมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงพระพุดมาราช^{๒๗๓} นฤพาน วัน ๓^{๒๗๓} ๑๒ คำ^{๒๗๔} มหาอุปราชายกทัพมา
โดยทางกาญจนบุรี ครั้นนั้นได้ตัวพรญาพลิมตำบจรเข้สามพัน^{๒๗๔} ฯ

๒๗๐ ๔๐ บาท

๒๗๑ ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๒

๒๗๒ ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๑๓๓ นับเป็นวันที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เสด็จขึ้นครองราชย์ด้วย

๒๗๓ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๒๗๔ ตรงกับวันอังคารที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๓๓

๒๗๕ ปัจจุบันอยู่ในอำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

សករាជ ៩៥១ ឆ្នាំឆ្លូវ (គ.ស. ១៥៨៩) តម្លៃស្រូវមួយដឹក ថ្លៃដប់តម្លឹង^{២៦៥}
បោះត្រាពញាណាយណ៍កម្លាប់ ។ នាថ្ងៃសុក្រ ៧ រោច ខែបុស្ស^{២៦៦} រញ្ជួយផែនដី ។

សករាជ ៩៥២ ឆ្នាំខាល (គ.ស. ១៥៩០) ថ្ងៃអាទិត្យ ១៣ រោច ខែអាសាធ^{២៦៧}
សម្តេចព្រះករុណាជាម្ចាស់ ព្រះព្រឹទ្ធារាជ^{២៦៨} សោយព្រះទិវង្គត ។ ថ្ងៃអង្គារ ២ រោច ខែកត្តិក^{២៦៩}
មហាឧបរាជាលើកទី៤មកតាមផ្លូវស្រុកកាក្កោបបុរី គ្រានោះ ចាប់បានខ្លួនពញាឃ្លីមង្គលតំបន់
តៈខេសាមផាន់^{២៧០} ។

^{២៦៥} ប្រាក់បុរាណ (១ តម្លឹង ស្មើនឹង ៤ បាម) ១០ តម្លឹងមានតម្លៃ ៤០ បាម ។

^{២៦៦} ត្រូវនឹងថ្ងៃសុក្រទី ២៦ ខែមករា គ.ស. ១៥៩០ ។

^{២៦៧} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ២៩ ខែកក្កដា គ.ស. ១៥៩០ ដែលជាថ្ងៃឡើងសោយរាជ្យរបស់ព្រះបាទនរេស្ស ។

^{២៦៨} សម្តេចព្រះមហាធម្មរាជាធិរាជ ព្រះរាជបិតានៃសម្តេចព្រះនរេស្សមហារាជ ។

^{២៦៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃអង្គារទី ១៣ ខែវិច្ឆិកា គ.ស. ១៥៩០ ។

^{២៧០} សព្វថ្ងៃនេះគឺជា ឃុំចរៈយេសាមផាន់ ស្រុកអ៊ូថង ខេត្តស្អាញបុរី (ចរៈយេសាមផាន់ ប្រែថា ក្រពើបីពាន់) ។

ศักราช ๙๕๔ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๑๓๕) วัน ๖ ๒ คำ^{๒๓๖} อุปราชายกมาแต่
เมืองหงษา ณ วัน ๗ ๑ คำ^{๒๓๗} เพดาล^{๒๓๘} ช้างต้นพรญาไชยานุภาพตกลอกมา
ใหญ่ประมาณ ๕ องคุลี ครั้นถึงเดือนยี่ มหาอุปราชายกมาถึงแดนเมืองสุพรรณบุรี
แต่ตั้งทัพตำบลพงตรุ^{๒๓๙} วัน ๑ ๙ ๒ คำ เวลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา ๒ บาท^{๒๔๐} เสด็จ
พยุหบาตราโดยทางชลมารค ฟันไม้ข่มนาม^{๒๔๑} ตำบลหลมพลี ตั้งทัพไชยตำบล
ม่วงหวาน^{๒๔๒} แล ณ วัน ๔ ๑๒ ๒ คำ เวลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๙ บาท^{๒๔๓}
เสด็จพยุหบาตราโดยทางสถลมารค อนึ่งเมื่อใกล้รุ่งขึ้นวัน ๑๒ คำนั้น เห็นพระ
สารีริกธาตุปฏิหารย์ไปโดยทางซึ่งจะเสด็จนั้น ถึงวัน ๒ ๒ ๒ คำ เวลารุ่งแล้ว ๕
นาฬิกา ๓ บาท^{๒๔๔} เสด็จทรงช้างต้นพรญาไชยานุภาพ เสด็จจอบรรทมหาอุปราช

^{๒๓๖} ตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๑๓๕

^{๒๓๗} ตรงกับวันเสาร์ที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๑๓๕

^{๒๓๘} ในที่นี้หมายถึงเพดานปาก อันเป็นตำแหน่งมงคลตามตำราคุณลักษณะที่ใช้พิจารณาลักษณะต่างๆ
ของช้าง เช่น สี อยัวยะต่างๆ เป็นต้น ว่าดีเลวประการใด รวมถึงการพิจารณาลักษณะช้างเผือก

^{๒๓๙} ตำบลตระพังตรุ ปัจจุบันอยู่ในอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

^{๒๔๐} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๑๒ นาที

^{๒๔๑} ฟันไม้ข่มนาม หรือตัดไม้ข่มนาม คือ พิธีทางไสยศาสตร์ที่ทำก่อนออกสงคราม เป็นพิธีที่ทำใน
ลักษณะยกตนข่มศัตรู ทั้งนี้เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่กองทัพ และมีขวัญกำลังใจในการรบ จนได้มา
ซึ่งชัยชนะ ทำโดยตั้งโรงพิธีขึ้นกลางลาน บันหุ่นดินเป็นรูปช้างศึกจากดิน ๑๒ ก้อนที่นำมาจาก
ใต้สะพาน ใต้ท่าเรือ และป่าช้า แล้วลงยันต์กำกับพร้อมกับเอาไม้ที่มีชื่อเหมือน หรือมีสำเนียงคล้าย
ชื่อช้างศึกมาผูกติดต้นคอหุ่น เอาหุ่นผูกติดกับต้นกล้วยแล้ววางไว้ใกล้โรงพิธี เมื่อได้เวลาตามฤกษ์
ที่กำหนดพระมหากษัตริย์จะพระราชทานดาบอาญาสิทธิ์ให้แก่ทัพเพื่อทำพิธีบูชาพระอิศวร
พระนารายณ์ แล้วจึงออกมารำดาบที่กลางลานแล้วตัดคอหุ่นด้วยดาบอาญาสิทธิ์ให้ขาดในการฟัน
ครั้งเดียว เมื่อจะเคลื่อนทัพจะให้ทหารเหยียบหุ่นดินให้เรียบเสมอพื้นเป็นจบพิธี

^{๒๔๒} ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

^{๒๔๓} ตรงกับวันพุธที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ เวลา ๔ นาฬิกา ๕๔ นาที

^{๒๔๔} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๕ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๑๔ นาที

សករាជ ៩៥៤ ឆ្នាំរោង (គ.ស. ១៩៩២) ថ្ងៃសុក្រ ២ រោច ខែកត្តិក^{២៧១} ឧបរាជាលើក
 ទី៣មកពីហង្សា។ នាថ្ងៃសៅរ៍ ១ រោច ខែមិគសិរា^{២៧២} ពិធាន^{២៧៣} នៃព្រះទីនាំងគង្គេន្ត្រ ពញា
 ជែយានុភាពយារចេញមកចំប្រមាណ ៥ អង្គុលី។ លុះខែបុស្ស មហាឧបរាជាលើកមកដល់
 ដែនស្រុកសុពណ្ណបុរីបានតាំងទីតនៅតំបន់ផ្ទាំងទ្រុ^{២៧៤}។ ថ្ងៃអាទិត្យ ៩ កើត ខែបុស្សពេលព្រលឹម
 កន្លងទៅ ៤ នាឡិកា ២ បាទ^{២៧៥} ទ្រង់យាងព្យាបាយត្រាតាមផ្លូវជលមគ្គ កាប់ឈើសង្កត់នាម^{២៧៦}
 នៅតំបន់ឡឺភ្នំ តាំងទីពង្សាបតំបន់ម្លូងវ៉ាន^{២៧៧}។ លុះនាថ្ងៃពុធ ១២ កើត ខែបុស្ស ពេលព្រលឹម
 កន្លងទៅ ២ នាឡិកា ៩ បាទ^{២៧៨} ស្តេចយាងព្យាបាយត្រាតាមផ្លូវជលមគ្គ។ មួយសោតទៀត
 ពេលនឹងដល់ព្រឹកព្រលឹមថ្ងៃ ១២ កើតនោះ ឃើញព្រះសារិកធាតុ សម្តែងបូជានុភាពទៅ
 តាមផ្លូវ ដែលទ្រង់យាងទៅនោះ។ លុះថ្ងៃច័ន្ទ ២ រោច ខែបុស្ស ពេលព្រលឹមកន្លងទៅ ហើយ
 ៥ នាឡិកា ៣ បាទ^{២៧៩} ទ្រង់ឡើង លើព្រះទីនាំងគង្គេន្ត្រ ពញាជែយានុភាព ទ្រង់យាងចេញ

^{២៧១} ត្រូវនឹងថ្ងៃច័ន្ទទី ២០ ខែវិច្ឆិកា គ.ស. ១៩៩២។

^{២៧២} ត្រូវនឹងថ្ងៃសៅរ៍ទី ១៩ ខែធ្នូ គ.ស. ១៩៩២។

^{២៧៣} មានន័យថា ពិធានមាត់ឬក្រអូមមាត់ដំរី ជាចំណុចប្រាប់លក្ខណៈមង្គលរបស់សត្វដំរីតាមតម្រាគជលក្សណ៍ ដែលប្រើ
 សម្រាប់កត់ សម្គាល់លក្ខណៈដំរីថា ល្អឬអាក្រក់ ដោយសង្កេតពីសម្បុរ និងទ្រង់ទ្រាយអវយវៈ ជាដើម រួមទាំងសម្រាប់
 ពិចារណា លក្ខណៈដំរីសទៀតផង។

^{២៧៤} សព្វថ្ងៃនេះគឺជា ឃុំត្រះផ្ទាំងទ្រុ ស្រុកផ្ទាំងទ្រុ ខេត្តកាក្សបុរី (ពាក្យថា ត្រះផ្ទាំង ប្រែថា ត្រពាំង)។

^{២៧៥} ត្រូវនឹងថ្ងៃអាទិត្យទី ១០ ខែមករា គ.ស. ១៩៩៣ វេលាម៉ោង ១០ ព្រឹក និង ១២ នាទី។

^{២៧៦} កាត់ឈើសង្កត់នាម ជាឈ្មោះព្រះរាជពិធីមួយផ្នែកទៅលើជំនឿខាងសែយសាស្ត្រ ដែលប្រារព្ធឡើង មុនការធ្វើសង្គ្រាម
 ដើម្បីឱ្យកងទ័ពមានសុភមង្គលសិរីសួស្តី និងលើកទឹកចិត្តដល់អ្នកចម្បាំងដោយសម្តែងនូវការទទួលបានជ័យជំនះលើខ្មាំង
 សត្រូវ។ ពិធីនេះត្រូវបានប្រារព្ធឡើងរោងពិធីដែលរៀបចំទុកកណ្តាលព្រលាន ដោយការសូនរូបសត្រូវមួយរូបពីរ ១២ ដុំ
 ដែលយក មកពីដីក្រោមស្ពាន ក្រោមកំពង់ផែ និងដីពិបាកា ហើយបញ្ចុះយ៉ូត្រឡើងវិញបន្ត ព្រមទាំងយកឈើដ៏មានឈ្មោះដូច
 ឬឈ្មោះឈើមានសម្លេង ស្រដៀងគ្នានឹងឈ្មោះសត្រូវមកចងភ្ជាប់ទុកឯកន្លែងករបស់រូបសត្រូវនោះ ហើយចងរូបសត្រូវជាមួយ
 ដើមចេកនិងដាក់ទុកជិតរោងពិធី។ លុះដល់ពេលតាមបូករូបដែលកំណត់ទុក ព្រះមហាក្សត្រក៏ព្រះរាជទានដាវអាជ្ជា
 សិទ្ធិឱ្យមេទ័ព ដើម្បីធ្វើពិធីបូជាព្រះសុរិន្ទព្រះនារាយណ៍។ ក្រោយពីនោះ មេទ័ពវារៈជាដាវនៅកណ្តាលព្រលាន ហើយ
 ប្រើដាវអាជ្ជាសិទ្ធិកាប់រូបសត្រូវដោយកាប់ផ្តាច់តែមួយដងប៉ុណ្ណោះ។ ពេលនឹង យាត្រាទីពក់ឱ្យពួកទាហានជាន់ជញ្ជីងរូបសត្រូវនោះ
 ឱ្យរាបស្មើផ្ទៃដី ជាការបញ្ចប់ពិធី។

^{២៧៧} សព្វថ្ងៃនេះគឺជាឃុំម្លូងវ៉ាន ស្រុកបាងបាស ខេត្តព្រះនគរស្រីអយុធ្យា (ពាក្យថា ម្លូងវ៉ាន ប្រែថា ស្វាយផ្អែម)។

^{២៧៨} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ១៣ ខែមករា គ.ស. ១៩៩៣ វេលាម៉ោង ៨ ព្រឹក និង ៥៤ នាទី។

^{២៧៩} ត្រូវនឹងថ្ងៃច័ន្ទទី ១៨ ខែមករា គ.ស. ១៩៩៣ វេលាម៉ោង ១១ ព្រឹក និង ១៨ នាទី។

ตำบลหนองสาหร่าย^{๒๔๕} ครั้งนั้นมีได้ตามฤกษ์แลฝ่ายฤกษ์^{๒๔๖} แลฝ่ายฤกษ์หน้อย
หนึ่ง แลเมื่อได้ชนช้างด้วยมหาอุปราชานั้น สมเด็จพระนารายณ์บพิตรเป็นเจ้า
ต้องปืน^{๒๔๗} ณ พระหัตถ์ข้างขวาหน้อยหนึ่ง อนึ่งเมื่อมหาอุปราชาขี่ช้างออกมายืน
อยู่นั้น หมวกมหาอุปราชาใสนั้นตกลงถึงดิน แลเอาคืบขึ้นใส่เล่า ครั้งนั้นมหา
อุปราชาขาดคอช้างตายในที่นั้น แลช้างต้นพระยาไชยานุภาพซึ่งทรง แลได้ชนด้วย
มหาอุปราชาแลมีชัยชำนะนั้น พระราชทานให้ชื่อเจ้าพระยาปราบหงษา^{๒๔๘} ฯ๑๐๐

^{๒๔๕} ตำบลหนองสาหร่าย ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

^{๒๔๖} ฝ่ายฤกษ์ ในที่นี้หมายถึงเกินออกไปจากฤกษ์ที่กำหนดไว้

^{๒๔๗} ในที่นี้หมายถึงปืนไฟ

^{๒๔๘} ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่า “ให้เอา
พลายภูเขาทอง ขึ้นระวางสะพักชื่อเจ้าพระยาไชยานุภาพสูง ๖ ศอกคืบ ๒ นิ้ว ตัดน้ำมันหน้าหลัง”
ครั้นเมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีได้ชัยชนะแก่พระมหาอุปราชาแล้ว จึงสถาปนา
เจ้าพระยาไชยานุภาพ ขึ้นเป็นพระยาปราบหงสาวดี

ទៅច្បាំងនឹងមហាឧបរាជា ឯតំបន់ហ្លួងសារ៉ាយ^{២៨០} ។ គ្រានោះពុំបាន តាមបូក្ស ឆ្លងហួសបូក្ស ហើយឆ្លងហួសបូក្សបន្តិច^{២៨១} ។ ពេលដែលបានប្រជល់ដំរី នឹងមហាឧបរាជានោះ សម្តេចព្រះណារាយណ៍បពិត្រជាម្ចាស់ត្រូវកាំភ្លើង^{២៨២} នាព្រះហស្តខាងស្តាំបន្តិច ។ មួយសោត ពេលដែលមហាឧបរាជានេះដំរីចេញមកបញ្ឈួរនោះ ម្នាក់ដែលមហាឧបរាជាកំពាក់នោះបានឆ្លាក់ចុះដល់ដី ហើយរើសយកម្នាក់មកកាប់ឡើងវិញ ។ គ្រានោះ មហាឧបរាជាដាច់កស្លាប់លើកដំរីនាក់នោះ ។ វិព្រះទីនាំងគងេន្ត្រពញាជ័យានុភាព ដែលបានប្រជល់នឹងមហាឧបរាជា ហើយមានជ័យជំនះនោះ ព្រះរាជទានឱ្យនាមថា ចៅពញាប្រាបហង្សៗ^{២៨៣} ។

២៨០ សព្វថ្ងៃនេះគឺជា ឃុំណងសារ៉ាយ ស្រុកដន់ជឿ (ទួលចេតិយ) ខេត្តសុពណ្ណបុរី ។
 ២៨១ មានន័យថាហួសពេលពីបូក្សដែលកំណត់ទុក ។
 ២៨២ ក្នុងករណីនេះមានន័យថា អាវុធដែលបាញ់ដោយអំណាចគ្រាប់បូរសេរី ។
 ២៨៣ ដំរីនេះពីដើមឈ្មោះ ផ្កាយភូខោថង បានទទួលតំណែងជាព្រះទីនាំងគងេន្ត្រពញាជ័យានុភាព ។ គ្រាដែលសម្តេចព្រះនរេស្វរ ទ្រង់ធ្វើហត្ថិប្រយុទ្ធ (ចម្បាំងដោយការប្រជល់ដំរី) បានជ័យជំនះទើបឱ្យឡើងឋានជា ពញាប្រាបហង្សៗវិញ ។

ศักราช ๙๕๕ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๓๖) วัน ๒ ๕ ๑๐ คำ^{๒๔๙} เสด็จเถลิง
พระมหาปราสาท ครั้นนั้นทรงพระโกรธแค้นมอญ ให้เอามอญเผาเสียประมาณ
๑๐๐ ณ วัน ๖ ๑๐ ๒ คำ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๖ บาท^{๒๕๐} เสด็จพยุหบาตราไป
เอาเมืองละแวก แลตั้งทัพไชยตำบลบางขวด เสด็จไปครั้งนั้นได้ตัวพระญา
ศรีสุพรรณ^{๒๕๑} ในวัน ๑ ๑ ๔ คำ^{๒๕๒} นั้น ฯ

ศักราช ๙๕๖ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๑๓๗) ยกทัพไปเมืองสะโดง^{๒๕๓} ฯ

ศักราช ๙๕๗ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๓๘) วัน ๑ ๗ ๑ คำ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา
๙ บาท^{๒๕๔} เสด็จพยุหบาตราไปเมืองหงษา ครึ่งก่อนฝนไม้ข่มนามตำบลหล่มพลี
ตั้งทัพชัยตำบลม่วงหวาน ถึงวัน ๒ ๑ ๔ คำ^{๒๕๕} เพลาเที่ยงคืนแล้ว เข้าปล้นเมือง
หงษามาได้ ทัพหลวงเสด็จกลับคืนมา ฯ

^{๒๔๙} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๑๓๖

^{๒๕๐} ตรงกับวันศุกร์ที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๑๓๖ เวลา ๙ นาฬิกา ๓๖ นาที

^{๒๕๑} ญาศรีสุพรรณ ในที่นี้หมายถึงพระศรีสุริโยพรรณพระอนุชาในสมเด็จพระสังฆราช ในครั้งนั้น
ได้เสด็จมาพร้อมกับพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์

^{๒๕๒} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๓๖

^{๒๕๓} เมืองสะโดงปัจจุบันอยู่ในจังหวัดกำแพงเพชร ประเทศกัมพูชา

^{๒๕๔} ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๑๓๘ เวลา ๙ นาฬิกา ๕๔ นาที

^{๒๕๕} ตรงกับวันจันทร์ที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๑๓๘

ศักราช ๙๕๘ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๓๙) วัน ๓ ๕ ๖ คำ^{๒๙๖} ลาว^{๒๙๗} หนี ขุนจำ
เมืองรบลาวตำบลตะเคียนดวน แล ณ วัน ๕ ๖ ๓ คำ^{๒๙๘} ฝนตกหนักหนาสามวัน
ดุจฤดูฝน ฯ

ศักราช ๙๖๑ กุนศก (พ.ศ. ๒๑๔๒) วัน ๕ ๑๑ ๑๑ คำ เวลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา
๔ บาท^{๒๙๙} เสด็จพยุหบาตราไปเมืองตองอู พันไม้ข่มนามตำบลหล่มพลี ตั้งทัพชัย
ตำบลวัดตาล แลในเดือน ๑๑ นั้นสงกรานต์^{๓๐๐} พระเสวรีแต่ราศีกันย์ไปราศีตุลย์
ครั้นถึงวัน ๕ ๑๐ ๔ คำ^{๓๐๑} เสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองตองอู แลทัพหลวงเข้าตั้ง
ใกล้เมืองตองอูประมาณ ๓๐ เส้น^{๓๐๒} แลตั้งอยู่ที่นั่นสองเดือน ขาดอาหาร
พันกำลัง ไพร่พลทั้งปวงตายด้วยอดอาหารเป็นอันมาก ครั้นวัน ๕ ๖ ๖ คำ^{๓๐๓}
ทัพหลวงเสด็จกลับคืนมายังพระนครศรีอยุธยา ฯ

^{๒๙๖} ตรงกับวันอังคารที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๑๓๙ คำนวนได้เป็นวันขึ้น ๕ คำ

^{๒๙๗} ลาว ในที่นี้หมายถึงเขลยชาวล้านนา

^{๒๙๘} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๑๓๙

^{๒๙๙} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๑๔๒ เวลา ๔ นาฬิกา ๔๔ นาที

^{๓๐๐} สงกรานต์ หมายถึงการเคลื่อนย้ายของดวงดาวต่างๆ รวมถึงดวงอาทิตย์จากราศีหนึ่งไปสู่อีก
ราศีหนึ่ง

^{๓๐๑} ตรงกับวันพุธที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๔๒

^{๓๐๒} ๑๒๐๐ เมตร

^{๓๐๓} ตรงกับวันพุธที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๔๓ เป็นปี จ.ศ. ๙๖๒ แล้ว

សករាជ ៩៥៨ ឆ្នាំវក (គ.ស. ១៥៩៦) ថ្ងៃអង្គារ ៤ កើត ខែពិសាខ^{២៩១} លាវ^{២៩២} គេចខ្លួន យុទ្ធាម្បើង ច្បាំងនឹង លាវឯតំបន់តៈគៀនដូន។ នាថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ៦ កើត ខែមាឃ^{២៩៣} ភ្លៀងធ្លាក់ខ្លាំងណាស់ ៣ ថ្ងៃ ហាក់ដូចជូរភ្លៀង។

សករាជ ៩៦១ ឆ្នាំកុរ (គ.ស. ១៥៩៩) ថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ១១ កើត ខែអស្សុជ ពេលព្រលឹម កន្លងទៅ ២ នាទីកា ៨ បាទ^{២៩៤} ស្តេចយាងព្យាបាលត្រាទៅក្រុងតងអ៊ូ។ កាប់ឈើសង្កត់នាមនៅ តំបន់ឡុក្តិ តាំងទីពឹងយងតំបន់វត្តតាល។ ហើយក្នុងខែអស្សុជនោះ សង្គ្រាន្ត^{២៩៥} ព្រះសោវិពិ កញ្ញាភាសិទៅតុលាភាសិ។ លុះថ្ងៃពុធ ១០ កើត ខែ ផល្គុន^{២៩៦} ស្តេចព្រះរាជដំណើរដល់ក្រុងតងអ៊ូ ហើយទ័ពហ្លួងចូលតាំងជិត ក្រុងតងអ៊ូ ប្រហែល ៣០ សិន^{២៩៧}។ ហើយតាំងនៅកន្លែងនោះ ២ ខែ ខ្វះខាតស្បៀងអាហារពន់កម្លាំង ពលទាំងពួង ស្លាប់ដោយសារឡុក្តិក្សជាច្រើន។ លុះថ្ងៃពុធ ៦ រោច ខែពិសាខ^{២៩៨} ទ័ពហ្លួង ស្តេចយាងត្រលប់មកកាន់ព្រះនគរស្រីអយុទ្ធបារិញ។

^{២៩១} ត្រូវនឹងថ្ងៃអង្គារទី ៣០ ខែមេសា គ.ស. ១៥៩៦ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ៥ កើត។

^{២៩២} លាវ ករណីនេះ សំដៅលើឈ្មើយសិកពីឡានណា។

^{២៩៣} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ២៣ ខែមករា គ.ស. ១៥៩៧។

^{២៩៤} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ៣០ ខែកញ្ញា គ.ស. ១៥៩៩ វេលាម៉ោង ៨ ព្រឹក និង ៤៨ នាទី។

^{២៩៥} សង្គ្រាន្ត ករណីនេះមានន័យថា ដំណើរដែលផ្កាយនព្វគ្រោះ ឬព្រះអាទិត្យចរពីភាសិមួយចូលទៅដល់ភាសិមួយទៀត។

^{២៩៦} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ២៣ ខែកុម្ភៈ គ.ស. ១៦០០។

^{២៩៧} ចម្ងាយប្រវែង ៣០ សិន ស្មើនឹង ១២០០ ម៉ែត្រ (១ សិន ឬ ២០ ព្យាម ស្មើនឹង ៤០ ម៉ែត្រ)។

^{២៩៨} ត្រូវនឹងថ្ងៃពុធទី ៣ ខែឧសភា គ.ស. ១៦០០។

ศักราช ๙๖๓ ฉลุศก (พ.ศ. ๒๑๔๔) เดือน ๗ เดือนเดียวนั้นมีสุริยุปราคา
ในปีนั้นรับพระอิศวรแลพระนารายณ์เป็นเจ้าไปถวายพระพรพร้อมกันวันเดียว
ทั้ง ๔ คานหาม ^{๓๐๔} ๗C๓

ศักราช ๙๖๔ ขาลศก (พ.ศ. ๒๑๔๕) เสด็จไปประพาสลพบุรี

ศักราช ๙๖๕ เกาะศก (พ.ศ. ๒๑๔๖) ทัพพระเจ้าฝ่ายหน้า ^{๓๐๕} เสด็จไปเอาเมือง
ขอมได้ ๗C๓

ศักราช ๙๖๖ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๑๔๗) วัน ๕ ^{๓๐๖} ๒ คำ ^{๓๐๖} เสด็จพยุหบาตรา
จากป่าโมกโดยทางชลมารค แลฟันไม้ข่มนามตำบลเอกราช ตั้งทัพไชย
ตำบลพระหล่อ วันนั้นเป็นวันอุณ ^{๓๐๗} แลเป็นสงกรานต์ พระเสวรีปราศิณู
เป็นองศาหนึ่ง ครั้งนั้นครั้นเสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองหลวง ^{๓๐๘} ตำบล
ทุ่งดอนแก้ว ๗C๓

^{๓๐๔} หมายถึงการรับเสด็จพระอิศวร และพระนารายณ์ที่เสด็จลงมายังโลกมนุษย์ โดยการแห่เทวรูป
พระอิศวร พระนารายณ์ด้วยพระราชนยานสี่ลำคาน

^{๓๐๕} ทัพสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราช

^{๓๐๖} ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๑๔๗ คำนวนได้เป็นวันแรม ๒ คำ

^{๓๐๘} วันอุณ หรือวันโอน หมายถึงวันขาด ตามการนับวันทางจันทรคติ บางเดือนมี ๓๐ วัน บางเดือน
มี ๒๙ วัน กล่าวคือเมื่อเป็นวันแรม ๑๔ คำแล้วเปลี่ยนเป็นวันขึ้น ๑ คำเลยในรุ่งขึ้น (ไม่มีวันแรม
๑๕ คำ) ซึ่งเรียกวันแรม ๑๔ คำของเดือนที่มีเพียง ๒๙ วัน ว่าวันอุณ หรือวันโอน

^{๓๐๘} พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เมืองห้างหลวง บางกระแสว่าคือเมืองหาง
ในรัฐฉาน สาธารณรัฐสกลนิคมเมียนมาร์ แต่บางกระแสว่าอยู่ที่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
ปัจจุบัน ครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จสวรรคต สิริรวมพระชนมายุ ๕๐ พรรษา เสด็จอยู่
ในราชสมบัติได้ ๑๕ พรรษา

សករាជ ៩៦៣ ឆ្នាំឆ្លូវ (គ.ស. ១៦០១) ខែជេស្ឋ ខែដដែលនោះ កើតសូរ្យក្រាស ។ នាឆ្នាំ នោះទទួលព្រះឥសូរនិង ព្រះនារាយណ៍ជាអម្ចាស់ អញ្ជើញទៅថ្វាយព្រះពរព្រមគ្នាក្នុងថ្ងៃតែមួយ ទាំង ៤ ដងស្ដែង^{២៩៩} ។

សករាជ ៩៦៤ ឆ្នាំខាល (គ.ស. ១៦០២) ស្ដេចយាងទៅប្រពាតលពហ្មីរ ។

សករាជ ៩៦៥ ឆ្នាំថោះ (គ.ស. ១៦០៣) ទ័ពព្រះមហាឧបរាជ^{៣០០} ស្ដេចយាងទៅយក ក្រុងខមបាន ។

សករាជ ៩៦៦ ឆ្នាំរោង (គ.ស. ១៦០៤) ថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ ៣ រោច ខែបុស្ស^{៣០១} ស្ដេចយាងព្យុហយាត្រាពីប៉ាមោក តាមផ្លូវជលមគ្គ ហើយកាប់ឈើសង្កត់នាមនៅតំបន់ឯករាជ តាំងទីជម្រកតំបន់ព្រះឡ ។ ថ្ងៃនោះជាថ្ងៃអូន^{៣០២} ហើយជា សង្គ្រាម ព្រះសៅរ៍ទៅធនុរាសី- ជាអង្គរមួយ ។ គ្រានោះស្ដេចយាងព្រះរាជដំណើរដល់ស្រុកហ្លួង^{៣០៣} តំបន់ធុងដន់កែវ ។

^{២៩៩} សំដៅលើពិធីទទួលព្រះដំណើរយាងមកកាន់ឋានមនុស្សនៃព្រះឥសូរនិងព្រះនារាយណ៍ ។ មានក្បួនដង្ហែទេវរូបព្រះ ឥសូរនិង ព្រះនារាយណ៍ តម្កល់លើព្រះរាជយានដែលមានដងស្ដែងបួន ។

^{៣០០} សំដៅលើទ័ពរបស់ព្រះរាជកាទសរថ ទ្រង់ជាព្រះអនុជនៃសម្ដេចព្រះនរេស្វរ និងជាព្រះមហាឧបរាជ ។

^{៣០១} ត្រូវនឹងថ្ងៃព្រហស្បតិ៍ទី ៦ ខែមករា គ.ស. ១៦០៥ ដែលគណនាបានត្រូវជាថ្ងៃ ២ រោច ។

^{៣០២} ថ្ងៃអូន មានន័យថា ថ្ងៃខ្លះឬថ្ងៃដែលមិនគ្រប់ តាមរយៈការរាប់ខែចន្ទគតិ ដែលជួនកាលមួយខែមាន ៣០ ថ្ងៃ ឬ ២៩ ថ្ងៃ ។ ពោលគឺ ថ្ងៃ ១៤ រោចផុតទៅ ហើយថ្ងៃបន្ទាប់គឺជាថ្ងៃ ១ កើត (ខែនោះខ្លះថ្ងៃមួយ គឺថ្ងៃ ១៥ រោច) គេហៅថ្ងៃ ១៤ រោចក្នុងខែដែល មានតែ ២៩ ថ្ងៃ ថា ថ្ងៃអូន ឬថ្ងៃមិន ។

^{៣០៣} ព្រះរាជពង្សាវតារច្បាប់ព្រះរាជហស្តលេខាបញ្ជាក់ថា ស្រុកហាងហ្លួង ។ របាយការណ៍ខ្លះអាងថា គឺជាស្រុកហាងក្នុង រដ្ឋឆាន ប្រទេសភូមា ប៉ុន្តែឯកសារខ្លះអាងថា ឋិតនៅក្នុងស្រុកវៀងហែង ខេត្តឈៀវនៃម៉ៃ សព្វថ្ងៃ ។ គ្រានោះសម្ដេចព្រះនរេស្វរ ជាម្ចាស់សោយព្រះទិវង្គត រួមព្រះជន្មាយុបាន ៥០ ព្រះវស្សា ទ្រង់ត្រងរាជសម្បត្តិអស់រយៈពេល ១៥ ព្រះវស្សា ។

หม่อม . เพ็ญการ .....

ขอ . เพ็ญการกรุงศรีอยุธยาถึงเซ
กายมื่อศัมายกรุงศรีอยุธยา .....

เลขที่ ๓๐ .....

ประวัติ . หลวงประเสริฐจักษ์ภณรัตน์ (แพ

ทาคคกษณ์) ในหอ ๑๙/๓/๒๕๕๐

จ.ศ. ๑๒๖๕, ค.ศ. ๑๙๐๙-๑๐, ร.ศ. ๑๒๖

เพ็ญการอยุธยา) จ.ศ. ๑๐๔๒

{ พ.ศ. ๒๒๒๓
ค.ศ. ๑๖๘๐

๑๖๖ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๖๗ ทัช แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๖๘ คราวนี้ฉันทบทวน ๑๖๗ สักหน่อย ๑๖๗ คราวนี้ฉันทบทวน ๑๖๗...
 ๑๖๙ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๐ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๑ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๒ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๓ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๔ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๕ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๖ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๗ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๘ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๗๙ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...
 ๑๘๐ แล้วพูดว่าเพราะเหตุนี้แหละ ออเจ้าพระยา...

นักรบเคียวมี คัมภีร์... ครุฑพุ่มที่ภรรยาเจตนาปั้นผพวกครุฑ
ทนต์พวงขนันเล็กกลับคืนไป ๖๔ กักรข ๔๒๖ ออกสกล สันเคียว
พพบเรใจโลกาเสลงพระอิศวรทวีสานนี้ ๖๕ กักรข ๔๒๗ ร.
ทนต์ สันเคียวพระบรมไตรโลกเจทเนพพพันนอด นวคจสานนี้ไดแปด

เจดิมเสลงสาพพันนอด ๖๖ กักรข ๔๒๘ ซอดกักรขมีนพทนต์
ทนต์ ขี้เสนาเมืองเขียงไมยแกทนต์ ๖๗ กักรข ๔๒๙ เท: กักร
ไดซางเมออีก ๖๘ กักรข ๔๓๐ นวคจพทนต์ลบทพพทนต์อิศวร
๖๙ กักรข ๔๓๑ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๐ กักรข ๔๓๒ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๑ กักรข ๔๓๓ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๒ กักรข ๔๓๔ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๓ กักรข ๔๓๕ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๔ กักรข ๔๓๖ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๕ กักรข ๔๓๗ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๖ กักรข ๔๓๘ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๗ กักรข ๔๓๙ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๘ กักรข ๔๔๐ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๗๙ กักรข ๔๔๑ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๐ กักรข ๔๔๒ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์

๘๑ กักรข ๔๔๓ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๒ กักรข ๔๔๔ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๓ กักรข ๔๔๕ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๔ กักรข ๔๔๖ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๕ กักรข ๔๔๗ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๖ กักรข ๔๔๘ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๗ กักรข ๔๔๙ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๘ กักรข ๔๕๐ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๘๙ กักรข ๔๕๑ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์
๙๐ กักรข ๔๕๒ นวคจกักรขมีนคัมภีร์โคละดาเสลงพระเจดิมทนต์

รับรักษาเสด็จไปวังหลวงตามมีไกรย้อย ๒๓ กักขฬ๔๖๓
กัก สัมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าแลสัมเด็จพระภริยาองค์สัมเด็จพระ
รับรักษาที่ราชทัณฑ์พระพันมอดทวิสองพระองค์ ๒๓ กักขฬ๔๖๓
มเสด็จไปรักษาที่ราชทัณฑ์พระพันมอดทวิสองพระองค์

[illegible]

เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๓๓ คำสั่งออกทั่วทั้งทวีปไซบีเรีย เดือนมีนาคม ๑๙๓๓ คำสั่งเรียกทัพ
หลวงเสด็จไปเมืองเซียร์าโทม แลเลขวัน ๓๙๒ คำได้เมืองสำคัญ
ไซบีเรีย วันที่ ๙๙๒ คำบัญชาทหารหลวงเสด็จออกเดินทางแลเรือแล
ทัพเรือในเมืองหลวงนอกเมืองท่าทุกตำบลถึงวัน ๓๙๒

หลวงเสด็จจากเมืองเซียร์าโทมมายังพมณครสี่ร้อยหก
ปีเศษคำ เดือนหกมีนาคมเสด็จพาทัพทั่วทั้งจักรวรรดิ จักรวรรดิ
ไซบีเรียออกทัพพมณครทหารหลวงเสด็จสืบศักดิ์พมณครที่อยู่ท่าทาง
ขั้วบนแดนดินไหว ๓๙๒ คำกษัตริย์ ๑๑๐ คำ วันที่ ๓๙๒ คำสั่งออก

สงครามในพมณครหลวงพมณครในแผ่นดินทุกเป็น ๓ ทอน หนึ่งอยู่สองวัน
หวัดกันพมณครหนักหลวงเป็นเสียงสัว หนึ่งประตูไฟพมณครเป็น
ทหารถึงวัน ๑๙๒ คำสืบ เสด็จพาทัพออกทัพเป็นเหตุ จักรวรรดิ
โดยสืบศักดิ์ ๒ ๓ จักรวรรดิ แลจันฉิมภยแลแบทญูร์

แต่ จักรวรรดิสืบเสด็จพาทัพทั่วทั้งจักรวรรดิ
สืบเสด็จพาทัพทั่วทั้งจักรวรรดิ แลจันฉิมภยสืบศักดิ์ได้ ๓
๓๙๒ คำสืบเสด็จพาทัพทั่วทั้งจักรวรรดิที่อยู่ท่าทางในเคอิม ๒ ๓
สืบเสด็จพาทัพทั่วทั้งจักรวรรดิ เสด็จออกไปรับสีกห่มสมัน สืบเสด็จ

และ ราชบุตรกรมมลายีสืบเสาะพระบุตรกับภรรยาที่รับไว้
แล้วพาเจ้าลูกเชื้อพระนางสองไปหาพญาราช แล้วจึงเอาพญาราช
กับพระมเหสีตามไปส่งให้พญาราชแล้วจึงมาหาพระมเหสีแล้ว
แล้วพญาราชจึงส่งพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ สืบเสาะพระนาง

แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๗๓ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี

แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี

แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี
แล้วพญาราชกับภรรยาที่รับไว้ ๖ ศักราช ๕๑๑ ราชวงศ์กรมมลายี

แล้วก็นั่งสมาธิด้วยตัวลงบนคาง แลพัสั่งไว้ด้วยเท้าแดง

ก็ยกขาแบพทสี่สิบให้ทัณฑ์เทพกษวิ | ภาวนา ๗๕ คำด้วย

เทพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | แลพุดีธ

วิไลโสภาภพคี่สิบห้าคณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

เทพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | แลพุดีธ

นี้ | แลพุดีธสี่สิบห้าคณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช | คณพัพพกษวิเคธไซเขมาโคตรบัพพกษอทกฏอช

ไว้ด้วย แลสมเด็จพระนพทศสิทธิ์เจ้าทรงสิ่งมาเสด็จมาพัก
ยาศักการพลันทักในทศกัณฑ์พระนรแล้วจึงพระเจ้าทรง
เสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระบาทสมเด็จพระเจ้า แลทั้งเมื่อก ๒ ชั่วไป
เมืองท่าบว ครั้นนั้นพระที่นั่งตามพระบาทสมเด็จพระนร

ในครั้งนั้น แลพระบาทสมเด็จพระนรในพระบาทสมเด็จพระนร
พระที่นั่งในคราวเมื่อกว่าขึ้นอยู่นางของสำนักแล้ว จึงล่องพระ
ไปขึ้นทางทะเลและแนว แลพลพม่นครหาพม่นั่งโดยคอรืบตร
ชดดาหนี ๆ นั้นจำยาก แลพม่นั่งนั้นที่ล่องสำราญในเรือ

ในนี้โดยมีสมเด็จพระเจ้าหลานชายไทพระบาทสมเด็จพระนร
เสด็จพระเจ้าลูกเธอพระบาทสมเด็จพระนร แลทั้งพระบาทสมเด็จพระ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าหลานชาย แลครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
พระบาทสมเด็จพระนรในคราวเมื่อกว่าขึ้นอยู่นางของสำนักแล้ว

ลูกเธอพระบาทสมเด็จพระนรในคราวเมื่อกว่าขึ้นอยู่นางของสำนักแล้ว
๕๖๖ ชดดาหนี พระบาทสมเด็จพระนรจึงให้ยารับสมเด็จพระนร
พระบาทสมเด็จพระนรในคราวเมื่อกว่าขึ้นอยู่นางของสำนักแล้ว
เสด็จพระเจ้าลูกเธอพระบาทสมเด็จพระนรในคราวเมื่อกว่าขึ้นอยู่นางของสำนักแล้ว

ภกณ: อาทศเป็นอันหมดแล้ว แลจงเสด็จพระอาทิตย์คุดหน้าแล้ว
กับนกร: จดกร: ทยัสไปในปีเดียวกันนี้ให้เขาควเมืองเหนือราชปอง
หลังหน้าของพระภคณคืออยุทธยา ในปีเดียวกันนี้พเจ้าทรงเสด็จ
พระเจสวก็แลพญพลิมยกพลหลังหน้าของพระภคณ แลณ:

กัน ๖๖๖ คำเพลงเพียรคั้นแล้ว ๖ ทลิกาบาทเสด็จพยุหบาตร
ไปตรงทัพค่ายลลมน้อม ครั้นนั้นเล็กห่อเสแตกทวยหนีไป อนึ่ง
หมัดตัวหนึ่งตักลูกเหล็กใส่ทะยานเป็นลึช: เคียว แต่ตัวทนาย
เป็นสองตัว แลเทพทนายนั้นตัวเล็กก็เทพประดุจซึ่งดุษ: แกกมัน

๗ กักกษ ๘๘ ๗ รุกกาทพ: เจสว: ๖ พลหลังหน้าครั้นเงา ถึงทัพ
ค่ายลลน: เกษ: แลตั้งอยู่แตก: เคือนกั: เกื้อเคือนกั: ครั้นถึงวัน ๖๖๖ คำ
เพลงแล้ว ๖ ทลิกาบาทเสด็จพยุหบาตรถึงทัพไชยค่ายลลน
ลีแลณ: วัน ๖๖๖ คำเสด็จจากทัพไชยโดยทางชลมารคไปทรงบาตร

หมื่นหมื่น: ทรงบิณฑบาตทั้งชายทั้งหญิงเป็นอันหมด หน้าทลิกา: ๖๖๖
ไปย ครั้นถึงวัน ๖๖๖ คำเสด็จทรงพรพยุห: ๖๖๖ พยุห: ๖๖๖
ออกคุดหน้าทั้งปองอยุทธยา: ๖๖๖ แลพระอาทิตย์ทรงกลด แล
รัตติกาลคุดหน้า: ๖๖๖ ต่อซึ่งพระ: ๖๖๖ หมื่นสังสารปรดุจ:

เราลดนมหนักขึ้นพร. หนึ่ง คณนี้คือทพพะเจ้าลวักซึ่งตั้งอยู่ท่า
ขลุ่ย:เรลดนมแตกทวยไปในปีเจ็ดนั้นนั้น ทอประกายขลุ่ยพละหนักโดย
ทางท่าเพร. เพชรตัวทำหม้อยที่นั้น ๗๗ กักกช ๙๗ จ้อกัก ก.
กัน ๑๗๑ คำพพะเจ้าหังชราชสี: ยางขลุ่ยพละหนักถึงกรพพ:

๑๗๑: ๕๗๑ คำแลพพะเจ้าหังชราชสี: ลอญพพะ: ๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
คำลวัก: นอนปากค แลทพพะทอประกาย: ๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
ทพพะทอประกาย: ๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑

๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑

๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑
๗๗: ๑๗๑: ๕๗๑

ด ร ร ช นี คั น ศี พ ท์

ก	
กรรมวาจา, พระ	๑๑๐
กลาโหม, จวน	๑๓๖
กลาโหม, พร	๗๔
กาญจนบุรี	๑๕๐
กาญจนบุรี, ตำบล, ป่า	๑๑๒
กำแพงเพชร, เมือง	๗๔, ๑๐๐, ๑๐๖, ๑๓๔
กุมาร, สมเด็จพระ, พระราช	๙๖
แก้ว, พรญา	๖๔
แก้วจักรวรรดิ, พลาย	๑๓๖
แก้วทรงบาตร, พระ	๑๑๔
แก้วฟ้า, สมเด็จพระ, พระเจ้าลูกเธอ, พระ	๑๒๔
ไกรแก้ว, เรือ	๙๖
ข	
খনอนบางตนาว	๑๔๖
খনอนปากคู, ตำบล	๑๔๔
ขอม, เมือง	๑๖๐
ค	
คเชนไตรตม, พระ	๑๑๒
คำแหง, พรญา	๕๒, ๕๔
แคร่ง, เมือง	๑๓๔
โค่น, ตำบล	๗๐
จ	
จระเข้สามพัน, ตำบล	๑๕๐
จักรพรรดิ, สมเด็จพระ, พระมหา	๑๐๔
จามปาธิราช, พรญา	๑๒๔
จีนจันตุ, พรญา	๑๓๒
จุลามณี, วัด	๗๔

ฉ	
ฉัตพันต, ช้างต้น, พร	๑๐๒
ช	
ชเลียง, พรญา	๗๔
ชากังราว, เจ้าเมือง	๕๒,
ชากังราว, เมือง	๕๔, ๗๐
ช้างเผือก	๘๐, ๑๐๔, ๑๑๔, ๑๑๘, ๑๒๐, ๑๒๒
ช้างพรญาไฟ	๑๐๒
ชายเคือง, ท่ง	๑๔๔
ชาวตานี	๑๒๒, ๑๒๒
ชินราช, พร	๖๖
ชีเซียง, วัด	๙๖
ชีณราช, ขุน	๑๐๒
เชษฐาธิราชเจ้า, สมเด็จ, พร	๔๖
เซียงกราน	๙๖
เซียงไกร	๙๖
เซียงทอง	๙๔
เซียงใหม่, เมือง	๕๖, ๖๔, ๘๐, ๙๔
ไชย, เรือ	๑๑๒
ไชยนาทบุรี, ตำบล	๑๑๒
ไชยราชาธิราชเจ้า, พระ	๙๖, ๙๔
ไชยานุภาพ, พรญา	๑๕๒
ช	
แซ, เรือ	๑๑๒
ฉ	
ฉาณประเชียร	๑๓๔
ณ	
ณครร, หมื่น	๕๔, ๘๐, ๘๐
ณคอร, พรญา	๑๔๔
ด	
เดชะ, วัด	๑๔๖

୯

คนาวศรี, ตำบล, ป่า	๑๐๘
ศรีมูข, พระที่นั่ง	๖๖
ตองอู, เมือง	๑๕๔
ตะแลงแกง	๑๒๒
ตานี, พญา	๑๒๒
ตานี, พรญา	๑๒๒
ตำราพิชัยสงคราม	๙๒
โตรกพระ, ตำบล	๑๑๖

၈

เถียร, พรรณา ๗๘

๓

ทวาย, เมือง	๔๔
ทองลัน, เจ้า	๔๕
ท้องสนาม	๑๒๒, ๑๓๔
ท่าแดง, ตำบล	๑๑๐
ท้าวบุญ, มหาราช	๔๐
ท้าวลูก, มหาราช	๗๖
ทุ่งดอนแก้ว, ตำบล	๑๖๐
เทพกระษัตรีเจ้า, สมเด็จพระ	๑๒๔
เทพกระษัตรีเจ้า, สมเด็จพระ, พระเจ้าลูกเธอ, พระ	๑๒๔
เกียรติราชาธิราช, สมเด็จพระ, พระ	๑๐๒
ไท, พรญา	๖๔
ไทรย้อย, ตำบล	๔๒, ๑๒๐

5

ธรรมราชา, มหา	๕๘
ธรรมราชาธิราชเจ้า, พรหมหา	๖๐, ๑๐๖
ธรรมราชาธิราชเจ้า, สมเด็จพระ	๑๐๖, ๑๒๘
ธรรมากัลยาน, พรหมเถร	๕๒

น

นครไทย, เมือง	๗๔
นครลำปาง	๕๖, ๙๒
นครหลวง, เมือง	๖๔

นัร่าย, พรญา	๙๖
นารายณ์บพิตร, สมเด็จพระ	๑๓๐, ๑๕๔
นารายณ์เป็นเจ้า, พระ	๑๖๐
นารายณ์เป็นเจ้า, สมเด็จพระ, พระ	๑๓๖
นุภาพ, ช้างต้น, พรญา	๑๐๖

บ

บรมไตรโลก, สมเด็จพระ, พร	๘๖, ๘๖
บรมไตรโลกเจ้า, สมเด็จพระพร	๖๔, ๗๖, ๗๔
บรมราชา, สมเด็จพระ	๗๖
บรมราชาเจ้า, สมเด็จพระ, พร	๕๖, ๖๔, ๘๒
บรมราชาธิราช, สมเด็จพระ, พร	๕๒, ๕๖, ๖๖, ๘๖
บรมราชานพพทธานุกร, สมเด็จพระ, พร	๙๖
บางกระดาน	๑๔๖, ๑๔๔
บางขวด, ตำบล	๑๕๖
บางชาย	๑๔๔
บางบาน, ตำบล	๙๔
บางลุ่ม, ตำบล	๑๑๒
บาลเมือง, พรญา	๖๐

ป

ปฐมกรรม	๘๘, ๑๑๐
ปทำคัจจาม	๕๔
ปราบ, เจ้าพรญา	๙๔
ปราบ, พรญา	๑๐๖
ปราบดาภิเษก	๑๒๔
ปราบหงษา, เจ้าพรญา	๑๕๔
ปราสาท, วัด	๑๓๔
ปลายด่านตะวันออก	๑๓๖
ปะทายเขหม	๖๔
ปักใต้	๑๓๐
ปากน้ำมฤเลา	๑๔๔
ป่าถ่าน	๖๒
ป่าโมก	๑๔๒, ๑๖๐
ป่าโมกใหญ่	๑๔๖

ผ

ผาคอง, ท้าว

๕๔

ฝ

ฝายฤกษ์

๑๕๔

ฝ้ายหน้า, พระเจ้า

๑๖๐

พ

พแนงเชิง, ตำบล

๑๓๐

พแนงเชิง, พรพุทธเจ้า, เจ้า

๔๔

พรณานารายณ์, ตรา

๑๕๐

พรราม, วัด

๕๐

พระศรีรัตนมหาธาตุ

๕๒

พระบาง

๖๐

พระราม, วัด

๑๒๖

พระศรีรัตนมหาธาตุ

๕๒

พระสารีริกธาตุ

๑๕๒

พระหล่อ, ตำบล

๑๖๐

พฤตมาราช, พระ

๑๕๐

พฤตนิบาส

๑๑๐

พลิม, พรญา

๑๔๐, ๑๕๐

พังคำ, เมือง, นคร

๕๒

พังตรุ, ตำบล

๑๕๒

พิเชษฐ์, พระ

๑๑๐

พิไชย, เมือง

๘๖

พิไชยราชอิริราชเจ้า, สมเด็จพระ

๑๐๐

พิศณุโลก, พรญา

๑๐๐

พิศณุโลก, เมือง

๕๔, ๗๔, ๗๖, ๘๔, ๑๒๐, ๑๓๐, ๑๓๖, ๑๓๘

พุทธเจ้าหลวง, สมเด็จพระ

๑๕๐

เพชรบุรี, เมือง

๑๓๒, ๑๓๔

เพชรบูรณ์, ตำบล, ป่า

๑๑๔

ไพชยน, ประตู

๑๐๒

พ

พินไม้ข่มนาม

๑๕๒, ๑๕๖, ๑๖๐

ม

มงคลทวีป, พลาย	๑๔๒
มลากา	๗๐
ม่วงมดแดง, ตำบล	๑๑๔
ม่วงหวาน, ตำบล	๑๕๒, ๑๕๖
มหาชาติคำหลวง	๘๒
มหาเทพ, พระ	๑๑๔
มหาธาตุ, วัด	๑๑๔
มหามนตรี, พระ	๑๑๔
มหาราช	๗๐, ๗๔, ๗๘, ๘๐
มหินทราธิราช, พระเจ้าลูกเธอ, พระ	๑๒๖
มหินทราธิราชเจ้า, สมเด็จพระ	๑๒๖, ๑๒๘
มเหยง, วัด	๖๖
มเพชร, สมเด็จพระ, พรองค์	๑๐๖
มัธยมกรรม	๑๑๒
เมืองเหนือ	๕๐, ๖๐, ๑๔๐

ย

ยอดฟ้า, สมเด็จพระ, พระเจ้า	๑๐๒
ยี่พรรณา	๖๒
เยาว, พญา	๑๑๔

ร

ราชบุตรี, สมเด็จพระ, พระเจ้าลูกเธอ, พระ	๑๐๖
ราชาเจ้า, สมเด็จพระ, พระ	๗๔
ราม, พญา	๖๐
ราม, สมเด็จพระ, พระ	๕๔
รามลักษณ์, พญา	๑๑๔
รามธิบดี, สมเด็จพระ, พร	๔๖, ๙๒, ๙๔
รามธิบดีเจ้า, สมเด็จพระ, พร	๙๐, ๙๔
รามธิบดีเจ้า, สมเด็จพระ, พระ	๕๐, ๙๔
รามศวร, สมเด็จพระ, พระ	๕๐, ๕๖, ๕๘, ๖๔
รามศวร, สมเด็จพระ, พระเจ้าลูกเธอ, พระ	๑๐๖, ๑๒๐
รามศวรเจ้า, สมเด็จพระ, พร	๑๐๖

ล

ลพบุรี	๑๖๐
ลพบุรี, เมือง	๕๐, ๕๖, ๑๓๔
ละแวก	๑๑๔, ๑๓๒, ๑๔๔, ๑๕๖
ละแวก, พญา	๑๒๔
ละแวก, พรญา	๑๓๐, ๑๓๒, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๔๔
ล้านช้าง, พระเจ้า	๑๒๒, ๑๒
ลาว	๗๔, ๑๕๔
ลำพูนไชย, เมือง	๑๐๐
ลำปาง, เมือง, นคร	๕๖, ๙๒
ลิสบีน	๗๐
ลูก, ท้าว	๔๐

ว

วังช้าง	๔๒, ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๒๐
วัดโก, ตำบล	๑๑๔
วัดตาล, ตำบล	๑๕๔
วัดพระเมรุ, ตำบล	๑๒๐
วัดยม, ตำบล	๑๓๔

ศ

ศรีราชเดโช, พญา	๑๑๔
ศรีราชเดโช, พร	๔๐
ศรีศิลป์, พร	๑๑๔
ศรีสรรเพชญ, วัด	๔๔
ศรีสุตาจัน, แม่ใหญ่	๑๐๒
ศรีสุพรรณ, พญา	๑๕๖
ศรีสุต่านพญาตานี, พญา	๑๒๐
ศรีเสาว, พระเจ้าลูกเธอ, พระ	๑๒๖

ษ

ษริษรรเพชญ, พรพุทธิเจ้า, พร	๙๐

ส

สงกรานต์	๑๕๔, ๑๖๐
สวัสดิมงคล, พลาย	๑๓๖, ๑๓๔
สะเกษ, ตำบล	๑๔๒

สังฆราชป่าแก้ว, พระ	๑๑๘
สังฆราชวัดป่าแก้ว	๑๑๘
ลัตสดกมหาทาน	๑๑๖
สามชนอน, ตำบล	๑๔๐
สามพิหาร, ตำบล	๑๒๔
สารบาญชี	๙๒
สาวถี, พระเจ้า	๑๔๐, ๑๔๒
ลำภูทิกิบูรณ, ตำบล	๘๔
ลูกโขทัย	๗๐
สุพรรณบุรี, เมือง	๕๐, ๕๔, ๑๕๒
เสนาบดี, เจ้า	๕๔
แสงเชรา, เมือง	๕๒
แสนตอ, ตำบล	๑๑๘
ใสแก้ว, พญา	๕๒
ห	
หงษา, พรเจ้า	๑๒๔
หงษา, พรญา	๑๐๖
หงษา, พระเจ้า	๑๒๐, ๑๒๒, ๑๒๖, ๑๒๘, ๑๓๖, ๑๔๐, ๑๔๔, ๑๔๖, ๑๔๘
หงษา, เมือง	๑๒๐, ๑๒๖, ๑๕๖
หงษาจิสะยาง, พระเจ้า	๑๔๔
หงษานันทร, พระเจ้า	๑๒๐
หงษาบึงเสวกี, พญา	๑๐๔
หนองสาหร่าย, ตำบล	๑๕๔
หน่อพุทธางกูรเจ้า, สมเด็จ	๙๔
หล่มพลี, ตำบล	๑๒๖, ๑๔๒, ๑๕๖
หล่มพลี, ตำบล	๑๕๒
หล่มพลี, ทุ่ง	๑๔๔
หลวง, เมือง	๑๖๐
หอพระ, พระที่นั่ง	๙๔
หัวตริ, ตำบล	๑๓๔

อ	
องค์สวรคโลก, พรญา	๑๑๔
อยุทยา, พรณครศรี	๑๐๐
อยุทยา, พรณครศรี	๑๐๔
อยุทยา, กรุณพรมหานครศรี	๑๒๐
อยุทยา, กรุณศรี	๑๓๐
อยุทยา, พรณครศรี	๖๒, ๘๖, ๙๔, ๑๒๐
อยุทยา, พรณครศรี	๑๐๔
อยุทยา, พรณครศรี	๔๔
อยุทยา, พรณครศรี	๑๐๖, ๑๒๔
อยุทยา, พรณครศรี	๑๒๒, , ๑๓๔, ๑๔๔
อยุทยา, พรณครศรี	๕๔
อยุทยา, พรณครศรี	๗๖, ๙๔, ๑๒๔, ๑๓๔
อยุทยา, พรณครศรี	๕๐
อ้อมแก้วแสนเมืองมา, เรือ	๙๖
อั้งวะ, พระเจ้า	๑๓๖
อักษจารย์	๑๑๐
อาจารย์มิเศก, พระราชพิธี	๑๑๖
อาทิตย์เจ้า, สมเด็จพระ	๙๔
อ้ายพรญา	๖๒
อินทราชา, สมเด็จพระ	๕๔, ๖๒
อินทราชาเจ้า, สมเด็จพระ	๗๔
อินทราชาเศก, พระราชพิธี	๑๑๖
อินท, พระ	๑๑๐
อิศวร, พระ	๑๖๐
อุณ, วัน	๑๖๐
อุปราชา, มหา	๑๔๒, ๑๔๖, ๑๕๔, ๑๕๒
เอกราช, ตำบล	๑๖๐

ประวัติและผลงาน อาจารย์อัญญา จิตสุทธิญาณ

การศึกษา

- ศ.บ. (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ศศ.ม. (โบราณคดี - ภาษาโบราณตะวันออกและการอ่านจารึก)
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผลงานวิชาการ

ผลงานด้านการสอน

- อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร
- อาจารย์พิเศษโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผลงานวิจัย (งานวิจัยร่วม)

- จารึกล้านนา ภาคที่ 1 เล่ม 1 : จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่.
กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2534.

ผลงานแปล ตรวจสอบฉบับแปล และตรวจแก้

- กรมศิลปากร. ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่ม ๓ คำพากย์รามเกียรติ์
ภาษาเขมร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2547. (ผู้ตรวจแก้)
- ร้อยมัลลย์ร้อยใจไร้พรมแดน / Reflection across the borders.
กรุงเทพฯ: สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม,
2548. (ผู้แปลและกองบรรณาธิการ)
- เทพพิฑู (ฉิม กรอเสม), ออกญา. พระราชพิธีทวาทศมาสกรุงกัมพูชา
ฉบับฉลองครบรอบ 55 ปี การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต
ไทย-กัมพูชา เล่ม 1 - 3. กรุงเทพฯ : กรมสารนิเทศ
กระทรวงการต่างประเทศ, 2550. (ผู้ตรวจสอบฉบับแปล)
- ความสัมพันธ์วัฒนธรรมคดีไทย - เขมร. กรุงเทพฯ : กรมสารนิเทศ
กระทรวงการต่างประเทศ, 2550. (ผู้ตรวจแก้)

บทความวิชาการ

- พระมาลัยกลอนสวด. **โบราณคดี** ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (ต.ค. 2515) : หน้า 169 – 173.
- จารึกหลักใหม่จากจังหวัดลพบุรี. **ศิลปและโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518. หน้า 63 - 69.
(เขียนร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร.อุไรศรี วรตะริน)
- จารึกเขมรมาฯ สมัยศรีวิชัย. **รายงานการสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์โบราณคดีศรีวิชัย ณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี 25 - 30 มิถุนายน 2525**. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2525.
- จารึกชัยจำปา 1. **จารึกในประเทศไทย เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529. หน้า 116 – 124.
- บัญชีคำที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช. **ครุฑูชา 2533**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

กรรมการวิชาการ

- กรรมการคณะกรรมการกลั่นกรองวารสารดำรงวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- กรรมการคณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
- กรรมการคณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย - กัมพูชา กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ

คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา
กรมสารนิเทศ กระทรวงการต่างประเทศ